

TOOTHACHE

ТОКТОГУЛ САТЫЛГАНОВ

СТИХИ

КИРГИЗГОСИЗДАТ
ФРУНЗЕ
1940

ТОҚТОҒУЛ САТЫЛҒАНОВ

БРИАР

ҚЫРҒЫЗМАМБАС
ПРУНЗЕ
1940

ТОҚТОҚУЛ

Kolonijalьq sajasat aьььp, eki ezyucylordьn birdej eldin kьrgьn qordiqи qььььna ьetip turqanda Toqtoqul ььqat. Toqtoquldun ucunida, birinciden qььььz uruularь tarqа ken tyrdь ьiktenip, kedej-kemvaqaidar ьz talartarьn aььь tyrdь qarьь qojqon daraьaqa ьetet. Munu, Ferqana ьrььnyndь volqon 1898- ьььь eldin padььa ьkmьtynь qarьь kьtьrylyьy, kijin, 1916- ьььь qььььz elinin padььaqa, ьergiliktyu vaj-manartarqа qarьь kьtьrylyьy dalildej alat.

Bulbul volup tuulqan, taptoosuz qьььan aqьn volqon Toqtoqul ьzynyn tunuq meesi menen oьo kezde eldin adam kьrвьs turmььun, ezyucylordyn aьььqan zalimdigin ьazvaj kьrьt. A degende ele Toqtoquldun ьь ezilgen eldin ьь volup, ezyucylьrgь qarьь ьrdalat. Ezilgen elge, alardь oьol avalqа ьetkirgen kim ekendigin kьrsьtyр, eldi ezyucylьrgь ьcььtyrьt. Toqtoquldun ьь ezilgen eldin tap kegi volup ььqа kelet. Toqtoqul ьzynьn ilgeri ьtkьn, ilgeri tilektyu aqьndardaj ezilgen elge voor ootup qana kejiьvesten, ezilgen el taravьnan turup, Toqtoqul ezilgen el menen ajьььbastaj bir volqon. ьzy da oьol ezilyucy vuqaralardьn arasьnan ььqat.

Toqtoqul 1864-ььь Ketmen-Tьvьdь Qucusuu degen ьerde tuulqan. Toqtoquldun atasь Satььqan Sarttar attuu uruudan ььqan. Satььqan ar dajьm ьataqta olturup „ьer tyrtyp“ epter ьlвьs ooqat qььqan. Qolunda bir-ьarььm unaasь volqon kedej Satььqandaj ьzynь termelер ooqat qьььuqа ьarоocu, andaj kedejge kyc volup ooqat qььььqan kьlyk unaasьnan ajььqanda qatьn valasь menen vajqа malaj volup ьaldanuuqа arqasьz volqon.

ьzynь epter kynyn kьrgьn Satььqandь aььm-saььq vasьp, verese ьььmьjt. Al aqа ooqat qььььqan ьalqьz unaasьnan ajььlat.

35030

Библиотеканы Ички ишлари О
Фидиала А.Н. СССР

ТОҚТОҚУЛ

Kolonijalьq sajasat aьььp, eki ezyucylordьn birdej eldin kьrgьn qorducь qььььna ьetip turqanda Toqtoqul ььqat. Toqtoquldun ucunida, birinciden qььььz uruularь tapqa ken tyrdь ьiktenip, kedej-kemvaqaidar ьz talartarьn acьь tyrdь qarьь qojqon daraьaqa ьetet. Munu, Ferqana ьrььnyndь volqon 1898- ьььqь eldin padььa ьkmьtynь qarьь kьtьrylyьy, kijin, 1916- ьььь qььььz elinin padььaqa, ьergiliktyu vaj-manartarqa qarьь kьtьrylyьy dalildej alat.

Bulbul volup tuulqan, taptoosuz qььaap aqьn volqon Toqtoqul ьzynyn tunuq meesi menen oьo kezde eldin adam kьrвьs turmььun, ezyucylordьyn aьььqan zalimdigin ьazvaj kьrьt. A degende ele Toqtoquldun ьь ezilgen eldin ьь volup, ezyucylьrgь qarьь ьrdalat. Ezilgen elge, alardь oьol avaiqa ьetkirgen kim ekendigin kьrsьtьp, eldi ezyucylьrgь ьcььtyrьt. Toqtoquldun ьь ezilgen eldin tap kegi volup ььqa kelet. Toqtoqul ьzynьn ilgeri ьtkьn, ilgeri tilektyu aqьndardaj ezilgen elge voor oorup qana kejjьvesten, ezilgen el taravьnan turup, Toqtoqul ezilgen el menen ajььvastaaj bir volqon. ьzy da oьol ezilyucь vьqaralardьn arasьnan ььqat.

Toqtoqul 1864-ььь Ketmen-Tьvьdь Qucusuu degen ьerde tuulqan. Toqtoquldun atasь Satььqan Sarttar attuu uruudan ььqan. Satььqan ar dajьm ьataqta olturup „ьer tyrtьp“ epter ьlвьs ooqat qььqan. Qolunda bir-ьarьm unaasь volqon kedej Satььqandaj ьzynь termelьp ooqat qььuuqa ьarьoocu, andaj kedejge kьc volup ooqat qььььqan kьlyk unaasьnan ajььqanda qatьn valasь menen vajqa malaj volup ьaldanuuqa arqasьz volqon.

ьzynь epter kьynyn kьrgьn Satььqandь aььm-saььq vasьp, verese ььmьjt. Al aqa ooqat qььььqan ьalqьz unaasьnan ajььlat.

35030

Библиотеканың Искитибханасы
Фонданы А.Н. СССР

Satılqan qatıñ ekөө qol qarmaşыр алып, çerden çañдан boorun көтөрүр ке ле çатқан çалқыз валась, — kelecekte қығқыз еlinin uluu ақынь voluucu — Toqtoquidu көтөрүр алып Ketmen Төвө аралар „ығыс“ izder çөнөjt. Ақығында Satыкеj degen çerde bir vajqa qabyлып, Satылqan vajдын malыñ vaқыр, otunun алып, zajывь vajдын suusun қижур, otun çақат.

Kedejçilik turmuştan çyryp oturup malajçылыq oоqatqa çettişken kedejdin uluu Toqtoquul çaştajыñnan oор emgekke kirişip, 12 çaşында vajдын qojun qajtarat. Oşentip Toqtoquidun valaыq өmyry çalры kedejdin valdarындаj ele көktөjynөн erte by-öt. Toqtoquul көktөjynөн qatuu emgekti, meerimsiz ezyucylykty көрет.

Kelecekte соң qomuzcu, uluu ақын voluucu Toqtoquul kicine çақыñnan ele vajqalat. Vajдын qojun qajtarыр çyrgөndө qomuzdu qojnuna qoşo ala çатыр çyryp кyy yjрөнө vaştajт. Br, çomoq degende kicinekej Toqtoquul çanvaşыñnan çata qalat. Bat ele Toqtoquidun ағыş taştaşы vajqalyр, ығыс-qomuzcu atalyр аjы-араныñ oozuna kire vaştajт. Çaş Toqtoquul çақан tojқо, torqо ыrdар, qomuz certip өз qurvularыñыñ gyly volot.

Toqtoquul ығын, kuysyn kyn sanар ағыvat. Ақын, qomuzcular менен беттеşet. A деп ele беттеşkende ақын qomuzculарды çaş Toqtoquul çenip çықат. Anan Toqtoquul Toqtoquul atanыр, апыñ daңқы аjыдан аjыла, çerden çerge, elden elge өtөт. Toqtoquul eldin oozuna kirgen соң ығыс volot.

Biroq Toqtoquul „Seketraj“ ыrdар qыз ojundu gyldetken, çe erikkenderge emek volqon çөн ығыс volvoston, al idealuu ығыс volot. Апыñ ылағыñыñ, кyyлөгynyn mazmunun Toqtoquul çaştajыñnan çana kijin ulqajqanda көгүр çana өз vaşыñnan өtkөргөн, өз atasы Satылqандаj көрçylyk vuqараныñ ezyucylөrdөн көргөн qордуqu, алардын арманы çana vaj-manaptардын bul kedejlerge көрsetken zордуqu volot.

Baj qurusun itirejt,
Malajдын ақын byт bernejt.
Manар ақы вузилду,
Mal orduna kişi çejt.
Manар менен vajlarqa
Mыñdan көөнym işennejt,
Vuqарadan тын çыqsa,
Butu, — qolun kişendejt. —

деп ezyucylөрге өзynyn ығы менен асық тырде қарғыс сыққан, күгөşmөн ақын volqon.

Çergiliktyy vaj-manaptar otoculardan beş-beter sorup tojvos zulum voluşқан. Oşol kezdegi byт Ketmen-Tөвө elin brыsqulbektin valdarына oqşoqon bir eki аjыñ manар uruqtары vijlegen. Al manaptar өзynyn qaramaqындақы vuqараларды kreposcularca vijler, eldi tilegenince ezgen.

Manaptar mal vaқыр bir ulaq da асырақан emes, çer аjдар bir uuc egin serken emes. Otun-suusunan өөдө el qamdар veeryugө arqasыз volqon. Eldegi çaqşы mal, çaqşы ton manартықы volqon. Manaptar eldi icip-çep tygөtkөн.

Emgeki eldi ajoosuz ezgen bul manaptarqa Toqtoquul өзynyn ығы менен асық қарғыс сықат.

Toqtoquul Ketmen-Tөвөdegy manaptарды mыñdajca kekete ыrdajт:

Talar алып tentittin
Boromvajдын Sarысын,
Kyndө çejsin аjыrtар
Byтын çurttun vaарысын.

Toqtoquidun vaj-manaptarqa qarata mыñdaj ыrdаşы, oşol kezde vaj-manарqa қарғыс атылqан oq qatarluu volup сыққан. Toqtoquidun bulығы — çalaң ele çergiliktyy vaj-manaptarqa қарғыс аjыvастан, çalры paдыşa өkmөtynyn quruluşuna қарғыс аjытылqан ығы.

Toqtoquul birinci ыrdар сықыр, ақын volup elge тааныла vaştaqanda көвynçө ezilgen eldin авалыñ, ezyucylөrdyn zulumduq қылықыñ аjыр ыrdajт. Toqtoquidun bul ertedeги ылағы да turmuştu realisttik менен ыrdақан ақыjattuu ығы. Toqtoquidun ылағы realisttik-aқыjattық vaқыт менен ыrdalvастан, vaşqa bir vaқыт менен ыrdalyр сықыршыс ec mymkyn emes ele. Antkeni, Toqtoquidun ығы eldin talavы, eldin tilegi volqon. Kөpçylyk eldin tilegi — ar qacañ ақыjattuu talар.

Mыñdaj realisttik vaқыт менен ыrdalqан ығы sözсыз ezyucylөrdyn vijligine қарғыс volqon. Oşonduqtan, a degende ele Toqtoquul ezyucylөrdyn çараşpastaj volqon duşmanы volup сықа kelet. Baj-manaptar Toqtoquul алардын соң duşmanы ekendigin асық sezet. Manaptar „aq tandaj“ ақын Toqtoquidun өз qoluna алып, апыñ өз „qol“ ақынь қылуqа аракет қылат. Biroq, Toqtoquul çөн ele ығыс volvoston, tartық sezimi кyctyy-idejaluu ақын volqonduqtan, manaptардын Toqtoquidun qoluna almaқыс volqon talavы taşqa tijet. Toqtoquul kedej-kemvaqal elinen аjығыvaj, eldin syjgөн ақынь volup qala beret. Mына тақ uşundan tartыр Toqtoquidun kelecektegi өз vaşыñыñ turmuşunun çolu vaқыttalat. Manaptar uluu ақыñдын өmyryn қыjnoodo, qордуqta өtkөret.

Toqtoquı qas çaqınan da çana aqındıq çaqınan da ulqaj-
qan sajn anın turmuşqa köz qaraş qalıptana varat. Eldi
ezgen vaj-manaptar, çalır oşol quruluş çasar turqanda eldin
erkin kungö çetişi mutkyn emes ekendigine varqan sajn
Toqtoquıdun közu çete varat. Varqan sajn anın turmuş çö-
pündöyü lirikalıq ırlar aşıq sajasij lirikaqa ajlanat.

Çalañ ele elge qana emes, aqındın öz vaşına ulamdan ulam
çavırsıyqtı kör qıyır vara çatqan manaptardı Toqtoquı mın-
dajca tajmanvaj ırdaqan:

Adatıñdı qarmatsan,
Uı oqatım alarsın,
Qanqorıñdıñ qarmasa
Öltürp qanım çalarsın.
Uı tırmaqıñı veş qanqor,
Öltürsen da çalıñvajm,
Örkö qıyır tarıñvajm.

Bul ır öz vaşınan amandıqın oñloqon çan vaqtının sözu emes.
Bul özünün qıyırına, ajtqanına tereñ tuşınğan, öz taravında
kevelbestej bek turqan, vaatır çoonger aqındın sözu. Çana
bul ırında aqın savaldarça özünön küstüygö çalıñır, çan soo-
qalavajı, aqındın bul ır tajaqqa tajaq, soqqıqa soqqı ver-
gen tajmanvaqan kyreşmen aqındın sözu bolot.

Toqtoquı vaj-manaptar tovuna çaltajlar qojvoston, erteli
kectir bir kezek kelip, ötkön kectin alınarın qajta vetke urup
ajtat:

Çan vuqara birikti
Tavalaşın ajlıñdı.

Toqtoquıdun bul eki ooz ır, birinciden murunqu uruq to-
vuna, ata uraanın vajlanır kelgen kedej-kemvaqaldar, emi
özdöy tar qatagında birigip, vaj-manaptarqa qarşı turqandı-
qın ajtat. Toqtoquıdun bul ır eti aşıqan elözdörynün ky-
cun sezir, eger bul körşylyk eltolqusa manaptardı taş-talqan
qıların ajtat.

* *

Toqtoquı körşylyk eldin kucun eñ çoqoru vaalaqan.

Tolqun suñdaj körşylyk
Tolqusañ tooqo kucun ten.—

der ırdaqan. Toqtoquıdun körşylyk eldi mındaıca vaalaş
aqıman ustat aqındın vergen vaas. Aqın mında ujuşulva-
qan körşylyktyn kucun mındaıca vaalavastan „Tolqusañ too-

qo kucun ten“ der, ujuşur tolquqan körşylykty ajtat. Oşon-
duqtan Toqtoquıdun körşylyk elge qarata mındaı ajtış çen
ele vaa ır volup qala verbesten, birindegen, ujuşulvaqan kör-
şylykty:

Kör birikse kel bolot,
Kel qaptasa sel bolot.—

der biriktirip, anı „tolquıqa“, aşıq [kyreşke ygyttögen ygyt
ır. Oşonduqtan Toqtoquıdun bul ır eldi ujuşturup, tolqup
kötöryüp çıquıqa saqırqan kyreşcy aqındın ır qata-
rında.

Kedej-kemvaqaldın varqan sajn vaj-manaptarqa tar kegi-
nin qurcu varqandıq Toqtoquıdun ırnan aşıq körynöt.
Toqtoquıdun „vuqaradan tıñ çıqsa, vutu-qolun kişendejt“
degen ırnan vuqaralardıñ sajasij talaptarın vaj-manaptar
cort kesir, vaş köterpöe ucun qılqan arakteri aşıq körynöt.
Oşonduqtan bul duşmanın çıquı ucun:

Cecilıştır ırdaşsañ
Köküröktön mın keter,
Vaatır volsoñ bir ooz
Duşman qantır ırq eter.—

der, kedejlerdin bir ooz volup vaj-manaptarqa qarşı ujuşu-
luşun Toqtoquı aşıq tyrdö çyrgyızgön. Toqtoquıdun eldi uju-
şuluıqa yndögen ır eñ qurc klassikalıq tyryndö ajtylqan.
Oşonduqtan el arasında bul ırın quralduu qolcoluq sözsyz
kucy volqon.

Bizdin zamanavızdaq orus elinin uluu aqın volqon Ma-
kovskijdin „Biz menen birge volvoqon, al bizdin duşmandar-
vız“ degen aqındıqtın ustattıq menen ajtqan ırın Toqto-
quı:

Tuıqanına vatraqan
Duşmanına çalıñat.—

der, özyncö bir tarap volup birikken topqo vatraqan, sözsyz
duşmanqa ötyp keterin ajtqan. Toqtoquıdun kedej-kemva-
qaldı vaj-manaptarqa qarşı ujuşturuu ucun ırdaqan ır tol-
quqan körşylyktyn qıjмын tereñ bilip, anın kucun öte çö-
qoru vaalar, al körşylykty eñ tıqız bir muştum qıyır ujuş-

Toqtoquı çaş çaqıñnan da çana aqıñdıq çaqıñnan da ulqaj-
qan sajn anıñ turmuşqa köz qaraş qalıptana varat. Eldi
ezgen vaj-manaptar, çalır oşol quruluş çasar turqanda eldin
erkin kungö çetişi mutkyn emes ekendigine varqan sajn
Toqtoquıdun közu çete varat. Varqan sajn anıñ turmuş çö-
pündöy lirikalıq ırlar aseq sajasij lirikaqa ajlanat.

Çalañ ele elge qana emes, aqıñdıñ öz vaşına ulamdan ulam
çavıçavıçtı kər qıñır vara çatqan manaptardı Toqtoquı mñ-
dajca tajmanvaj ırdaqan:

Adatıñdı qarmatsan,
Uj oqatım alarsın,
Qanqorluqñ qarmasa
Öltürgü qanıñ çalarsın.
Uu tırmaqtuu veş qanqor,
Öltürsen da çalıñvajm,
Örke qıñır tarıñvajm.

Bul ır öz vaşınıñ amandıqıñ oñloqon çan vaqtınıñ sözu emes.
Bul özünün qıñıqına, ajtqanıña tereñ tuşunğen, öz taravında
kevelbestej vek turqan, vaatır çoonger aqıñdıñ sözu. Çana
bul ırında aqıñ çavaldarca özünün kustuğö çalıñır, çan soo-
qalavajı, aqıñdıñ bul ır tajaqqa tajaq, soqqıqa soqqı ver-
gen tajmanvaqan kyreşmen aqıñdıñ sözu volot.

Toqtoquı vaj-manaptar tovuna çaltajlar qojvoston, erteli
kectir bir kezek kelip, ötkön kectin alıñarın qajta vetke urup
ajtat:

Çan vuqara birikti
Tavalaşın ajlıñdı.

Toqtoquıdun bul eki ooz ır, birinciden murunqu uruq to-
vuna, ata uraanıña vajlanır kelgen kedej-kemvaqaldar, emi
özdöy tar qatağında birigip, vaj-manaptarqa qarş turqandı-
qıñ ajtat. Toqtoquıdun bul ır eti aqıñdan el özdörynün ky-
cun sezir, eger bul kərçulyk el toqusa manaptardı taş-talqan
qıñarın ajtat.

* *

Toqtoquı kərçulyk eldin kucun eñ çoqoru vaalaqan.

Toiqun suudaj kərçulyk
Toiqusañ tooqo kucun ten.—

der ırdaqan. Toqtoquıdun kərçulyk eldi mñdajca vaalaş
aqıñman ustat aqıñdıñ vergen vaaş. Aqıñ mñnda ujuşulva-
qan kərçulyktyñ kucun mñdajca vaalavastan „Toiqusañ too-

qo kucun ten* der, ujuşur toiqusañ kərçulykty ajtat. Oşon-
duqtan Toqtoquıdu kərçulyk elge qarata mñdaj ajtış çen
ele vaa ır volup qala verbesten, birindegen, ujuşulvaqan kər-
çulykty:

Ker birikse kel volot,
Kel qaptasa sel volot.—

der biriktirip, anı „toiqusañ“, aseq [kyreşke ygyttögen ygyt
ır. Oşonduqtan Toqtoquıdun bul ır eldi ujuşturup, toiqur
kötöryur sequsañ saqırqan kyreşcy aqıñdıñ ır qata-
ğında.

Kedej-kemvaqaldıñ varqan sajn vaj-manaptarqa tar kegi-
nin qurcu varqandıq Toqtoquıdun ırınan aseq körynöt.
Toqtoquıdun „vuqaradan tñ seqsa, vutu-qolun kişendejt“
degen ırınan vuqaralardıñ sajasij talaptarın vaj-manaptar
cort kesir, vaş köterpöe ucun qılqan arakteri aseq körynöt.
Oşonduqtan bul duşmanıñ sequu ucun:

Cecilışır sırdaşañ
Kökürtöñ mññ keter,
Vaatır volsoñ bir ooz
Duşman qantır ırq eter.—

der, kedejlerdin bir ooz volup vaj-manaptarqa qarş ujuşu-
luşun Toqtoquı aseq tyrdö çyrgyuzğen. Toqtoquıdun eldi uju-
şuluuqa yndögen ır eñ qurc klassikalıq tyryndö ajtylqan.
Oşonduqtan el arasında bul ırın quralduu qolcoluq sezsyz
kucy volqon.

Bizdin zamanavızdaq orus elinin uluu aqıñ volqon Maja-
kovskijdin „Biz menen birge volvoqon, al bizdin duşmandar-
vız“ degen aqıñdıqtıñ ustattıq menen ajtqan ırın Toqto-
quı:

Tuıqanıña vatraqan
Duşmanıña çalıñat.—

der, özünce bir tarap volup birikken topqo vatraqan, sezsyz
duşmanqa ötyr keterin ajtqan. Toqtoquıdun kedej-kemva-
qaldı vaj-manaptarqa qarş ujuşturuu ucun ırdaqan ır to-
iqusañ kərçulyktyñ qıñıñın tereñ bilip, anıñ kucun öte çö-
qoru vaalar, al kərçulykty eñ tıqız bir muştum qıñır ujuş-

turuuqa qylyndan arakettin negizinde tuulqan. Bolvoso ezilgen kedej kembaqaldyn talavnan, anyn arakettinen sette turqan kişi körpsylyk eldi Toqtoquica vaalar, anyn myncalyq tyqyz ujusuuqa yndej alvas ele. Toqtoquul bul ыrlaryn çen aqyn qatarında emes, kedej eldin ezyucylorgo qarşy volqon qylymylyny vaşında çyrgön idejaluu çetekci aqyn qatarında ыrdalqan.

* *

Toqtoquuldun çergiliktyy vaj-manaptarqa qarşy ыrdalqan ыrtupadan-tuura radьşаныñ sajasij quruluşuna, kolonijanyñ vaşqarqan general pomeşcikterge tijgen. Toqtoquul özynyn ыrtında bulardyñ biri birinen aşqan zulumduqun, radьşаныñ kolonijalyq apparattary, anyn cenovnikteri çergiliktyy vaj-manaptardyñ talamyn qorqoqondudun, bul eköo birigip alyp eldi ajavaj talaqandyqyn aсыq ajtat. Gubernadan сыдыр kelgen gubernanyñ bir „соң uluquna“ Toqtoquul eldin atynan мындайса ыrdajt:

Сыдым деп алат малдарын,
Ажрансыз қожот балдарын;
Алсыз кедей амал соң
Көтөрөт vajдыñ салqанын.
Uluq bolsoñ alyp ver,
Kedejden vajlar alqанын.
Uluqtan işin bilmesen
Sen da tartyp ala ket,
Vuqaranyñ qalqанын!

Bul çalyпыr, çalybaғыr „uluqtan“ çardam suraqan ыrt emes. Мында çergiliktyy vaj-manapтыñ eldi ajoosuz talaqandyqyn vetke ajтыр, „uluq bolsoñ alyp ver, kedejden vajlar alqанын!“— деп al „törөгө“ vujruq qyлат. Bul söz eti aсыndan eldin sözy. Bul ыrdan oşo kezde eldin ölymden da ajanvaj qalqandyqyn vajqalat. Biroq, Toqtoquul al төрөнyn elge çardamyn tijgizvestigin aсыq билет. „Sen da tartyp ala ket, vuqaranyñ qalqанын“ деп anyn keketet.

Toqtoquuldun bul ыrt көргөн qorduqu çedep көкөjge çetip, ölyyden da qajra tartpastaj volup eti aсыndan qalyñ ezyucylorgo „ceberdegин!“ деп eskerte ajtqan ökyм sözy.

Kolonijalyq doordoqu qyrtqyz adavijaty qyrtqyz elin kolonijasylyarqa qarşy qojup, alardyñ vijliginen qutuluu idejasy çyrgyzylyso, Toqtoquuldun ыrlary emgekci eldi çalyр ezyucylorgo qarşy qojup, alardyñ erkindigin tilegen. Oşonduqtan Toqtoquuldun ыrtında çergiliktyy vaj-manaptar çana kolonijasylyar aсыratylvajt, alar bir. Çergiliktyy vaj-manapты Toqtoquul kolonijasylyarqa qaraqanda elge çaqyrsyntrajt. Toqtoquul ыrtında kolonijasylyarqa qandaј meerimsiz volso, vaj-manaptarqa da oşonduj meerimsiz. Oşonduqtan Toqtoquuldun çergiliktyy vaj-manaptarqa qarşy ыrdalqan ыrt kolonijasylyarqa—radьşa ökmetyne qarşy ыrdalqan ыrt volot.

Toqtoquul radьşa ökmetyнын, anyn kolonijanyñ тыrs etkizvej vaşqaryр turqan „çarym radьşasыnyñ“ ökyмы çergiliktyy elge qalqanda ec bir ajoosuz volup, eldin al kolonijalyq vijlikten ceksiz ezilgenin:

„Ақ“ radьşa zalımdın
Qatuu ysyn suraqy,
Qaaryna сыdavaј,
Qalpasyn eşen qurady.
Brajımsыз zalımgе
Сыdaj berіş turav.—

деp, Toqtoquul 1898-çыlyq volqon eldin radьşa ökmetyne qarşy көтөrylyşyn ajtqan. Al eldin radьşaqa qarşy сыдысын quttuqtar ыrdalqan, al qana emes, al özynyn ыrt менен eldi мындај көтөrylyşke ygyttөp, ujuşturqan. Toqtoquul özy aсыq ujuşturuucu volup, andaj qozqolonqo qatyşpaqanyñ менен anyn al quruluşqa qarşy ыrdalqan ыrlary eldi мындај көтөrylyşke ujuşturuucu соң kyc volqon.

Kөргөн qorduqu көкөjge çetip, eti aсыпыr araq turqan el, eger oşol ucırda бирөө radьşa ökmetyne qarşy qylyqтыр сыqsa, alar ajтыр, соcmor vaşын көтөryр anyn артынан eercimek. Oşol kezde мындај qylyqтыр, сын qylyqvaј aramza qylyqтыр Min-Dөwөнyn eşenderi сыдысты.

Qazany özy qajnajt деп,
Bulbul waqta sajrajt деп,
Işendik elek eşenge
Bir sözynon tajsajt деп,

Ojunuzda çoq ele
Mıncalıq çoqo ajdajı dep.—

dep, Toqtoqul eşenge eercigendikke coñ ökünyc qılat.

* * *

Toqtoquıldun oşol tuştıqı quruluşqa, al quruluştı cırğızyu-
cylərgə qarş sajasij köz qarış varqan sajn terendep cırup
oturqan. Elge, anın öz naşına padışa ökmötynün kersətken
qorduqu aşınqan sajn Toqtoquıldun sajasij lirikaları oqo ve-
ter qurcır, özynün murunqu sajasij işenimi bekem orunduqta
varqan.

Aqıqattuu „aq tandıj“ aqın ökünyc qılaar beken dep kek
ycın anı elinen, çerinen alysa ajdar, tyrlıy qınooqo salsa
da, aqın maşşır, murunqu vasyqınan tanır qojqon emes.
Padışa ökmötynün aqınqa qılqan qınoosu qajta aqındı şı-
retip, oqo veter çetille varqan. Qurctı çoq, erdi kyreş çetilt-
ken. Padışa ökmötynün, çergiliktyy vaj-manaptan kergön
qorduqu:

Unutpasmın ömyrdö,

Çonuma salqan taqındı.—

dep, aqın padışa ökmötynün kersətken qorduqunan ırajm-
sızdıqın ajtat. Bul sözdö qajratsızdanır maşşır qojqon-
duqtun ec bir belgisi bilinbejt. Qajta bul sözdör tolıqon qavarqan
qajrat, ömyrlykke qaluucu erdin tanbas keginin ilevi sezilet.

Toqtoqul qınoodo cırğenındö, suraq aldında da özynün
aqıqattuu qurc tilin padışa ökmötynün bir da tartır qojqon
emes.

Aq çerinen ajdamaq,

Adal çerden qarmamaq,

Uşundajın suraqın?!

dep, Toqtoqul padışa ökmötyn keketip, anın sajasatının adi-
letsizdigin, ciriktigin ajtat.

Toqtoquıldun vaj-manaptan kergön qorduqu çedep söögü-
nə ötkön. Toqtoqul birinciden vaj-manapqa „qoi“ ırca vö-
luudan vaş tartısa, ekinciden alarqa qarş ırdar, alardıñ zulum-
duqun kersətkenıdygy ycın anı ömyrdykke ququıntuqqa syr-
dyret. Toqtoqul özünö qorduq kersətken bul manaptardı öz
qolu menen muuzdar, qanın icyygö dajar ele. Bul uvaqta el-
din vaj-manapqa qastıq da uşul Toqtoqul ızırınqan da-
raçada çetken.

Toqtoqul birinci ajdalır vara çatqanda anı ajdatqan manap-
tarqa qarata:

Uşundan kelsem qutulup

Ojormun sentin közyndy.

Aman kelsem ajlanır.

Alarmın senden öcymdy.—

dep, ırdaqan. Toqtoquıldun vaj-manapqa kesene ırdaqan
mıñdaj ırлары çeke öz vaşının kegi qatarında ırdavastan,
vaj-manaptan qorduq kergön myldy kedej-kembaqaldın ke-
gi qatarında ırdalqan.

Toqtoqul eldin icinen qana cırpastan özynün turmuşu, ti-
legi çaqınan oşol ele kerpılyk ezilgen eldin biri volqon. Oşon-
duqtan anın ır eldin tilegi menen mazmundalıp, al eldin ta-
lavın, eldin tilegin burmalavaaj toluq tyrdö çoqoru daraçada
çetkire ırdaqan. Toqtoqul elden cıqır, eldin turmuşunan vaş-
qa özgeçö bir turmuştı çaşağan emes. Aqı oşol kezdegi al-
dıñqı qatarda turqan bir ilgeri tilektyy kiter idejaları da taa-
sir qıla alqan emes. Anın ezilgen elcidik aqındıq oşol kez-
degi ezilgen eldin tiriciligi, oşol kezdegi eldin ceksiz çavırqa-
qan turmuşu negizinde şirelip, çetişken. Ekinci söz menen ajt-
qanda anın aqındıqının mıñdaj vaqıt oşo kezdegi eldin
turmuşunun negizinde tuılqan. Toqtoqul el menen aşıraspa-
taj bir volqon.

Toqtoqul el menen aşıravastaj bir volup, eldin ezyucylərgə
qalqandaq kegi anın öz kegi ekendigin Toqtoquıldun birinci
ajdalır vara çatqandaq ırларыñnan aşıp kersetyygö volot:

Oj dınyje çalqanı,

Qantır cıqat könylden,

Qarıp volqon kerp çurtum,

Bozdop ırar qalqanı.

Qaranqı tın qajqanı,

Quzqandardıñ salqanı.

„Barsa kelbes“ çerge ajdalır vara çatqan aqın öz vaşınır
taqındına qajqırbastan „qarıp volqon kerp çurtunun“ taqındı-
na qajıl volot.

Eldin qajqırs Toqtoquıldu qajqırtqan, eldin qıvanıcs Toq-
toquıldu qıvantqan. Eldin vaşına tyşken azap-tozoqu öz aza-
mıñdaj tartqan aqın Toqtoquılqa oqşor eldin öz tel valası
volup, el qolu menen çetildirgen el aqın qana voluu mymkın.

Toqtoquıldun ırларыñ toluq çetişkeni uvaqıcs anın birin-
ci ajdalarıñın aldında vaştalat. Toqtoquıldun ajdalır va-
ratqandıq, ajdoodo cırğenıdygy, qasıp kele çatqanında ar-
man ırларыñın vaarı vaştan—ajaq eldin arman qatarında ır-
dalqan. Bul doordoqu Toqtoquıldun elge qarata arman qılar

ьрдақан ьрларьн кейссиз идуи қььн. Birinciden vulbul aqьndьn taqьdььna кейсен, екinciden aqьndьn туңураp муңајқан еlinin таqьдььна кейсиң. Сьндььнда еldin таqьдьь aqьndьn таqьдььн таq өзyндөј болқон. Eldin турмушу да aqьndьn турмушундај қууқун сыргын, вайлоо-матодо өткөн. Aqьн ај-дальр кетip, азарть ваьқа çerde тартса, еlге өз çeri түрмө болуп, еl өз çerinde азар тартқан.

Eline aьь on çьl quuqunda çьrgөн aqьn kyндө yc ubaq elin qoşur ьрdar, kyндyr-tyндyr aлар-çelep болup:

Qara daraq çertmdi,
Qajьььp көрсөm decy elem
Qalьn qьrqьz elimdi;
Qajььsam da voşotpoj
Qara çyrök zalimder,
Qajььtaj kesti demimdi.—

dep, elin samar ьрдақан.

Necen çьldar elin көрвөј қьjnoodo çьrgөн Toqtoquul, aqь-гьнда түрмөдөн қасьр сьдьр, асьньр, азьр-тозур еki çьl çol ваььр, elim dep аңсар çьгур отурат. Eline çaqьндар қал-қанда санааь тьвај, алар-çeleptenip ьрдақан:

Ajььma çetsem dep
Eңser кетip vaгамьн,
Ketmen-Tөвө çerimdi
Betтер кетip vaгамьн,
Çetim, çestр qalқанда
Ester кетip vaгамьн.
Elge ваьр өлсөm деп
Tiler кетip vaгамьн.
Qьzьl tilim saјratьp
Byler кетip vaгамьн.
Өңсөј qаьр elderge,
Tynөp кетip vaгамьн.
Aьp ucup denemdi
Sьrөp кетip vaгамьн.

Eldi, çerdi syjse Toqtoquulдај syjyy керек! Öz ваььньн аза-вьна қаравај qаьр еline қамьгај ьрдақан vul ьгьнда, Toq-тоquul өзynyn еlге қалқандақь сезимin толуқ сьқара алқан.

Toqtoquidun eldi ceksiz syjgөн сезими өз ајьн çe өз uru-қun қана syjgөн уруқ mycөsynyn cektelgen сезими emes. Al уруқ ramkasьнан алда қасап вошонup сьдьр, ezilgen қальң qьrqьz elin syjgөн. Al қана emes, Toqtoquul eldi çиктер, вај-manaptardan ceksiz qордуқ көргөн көрçyлык кедej eldi syjgөн. Oşonduqtan Toqtoquidun ьрларь qьrqьz arasьнда уруқ

tuuқандьq mamile toлуқ buzulup, уруқ mycөлeryндө болқон уруқтуқ сезим толуқ çojula elekte ele, al adavijatqa tap my-нөзyn киргизе ваьтақан.

Qьrqьz adavijatьnda уруқ tuuқандьq ramkadan сьдьр, тар-тьқ myнөзгө ајлана ваьтақан myнөз murun болқон emes. Bol-so çarьm-çartьlai, mycylyşken түрдө болқон. Bul Toqtoquul ваьтақан qьrqьz adavijatьndaқь çaңьььq, qьrqьz adavijatьnda —daқь көр çaңьььqtardь өз icine алқан соң өзгөryş қатарьнда болқон.

Toqtoquul birinci ајdoodon қасьр келгенinde еl менен тьн-дајса ьрdar ucураşқан:

Вај-manapta çaldаньр,
ьјлақандар аманьь?
Qara oоqatqa çандарьн
Qьjnaқандар аманьь?
Çan тьньмьн çalқанда
Qььвақандар аманьь?
Kөk келтектен сьдьььр,
Qьjraқандар аманьь?
Qojun вақьр вајлардьн
Qul болқондор аманьь?
Bir çьldьqь bir көjnөk
Bul болқондор аманьь?
Kyc-қubatьн вајларqa
Sordurқандар аманьь?
Qань қасьр асььар
Boidurқандар аманьь?
Çьлаңaјlaq too-taştь
Çol қьlқандар аманьь?

Bul çьлаңaјlaq too-taştь çol қьlқандар kim? Bular „Sarva-қьь“, „Sajaq“, „Buqu“, „Sarttar“ oқşoқon уруқтуқ topton вө-lynup сьдьр, өз уруқунан сьдқан вај-manaptardan ezilgen, өzdөryнyn talamь çaqьнан вај-manaptarqa қарамa-қарьь турқан көрçyлык кедej-кемвақалдар. Toqtoquul talabьн талаььр, ајdoodo çьrgөндө аңсақан еli uşul „bir çьldьqь bir көjnөk bul болқондор“. Тақ uşular ycyn uluu aqьn ајdoodo, қьjnoo-до çьrgөн.

* * *

Toqtoquul ezilgen еlcil aqьn болқонduqtan, qьrqьz еlinin кедej-кемвақалдарь менен қана cektelbesten, аньн ьрларь internatsionalдьq myнөзгө ee volo ваьтақан. Al ezilgen еlcil aqьn болқонduqtan аньн ьрларь bir қана ezilgen еl менен

çektelişi ec mümkyň emes. Toqtoquň ezilgen qyrqyz elinin awalyňa kejiğendej waşqa ezilgen elderge da oşondoj kejiş qylat.

Toqtoquň aýdalyp çyryp көр eldi, көр çerdi көрөт. Al çerlerdegi көрçylyk emgeki eldi oşol çerdin waj-manaptarь qyrqyz elin ezgen waj-manaptarda ele ezgenin көрөт. Orus bolso, al kolonijasy, alar qyrqyzda çaqşylyq qylwajt degen tyşynyk Toqtoqunda bolwojt. Özy sьjaqtanьp waşqa ezilgen elderdin talawın talaşьp majtarьlyqan ötkyr mizduy er azamatardь көрөт. Toqtoquldun tyşynygy daqь kenijit, tartьq sezi-mi daqь qurçujt. Uşul çañ tyşynygy negizinde aňn ьrlarьna internatsionaldyq mynöz kire waşajt:

Qazaq. qyrqyz, özbekten,
Orus menen noqojdon,
Qarasam adam көр eken,
Qajqь tartьp men öndy
Qarmalyр barqan çan eken.
Köryp çyrom көz menen
Men sьjaqtuu tutqunda,
Dalajь actan ölgөнyn,
Ölykterdy oroqo
Syjьrөp waşьp көmgөнyn.
Bilgen adam tyşynөt
Uşul işin çөnderyn.—

dep ьrdaqan.

Toqtoquldun aýdoодо çyrgөndөgy arman ьrlarь çeke qana Toqtoquldun өз waşьnyn көrgөн azawь bolwoston, özy sьjaqtanqan tyrdyy elderdin mindegen qaarman azamattarьnyn radь-şa ökmөtynөн көrgөн qorduqtarь. Toqtoquň bul ьrlarьn çyrgөngynөн orqur çьqqan kyctyy sezim menen ьrdaqan. Aqьndьn bul ьrlarьn uşul aзыr da toiqundawaj oquu qьjьn. Oşol kezde aqьndьn bul ьrlarьn uqqan el, aqьndь uşundaj awalqа çetkirgen qanqorlordu qarqar, alarqа qarşь icterine ötä kyctyy kek tyjgen.

Qatuu qajqь, azap-tozoq çana qubanyс Toqtoquldu aqьlynan şaştьrьp, aň ajьnьtqan emes. Toqtoquldun aqьly usta-radaaj qurc, çana daana bolqon. Qançalyq qьnoodo çyrgөnde da, өз waşьna qatuu çawьrcьlyq tyşyp çolpondoj balasьnan, yj wylөsьynөн ajьrlqanda da Toqtoquň murunqu aqьly-esinen, murunqu kyysynөн tanьp qojqon emes. Qajta mьndaj soqqu-lar aqьndь çьjraitьp, qajta aňn ьrlarьn oqoveter qurc qylqan.

Aqьndьn yj-wylөsьynөн ajьrlqanьna on çьl bolup, aqьrьn-da aзыp-tozup eige qajta keigeninde aňn murunqu qoroo-çajь wuzulup, qonuşun qara wьrgөн waşqan.

Gyldyy qyrqyz çurtumdu -
Kөрөт bekem degemin,
Kykygym curqap aldьmdan
Keler beken degemin,
Kyjytyn munun çьqarьp
Өler bekem degemin.—

dep, aq—etkenden taq etip, aңsap kele çatqan Toqtoquldun çalqьz uulu өlgөн, qarьqan enesi uulun çoqtop ьjar çyryp өlwөгөн çanь qalat, qatьnь erge tijir ketken. On çьl aýdoodo çyryp, eki çьl qacьp çөө çol waşьp kelgen aqьndьna waşьna tyşkөн bul qajqь,—adam көtөrgysyz qajqь bolot. Oşondoj bolso da tunuq meelyu, qurc qajrattuu aqьn murunqu ojunan tanьp qojwoston, waşьna tyşkөн bul qaardь daqь көтөрөт. Birin-ciden aqьndьn kelişine qubanyр, ekinciden aqьndьn bul qaj-qьsь menen teq ortuq bolup, qanьrьqь tyтөгөн eige oşol ele zamat aqьn:

Kejiwejmin ketkenge,
Өkynөejmьn өlgөngө,
Men ьraazь bolomun
El-çurtumdu көrgөngө.—

dep, qajta eige özy qajrat ajtqan. Mьnda da Toqtoquň өз waşьna tyşkөн tragedijaqа majьşьp qojwoston, көтөrylyp, eline çetip, elin көrgөndygynө ьraazь bolot. Mьnda da uluu aqьndьn eldi ceksiz syjьp, el menen ajьwastaj bir tutam bol-qonduqu qatuu sezilet. Al qana emes, өз waşьna tyşkөн qan-daj qana qajqь bolwosun, qandaj qana azap-tozoq bolwosun aňn waarьn qajьşpaj көтөryp, eldin talawь, eldin qamь degende kyjьp wьşьp соq bolqon.

Bul өз waşьnyn qajqьsь aqьndьn sөzynyn qoozduq kycyn oqo veter artьrьp, qomuzun murunqusunan veter kyggө ke-ltirgen. Aqьndь qajьşьrьp qojwoj wardьq azap-tozoqton көz çumdurup өtkөrgөн çalqьz tilek,—aqьn samaqan kelecektegi eldin ьrьsqьsь, erkindigi wolucu.

Toqtoquldun qarьlyqь çetişip, andan arь өlymdyn bir qa-dam qalqandьqьn aqьn wajqajt. Biroq al emi өlet ekemin dep sarsanaa bolup kejiwesten,—

Qajrьp certci Toqtoquň
Qajran çayь çoqtodum,
Qartajьp ketip qajran çan
Qalqьman keler oqşodum.—

dep, elinen ajьrlarьn ojlор, kejiit. Bir, sөz menen ajtqanda Toqtoquň özynyn өmyrynyn, özynyn wardьq tiriciligin el ycy-

dep eseplegen. Qatın, valasınan ajrılıqanda da, qancalıq qıjnoodo cırgenunde da qajıǵıp kejbegen Toqtoqul elden tıwılykkı ajrat ekemin degen oı anın esine kelgende, almasıp kejbegen.

Өлүмү қақындар қалқанна Тоқтоқулдун көзу қетіп, віроқ, җасрай—тоқтоолуқ менен, ақылнан адашар, җасықтық қылај өзүнүн ырынн мурунқу толуқ кысу менен дақы елге қарата қоштоо мандајса ыдақан:

Toqtoj baştan çan ketse,
Tolqonur qajra kelbest,
Towundan ketsem aman bol
Tolqon qırqыз çergest.
Qajran ömyr, gyldoj çaş,
Qajrylyp eki kelbest
Qalqandın ketsem aman bol
Qaldajqan qırqыз çergest.—

dep, qırqыз e'linin uluu aqyn öz e'linin amanсылықын тілер, dıjnöden qajtqan.

III

Toqtoqul alymıstarda kelip tvorcestvoluq kycy eništej baştaqanda uluu Oktjabr Revoljutsijası çenip, aqyn esen çyldar azap-tozoqtu aralaj kecip, el ycyn tilegen ыrstuu kyny tuulat. Uluu Oktjabr Revoljutsijasın çenişi ezilgen qırqыз elinin baqı ycyn tuıqandyqına aqyndın közu çetip:

Bajaqda çajnalıdın
Baj-manapın tişine,
Qanter ajla tabılaı,
Qan çutqınıñ içinde,
Mandıj zaman bolorın
Kerduñ nele tyşındı?
Acaldı baqıñ buqara,
Arqymaqtaj kyçyldı—

dep, emi cın taalajqa çetişken elin quttuqtap, alardı „arqymaqtaj kyçyldı“—dep, öz taalajı ycyn andan arı volıucı kyreşke yndögen.

Ceksiz qorduqta kelgen qırqыз eli, anın taalajı ycyn mındaј çarıq kyndyn tuıların, aqyn ajtqandaј, tyşındı da кө-

gön emes. Ezilgen qırqыз көkten izdegeni çerden tabılat. Eldin qıvanıç qojnuna batraj, necen çyldar vaj-manapın alarqa ötkön kegin alıp, kedej-kembaqaldardın tap mooqusu qanat. Aqyndın özy da anı necen çyldar baş көtөrtpeј qıjnoodo alıp kelgen manaptardan özynyn tap kegin alqandyqına—

Kedefler alıp berdiner
Kerimnajdan kegidim,
Uşuncalıq çırqatqan
Urmattajuz Lenindı—

dep, seksiz qıvanıp, ezilgen elge baq bergen uluu Oktjabr Revoljutsijasın uluu ustat көsömy Lenindı qırqыз aqındarın birincisi bolup qoşur ыdaқан.

Toqtoqul Oktjabr Revoljutsijasın ilgeri muñajqan eldin muñın, tilegin muñqana ыdasa, emi eldin qıvanıçın, ыrsıqын şandıu qıvanıç menen ыdajı. Toqtoqul murın eldin muñın qancalıq çetip turqan qooz sözdyn kycy menen ыdasa, emi oşoncoluq çetip turqan qooz sözdyn kycy menen eldin qıvanıçın qoşur ыdaқан. Toqtoqul Lenindı qoşqon ында qırqыз eli өзynyn ыrsıqын bolqon Oktjabr Revoljutsijasın çenişin, al çenişin qırqыз elinin arasına kelip çetkendegi eldin qıvanıçın eң ustattıq menen ыdaқан.

Ala-Toođon çerdegen qırqыз elinin aqyn uluu Oktjabr Revoljutsijasın uluu ustat көsömy bolqon Lenindeј ası adamı,— „Qandaј ajal tuudu eken, Lenindeј uıldu“—dep taqdana ыdaқан.

Tencilik door cıqqanda
Tertme batraj semirdim,
Tuşalqan temir cıderden,
Boşotqoa butun elimdin,
Atandaј baqqan aidejler
Amanın tile Lenindin!—

dep, qırqыз elinin atınan Leninge alqış ajtıp, anın uzun ömyryn tilegen. Toqtoqul Lenin çönyndögy ында oşo kezdegi taalajqa çetişken qırqыз elinin qıvanıçın çetkire ajta alqan.

Toqtoqul murın tolqon çaş ömyryn qıjnoodo ötköyüp, gyldögen çasıçын kicine kyldyryp qojvoj zarıanıp çyryp ötköndygüne arman qılsa, emi kytuysyz çerden murınqu qor bolqondordun baqına çadırap-çajnar tuıqan zamanda çaş bolvoj, qarıp ketkendigine arman qılat:

Qartajıp kettid qajran çan
Qandaј qılam aj arman
Armandan cıqtıq bul kezde

Çoluqur bizge nul zaman,
Eskirip ketti esil çan
Endi qantem ej arman,
Eseni çoq ırısqa
Eelikirdi nul zaman.

Toqtoquldun qarıylıq çetişir, qızıl tılı bulduraqtar, certken
kyusy basandaj baştasa da, „bul çırqaalı eelikken zamanda ee-
gim tyşse da elge ırdar berejin“ — der, aqın özynö dem ve-
tir, murunqusundaj ele vasyqın çazvaj ırdaçan.

Enişiedi vazarım
Estegende qararım
Eegim tyşse mejlici
Ermek volur çatamın.

Aqın murunqu kyc-qıvattarı ajrıla baştasa da aqındın
ańsaçan zamanı tuulur, aqa al çaş saçındaqıdaj ele tvor-
cestvoluq kyc beret. Mına oşonduqtan Toqtoquı Lenin çönu-
de çañ zaman çönuıde qastalavastaj sonun ır yigylöryn qal-
tırı.

IV

Toqtoquldun ırılardı qandajdır bir avstraksıyalıq ideja negi-
zine qurılvastan, eldin praktikalıq turmuşunun, anın kın
köruşunun negizinde ırdaçan. Anın mejli sajasıj lirikaş vol-
sun, mejli turmuş tiricilik—çönuıdegy ırılardı volsun vardıqı
teç quıraqan eldin tiricilik turmuşunun mıçı, al el ańsaçan
ırıstuu turmuştun kyusy volqon.

Eldin ceksiz çavırqaşın, anı mındaı avalqa keltirgender
kim ekendigin Toqtoquı tuura köruş, uşunun negizinde padışa
ökmötyne, çergiliktyu vaj-manaptarqa qarş ırdaçan, alar-
dın elge qalqandaqı ceksiz zulumduqun elge körsötkön. Oşon-
duqtan Toqtoquı eldin rajdasına çıraqaj, zıjanına çıquıcu var-
dıq araketierge qarş ırdaçan. Qoço, moldo degende:

Aq seldenı körgönde
Acıum kelip tyjyım,—

der, Toqtoquldun özgöçö quıqası quıruşur, qıçır qajnaçan.
Bularдын aidamş ekendigine, alardıń duva, qurandarının vaa-
rı eldi aldoonun qana bir amalı ekendigine Toqtoquı kün-
zy baştatan ele çetken. Mın-Döwödegy eşender kolonıjacılar-
qa qarş kötırylıp çıqqan eldi adaştır, teskeri çolqo sa-

ır qızıl qanqa vojoçonon kijn, Toqtoquı bulardı qıranın
kötöruş alı, eñ ele voorukersinir, eldin qojun-qonçuna kirgen
aşınçan zulum ekendigine qoş ojıuu volvoj közy çetet. Oşon-
duqtan Toqtoquı nul dın qızmatkerlerinen tilin tartır qojvos-
ton, alardıń aram sanaa aidamş qılqıtarın açır ajtır, eldin
aldında alardı avıjirin ketire ırdaçan.

Toqtoquı nul eşen, moldo, qoçolordun aidamşılardı eñ çet-
ken ötkür söz menen ajtır, alardıń qarandıq momun eldi or-
suz aldaçanın şılındaıjt:

El icinde qılqırtan
Eşen volot decy ele,
Elden aldır alıasa
Kesel volot decy ele.
Eşen menen encileş
Qalpa volot decy ele.
Arqasında aşınçan
Qalta volot decy ele,
Açalqa berşej vajlardı
Qalqa volot decy ele.

Bul eşen-moldolordun işterinin cırıktığı, aidamşılardı çönu-
de mından artıq elestyü qırc tyrdö, anın icki şırın aca aj-
tuu qılın. Bul bir nece çol ır menen moldo-eşenderdin kim
ekendigin, aqın çetkire mınezdögen. „Açal berşej vajlarqa,
qalqa volot decy ele“—der, maselenin eñ tereç şırın açır,
bular kimge qızmat qılqandıqın aca ajtqan.

Toqtoquı nul ajtuu menen qana cektelbesten, al eşen mol-
dolordun şarijat, qurandarınan tartır kedejdin şoruna çırğy-
zylyucy qural ekendigin, özdöry ezyucylördyn biri ekendigin
ajtat.

Toqtoquı bul eşen-moldolordı qarş ajtqan ır, dın
qızmatkerinin özdöry menen cektelip qalbastan, tuıra-tuıra
dinge varır tijet. Oşonduqtan Toqtoquı dindı çırğyzyucylöрге
qarş çıquı menen birge, dindin özynö qarş çıqqan. Toqto-
quıldun mındaı dinsizderce ırdar çıqış, a da volso aqındın
eldin talavın köksögen araketinin negizinen kelip çıqat. Toq-
toquıldun ezy aqılqatında taptaqır dinsiz volvoçonu menen,
ırılardı taqır dinsiz. Antkeni qooz sözdün ustadı Toqtoquı tur-
muştı volqon aqılqattuu oquıan aqılqat—realısttik menen ır-
daçan. Dyjnöge aqılqattuu köz qarar, aqılqatsızdıqı syruş tap-
tar özynün aqılqattuu tyrkylygynö kelip çetken. Mına oşonduq-

tan Toqtoquildun ыъ dinsiz qana emes, tyvündө dinge qarşy volup сыqqan.

Toqtoquildun poezijasынын dinsiz voluşu tireksiz emes. Toqtoquildun ыrlarь qьrqьz elin salt-sanaasь menen, qьrqьz elinin dьnyjөгө көz qaraşь menen tirelet. Toqtoquildun aqьndьn uluu oqutuucusu—el volqon. El anьn сыqarmasьna vaqьt bergen, dem bergen. Oşonduqtan Toqtoquildun ырын dinsizdigi, bul qьrqьz elindegi volqon dindin tajqьlyqь menen tirelet.

Qьrqьz eli qatuu dincil el volqon emes. Bul çönyndө qьrqьz elinin turmuşunan, eldin özy сыqarqan ooz adavijattarьnan seksiz көp misaldar keltiryügө volot.

Din qьrqьz arasьna ancalyq tereң sinip, tamьryn ken çaja alqan emes. Bolqon din da vek ornoşo alvaj, eң qoomaj turqan. Din qalyң eldin turkьrynө siçe alqan emes. Al din Ok-tjaar Revoljutsijasынын birinci soqqon seryun çeli ajdar usurup, eldin qaraңqь qatmarьnda azьraaq qalqalanьp qaldь. Mьna oşonduqtan Toqtoquildun ыlarь da dinsiz volup сыqqan. Antkeni, Toqtoquildun ыъ tura-tuura eldin sanaasьnan tuulup, aqьndьn ojunan vurmalanbastan işteliр сыqqan. Mьna uşul aj-tylqandьn vaarь aqьndьn el menen deneleş çaqьn ekendigin daqь dalildejt.

V

Qьzyl onvos volsocu.

Qьz vurulvas volsocu.

Kөгөгөny сып volso,

Gylder solvos volsocu.

Өzөngө elim tolsocu,

Өmyr etpes volsocu.

Çaqьa açal kelves volsocu,

Çaqьь adam oisөs volsocu.

Mьndan artьq turmuşun көryktyuylыgyn, anьn qьzьrçьlyqьna poezija çyzynдө көrsөtyu qьjьn. Toqtoquildun qajsь qana ырын alvajь, anьn ar bir çolunan turmuşun tamьrь loquldaj qaqьp turat. Toqtoquildun bul ыrlarь gumanizm adamkerciliktin çetişip turqan çeri. Antkeni, aqьn bul ырыnda el usyn telegejli ter-tegiz, tiricilik ырысы vulaq volup aqьp turqan zamana-ny tilep, anь aqьndьqьn ustattьqь menen, poezijanьn çetiş-

ken көrkөmdygy menen ajta alqan. Bul gyldөгөн çaşçьlyqь ky-nyrttөнөj toluq gylyndө өtsyn, syjьşkөн çar tilegenine çetsin degen tilek volot.

Ac, çылаңac el erkindikti, çaqьь turmuştu anşaqan. Eriksiz eldin eriksiz çaştarь gyldөгөн çaşçьlyqьtь, eriksiz çarlar ten uquqtuu syjьuny tilegen. Toqtoquildun bul ыrlarь oşol seksiz çavьrqaqan eldin bul tilegin aqьndьqьn ustattьqь menen ыrdal-qan.

Kьrөen, kьrөen çygyrtyp

Kylykty minsen bir qьzьq.

Ajtalьndь qubantьp

Asьldь kişen bir qьzьq.

Azamat erge tavьlsa,

Ajnektej suluu çar qьzьq.—

dep, turmuş qatqьra kьlyp, qucaqьn çajqan Toqtoquildun ыrlarь quuraqan eriksiz eldi, sözsyз ыrstuu turmuşqa çetiştiriy usyn kьrөşkө yndөгөн. Toqtoquildun bul ыrlarьn uqqanda — атаqanat, өmyr qandaj sonun!—dedirip kişini tamşandьrat. Kişi icinen sezip, vьroq anьn emne ekendigin acьq vile alvaqan adamьn tereң sezimderin Toqtoquildun өtkyr qooz söz menen çьjьndьqьtuu tyrdө ajtьp, kişini tolqundandьrqaqan. Bul sözsyз genialdьqьn belgisi.

Biroq, mьnda Toqtoquildun emgek etpej, көbөлөktөj turmuşun ysty menen qalqьp usur, usurqan gyldyn şiresin sorqon turmuştu ajtrajt. Toqtoquildun ыrdaqan mьndaj turmuş emgekten kelip сыqat.

Emgek etip çaşьndan

Elge çaqьn eң qьzьq.

Eki qurьu vaş qoşur

Erkeleşsen ten qьzьq.—

dep, mьndaj qьzьqtuu turmuşqa emgek menen qana çetişeerdi-gin ajtqan.

Toqtoquildun emgektin ijgiliginin negizinde, erkindiktin negizinde mьndaj taalajluu turmuşqa çetişyügө volot dep esepтер, er-kindikti, ijgiligi mьqьtь emgekti ыrdaqan.

Bul dьnyjө urqansьd.

Kimge vара qьlqansьn.

Azamat volson iştep qal,

Bul dьjnөdө çьrqaşьd.

Өnөryд volso өrgө cap.

Qor qılbaı asıl çandy baq—
Erdin körky el menen
Emgegin menen elge çaq.—

dep, Toqtoqul çırqaldıu turmuştı emgekten açıratır, völvöjt. Oşonu menen birge çırqaldıu turmuştıa çete turqan emgek el menen çana volordıuqın ar dajım „emgegin menen elge çaq“—dep qajtalap ajtat. Toqtoquldun bul ırındaqı asıl pikiridin çana bir „erdin körky el menen“—dep, el menen açıravastaj bir volur, eldin çamın qılqan er anıq er ataqqı qonordıuqın ajtqandıqı volot. Toqtoquldun mındaı ırılar kerkemdyk çaqınan çana emes, anın maanisinin tereıdigi, ajtqan ojunun tuuralıqı çaqınan adavıjattın eı vıjık çerinde turat. Çana Toqtoquldun oşol ıvaqtıqı ırdaqan bul ırılar uşul vızdın kynde da, kynu vygnykdeı, kyckö ee volo alat. Oşonduqtan Toqtoquldun ırılar, sözsyz klassikalıq adavıjat ylgylöryne kiret.

Çana Toqtoqul bul ırında al zaman ec kimge vara qılbaı, eldin qılqan emgegi tekke çaqır, eldin çoqculuqta kyn ekögöndygyn kersötöt. Çoqculuqta çasaqan el dınyjöny vaalaj vılgen. Al zamanda tıricilik qılıu öte qılın volur, mal vaquı öte qımvat volucu. Çandyqında mal kışinin vaşınan qımvat volqon. Toqtoqul mını „Dınyjö“ degen ırında:

Kelerinde dınyjö,
Toluqsır çıqqan ajdajsın.
Kelerinde dınyjö,
Suı çırpaqan saıdajsın.
Kelerinde dınyjö,
Özöngö nyıkön taldajsın.
Kelerinde dınyjö
Ölymdön vöter aldajsın. —
Kelerinde dınyjö
Bajgeden çıqqan attajsın.
Kelerinde dınyjö
Mömsy tışkön şaqıajsın.—

dep, al zamandaqı tıriciliktin, turmuştın qılınçılıqın, vaqıtın çoqtıuqın, çeke bir kışinin vaşına qono qalqan vaqıtın turıqsuzduqın ustattıq menen ajtqan. Toqtoquldun bul ırınan bir çaqında çalqıqan döelöttın, ekinci çaqında qaramanca volqon çoqculuqtın mındaı teskeı volur qarama-qarş turqandıqı aşıq körynet. Bir çaqında tenırsigen döelöttıyler volso, ekinci çaqında ıstınde yjıyp salar kışimi çoq, toıoıcer aş çoq ac-çılanaçardın volqonduqın ajtat.

Al zamanda dınyjösy kelgenderdin turmuştı „toluqsıuqan ajdaj“, dınyjösy ketkenderdin turmuştı „suı çırpaqan saıdaj“, dep Toqtoqul al zamandaqı tıriciliktegi qarama-qarşılıqı çana anın adamdın turmuştındaqı qılınçılıqın öte ustattıq menen ırdar kersötkön. Al zamanda çandyqında qoqusunan qono qalqan vaqıt qırındaı çıl etip, şoolalanır körynur, oşol zamat ele oşol qırındaın ömyryncölyk vat öckön.

Toqtoquldun „Dınyjösındö“ kışini ac közdöndıyır, samaqan mal, vajlıq qılır alas urdurur, aqırında aram tımaq vajıqa ajlandırqan dınyjöny qılınçılıqın ajtrajt.

Azamat volson işter qal,

Bul dınyjöde çırpaıjsın.—

dep, öz emgegi menen çetışken şajır, çoomart gyldör ötkön turmuştı ajtat. Mındaı ajtılqan pikir çalqız kışinin vaşına qoqusunan qono qalqan ırısqı emes, bul öz emgegi menen çetışken çalır emgekci eldin ırısqı.

Toqtoquldun ırıstıu turmuştı samaqan bul ırılarn çetışpegen malsız vöcaranın ırıstıu turmuş çönynde tilek qılqan arman da emes. Bul ırılarda çalınır-çalvarır ajtqan bir da tilektin yny çoq, qajta mında qatqıra kylyr, toluq qajrat menen dınyjöny öz qolu menen oınotmoqcu volur, ırıstıu turmuştı közdöı umtulat. Mına oşentip, Toqtoqul el ısyn volıucu ırıstıu turmuştı şajırdana toluq qajrat menen ırdar, anın kyysyn certken.

Toqtoqul oşo kezdegi quuraqan elinin keıecektegi ırıstıu kınyn çana tilevesten eldin kınymdyk tıriciligine da çamsıraı, tıricilik nasaatın ajtır ırdaqan.

Denın soodo erınbeı,
Bekerlikke vertıbeı,
Erkin menen çumıuş qıl
Erınceek, çalqoo dedırbeı.
Erdin kycy som temir,
Erıtyygö er kerek.
Ec ooqatın volvoso
Egin ajdoo çer kerek.
Er çıgıttın vöıgisi
Erçıl volot terıelep.—

dep, eldi emgekke ındöjt.

Bul ırılarda Toqtoqul ec kimge köz qarandı volvoqon, tın ooqattıu, vaşq emgekci dıjdan-carbalardı ylgı qılır kersötöt:

Egin ajdap, cəvyn car,
Emgeginden pajda tap.
Azamat bolsoq aq işter
Azdır-kəptyr malıq vaq.

Bul sɔjaqtuu ɔz aq emgegi menen kyn kɔrgɔn ooqatqa vɔzɔq dɔjɔan Toqtoquldun idejalɔ bolqon. Aram dɔɔlɔttuu vajlardɔ cɔktegenindej ɔz ooqatɔn qıla albaqan ɔalqoolordu da cɔktejt. Oɔonduqtan ɔz aq emgegi menen ooqat qılqandardɔ maqtar, alardɔ ylgy qılɔr kɔrsɔtɔt. Bul tiricilik cɔnyndɔgy ɔrlardɔ da aqɔndɔn ezyuycylɔrgɔ qarɔɔ negizgi idejasɔn ɔyrɔyzɔt.

Oɔonu menen birge, bul emgek cɔnyndɔgy nasaat ɔrlarɔnda aqɔn adamdɔn adamkericiliktyu sezimin ɔoqoru kɔtɔgyr, kiɔi-ge anɔn adamdɔq vaasɔn qatuu sezidret:

Surar teken tamaqɔn,
Suu teken menen vaqavar,
Suq atanɔr ajlɔna
Suuq bolso ɔaɔ valdar.—

der, birɔgɔ kɔz qarandɔ volur vaɔnvaqɔn der, ɔaldɔyar birɔenyn kɔzyn qaravaj ɔzynɔ termelɔr ooqat qılɔɔn nasaat qılqan.

Oɔol ucırdaqɔ qırqɔz elinin tyɔnyugyndɔ vajlɔq-dɔɔlɔt aqca, ɔlyu mylk, ɔer volboston, tɔrt tylyk mal volqon. Mɔndaj tyɔnyuk oɔol ucırdaqɔ qırqɔz eli sɔjaqtuu mal carvalɔq ɔlkɔgɔ taandɔq. Bul tyɔnyuk da Toqtoquldun ɔnɔlan vajqalat. Toqtoquldun eldin kynymdɔk tiriciligine qamsɔraj:

Ec ooqatɔq bolboso
Egin ajdap, ɔer ɔitɔt.—

der, malıq bolboso dɔjɔancɔlɔq qıl dejt. Bul ubaqta dɔjɔancɔlɔq qırqɔz arasɔna keq siqɔ alqan emes. Qırqɔz eli negizlen mal carvasɔ el volur, dɔjɔancɔlɔq tɔmɔn ɔaqtan kedɔj-ɔataq-ɔylar arasɔnda ɔɔɔ vaɔtaqan. Dɔjɔancɔlɔq kem emgek qararɔnda esɔpter, dɔjɔancɔlɔq qılqan ɔataqɔ kedɔjlerdi „ocular“ der kemsintken. Toqtoquldun qajta kemvaqal eldi dɔjɔancɔlɔqqa ugyttɔr, bul sɔjaqtuu ezyuycylɔr taravɔnɔn cɔqarılqan idejaqɔ qarɔɔ sɔqɔr, el ucyn ilgeri tilektyu ideja ɔyrɔyzɔn.

Adamdɔn, er ɔigittin ɔaramduuluqun anɔn emgekke, tiricilikke ɔaramduuluqu menen ɔlɔjt. Toqtoquldun uurluqqa, qumarqa, qara işke kıljıgıɔpej aq ooqat qılqan ɔigitterdi—ɔaramduu ɔigitter der esɔptejt. Antkeni al ubaqta vaj-manaptar, kolonijacɔlar eldi ceksiz ɔavɔrɔqatɔr, oɔonu menen birge el arasɔn-

da eldi vıldırgɔn uuru-qaraqɔsɔ aɔɔnɔr, tyrdıy el ɔegictɔr kɔvɔjıy, el ceksiz talanɔr turqanɔnda, Toqtoquldun er ɔigi tin ɔaramduuluqun, anɔn aq emgegi menen ooqat qılɔɔ bolot der esɔpter:

ɔaqɔsɔ azamat tyrdɔnyr,
ɔalvɔrtıaqan ɔalɔndaj.
ɔzyn ɔzy asɔrajt,
Uurluqqa malıqvaj.—

der, sɔrattaqan.

Birɔq, Toqtoquldun erdiktin, mɔqtɔ adamdɔn saratɔn ɔalaq elɔ ɔz ooqatɔna vɔzɔqɔtɔq menen qana ɔlɔvɔjt. Munu Toqtoquldun ooqat qılɔu ɔtɔ qılɔn volur, kee azamattar ooqatɔn ajlɔnɔn ɔe musarɔr volur, ɔe vaj-manaptarqa satɔlɔr, ɔe uurluq-qaraqɔsɔlɔq işke kıljıgıɔp, elden adaɔɔr vara ɔatqan ucırda ajtqan. Toqtoquldun cɔndɔqɔnda er azamattɔn saratɔn eɔ ɔoqoru esɔptegen. El vaqɔr, elge vel volqon azamattardɔ Toqtoquldun azamat der esɔpter:

ɔaman adam belgisi
ɔz qamɔ ucyn ɔygyrɔt.
ɔaqɔsɔ adamdɔn belgisi
El qamɔ ucyn kyjynɔt.—

der, elge vel volqon, eldin qamɔn ojlɔqon azamattardɔ maqtar ɔrdar, eldi ɔarɔr ɔegenderdi cɔktegen. Al ubaqtaqɔ „ɔaqɔsɔ“ atanɔr el vıjler cɔqqan vaj-manaptardɔn icinde el ɔevɔj eldin qamɔn qılqan ɔaqɔsɔ volqon emes ekendigin ajtat.

Bularɔn vaarɔ vaɔtan-ajaq eldi talar, eldin ɔrɔsɔqɔsɔn qararɔtar alɔr, ɔz ɔrɔsɔqɔsɔna ɔrɔsɔqɔ qoɔqonun Toqtoquldun:

ɔynɔl ɔaqɔsɔ kɔvɔdym
ɔqɔm alvajel naqqan.—

der, alardɔn kɔz kɔrynɔɔ eldi qararɔtaqanɔn ɔrdar, mɔndaj „ɔaqɔsɔlarqa“ anɔq eldin qamɔ ucyn ɔygyrɔn mɔqtɔ azamattardɔ, anɔq ɔaqɔsɔlardɔ qarama qarɔɔ qojuq, alarqa ɔetkire sɔn elesin vergen. Oɔonduqtan Toqtoquldun anɔq mɔqtɔ azamattɔn saratɔn, anɔn el ucyn qılqan qamɔ, qızmatɔ menen ɔlɔgen.

Arɔsɔsɔz tulpar bolboqondoq, eginsiz ɔer—kɔryksız volqondoq, elsiz er ɔigit bolmoq emes degen ojuq, ɔzynyn er azamat cɔnyndɔ ɔrdaqan ɔrɔnda vaɔtan-ajaq ɔyrɔyzɔn.

Çana erdin qajratyňň, erdik qylyqňň mymkynçylygyn ço-
qoru eseplegen.

Arqymaq kerký çalynda,
Almanyn kerký çaqynda.
Aq çolbors keise tartyna
Altyn naşyn narýnda.—

dep, qandaj çana bolnosun er azamat aman-soo kezinde erdik
qylyqňň bir çyqarýp qalyş kerek degen. Bul taşqyn suunu
böögöň anýq erdin qajraty. Biroq, bul aýlydaqan alançazar
erdik emes. Er taş omqorso da anýn erdigi eidin rajdasyna
çyqsyn dep ырдақан, Тоқтоқул. Ошондуқтан ал erdik aqылқа
çenelgen el ysyn bolqon erdik. Eger andaj er el ysyn qurman
bolso, al er anýq erdik ataqqa çonot degen Тоқтоқул.

Er bolo turup, al er—er menen tajmasqanda oqusunan tajqy-
lyp çyqylyqanda çaltajlar, naşyn çerge salmaj qarşyşyn çenyu
ysyn qajta kyröşken turuqtuu erdi ырдақан.

Ojloson er çigitke eren bolsojt,
Çolborsion bir tajqylyp qalqan menen.—

dep, er erden çyqyssa, er ysyn eren emes ekendigin ырдақан.
El naqqan er azamat, erdik qylyqňň Тоқтоқул ең bijik ырдап,
alar çonyndө өçpөstөj syn elesin qaltыqan.

Oşonu menen birge, Тоқтоқул kişige өтө tereň syn közy me-
nen qarap, adamdın naary taş çarqan er bolo bernejt dep,
tyrduy sapattuu adamdar bolotun ajtqan:

Çigitin naary birdej naary bolsojt,
Çooluqun köödösynen buuqan menen.—

dep, qolunan erdik qylyq kelnej turup ersingen köödөktөrdy
çylyndaqan.

Toqtoqul naatırdıqte, erdikti ырдоо менен birge, opsuz qor-
çoqtuqtu, uşaqç, wuzuquqtu, men-mensigendikti, maqta-
nyştyqte qordop ырдақан. Bular çonyndө da Тоқтоқул ustafıq
menen ырдап, alardıñ qylyqtary birinciden çындыqqa tuura kel-
begendigi, екinciden ciriktiktigin ajtıp, alar çonyndө da өlbөs-
tej syn elesin qaltыqan.

Kylyk miasen kyylönyр,
Eki çaqyç qaranna.
Kөjтөñ atqa çonosun
Kөryр qalqan adamqa.—

dep, Тоқтоқул özynyn ыр менен oor salmaqтуu, bir mynez-
dylykty yjrotken. Öşentip, Тоқтоқул adamdın asyl sapatın
maqтар ырдап, adamqa qoqusunan өнөкөт bolqon, adamdın

asyl sapatın bulqarqan çamandыq sapattardы tereň aсыр көr-
сөтүр, asyl qordоqon.

Dunyjönyñ kycy aşynыp, el çeksiz çaqyrdanыp, eldi wuzup çar-
qandar көнөjүр, el arasy ala bolup turqan uşaqta—

Çardыhыç, najыç kimde çоç,
Çardыñ деп кемитре.
Çamandaşыр er çigit
Birindi birin demitre.
Az ömyrdyn icinde
Amandaşqyn kynygo
Өlbөгөngө tasslat
Azдыr-kөptүр dynyjo—

dep, eldi ынтымаққа çaqyрqan. Kişі dynyjöny wıjlenej, dynyjo—
kişini wıjler nara çatqan zamanda, dynyjöny wırqşызdandıra
ырдап, adamdın adamkerçiliktyy mamilesin çoqoru көтөryр, ең
çetip turqan woorukerdik-gumanizm çyrgyzçon.

VI

Toqtoqul өвеgejsiz көр ырдақан. Elaқындan ödzörynyñ tile-
gin, ödzörynyñ armanyn uqqusu kelışken. Aqyn el menen ыр
arqylyu syjleşken. Тоқтоқул kelgen çerde ылақандар sooronup,
munajqandar quwanqan. Тоқтоқул quuraj tergen kelinder, qoç
qajtarqan qoçular, taan qarmaqan naldar çonyndө ырдақан.
Тоқтоқул, көргөн mynezdyy oqujalaryñ oşol zamat ele ең ele
mynezdyy, көркөm poezıjaqa ajlandыqan. Eger Тоқтоқулдun
ырдақан ыратынын naary qaqazqa çazylyр qalsa көр tomdoqon
kiter bolor ele.

Br tyzyy çaqyñnan Тоқтоқул çetken çewer ustat bolqon. Aqyn-
dın zamandaşтарынын ajtuuna qaraqanda, Тоқтоқул ырды elek-
tej elegen. Anyn syjleşon sözdöry da çamaqtalyр, qooz ыр
bolup çyqa берgen. Ошондуқтан aqындыq çewerdik çaqyñnan da
Тоқтоқул qyрqыз aqындарынын ylgusy qatarыnda bolqon.

Qyрqыз adanıjatynda ыр formasы ösүр çyryр oturup, bolqon
çegine çetken. Br qyрqыз adanıjatynda negizgi жанr qatarыnda
bolqon. Qajsy bir uşaqta wız çөн syjleşöndө maqtansaq, qyр-
qызdın el aqындары kyrmölyр qoçıwoj, çamaq sözdy qara çam-
qyrdın, öşöryndөj төkkөн. Qyрqыз aqындарынын alymsanaq
ырдаşuularыnda ырдын vertuezduq analıqa çetkirilgendigi wajqa-
lat. Bul çonyndө Тоқтоқулдun Ezmamaet, Qalyç, Alymqul çana
naşqa aqындар менен ырдаşqаныñ ajtsaq al çetkileñ tyrdө my-
nezdөj alal.

Mındaj ajtyş ылардын çalañ ele çamaqtasqan formasın çana
emes, oşonçoluq daana, ustafıq menen tez çana tereň ajtyş-

qan maanisine tandanasyn. Qoozduq ec kemir qojvoqon poezijanyñ mьncalyq tezdik menen сыqarылыşы arıjne bul poezijanyñ сыqарылыşын ең маşықqan avalqa çetkendigi volot. Qыrdyşdın el aqьndary ең sonun ыr ylgyleryn uşundaj şartta ыdap сыqарыşqan.

Qыrdyş elinin turmuşu poezijaqa eтө vaj. Mьna oşonduqtan qыrdyş elinen dьnyjelyk adavijat kencine kirgen „Manasqa“ oqşoqon sonun poezija ylgylery сыqар oturat. „Manas“ qыrdyş el adavijatyñыñ vaş ylgylery, çana vuqa oqşoqon çomoqtordun coң çana kicine tyrlery qыrdyş elinde ceksiz көр. Qыrdyş elinin turmuşunun vardyq ucuru poezijaqa ajlandylyqan. Toqtoqul syjaqtuu, Toqtoqulqa camalaş, vıroq alardyñ ыrlary çыnalыр tartıptelıvegen aqьndarylyz ең ele көр. Bir söz menen ajtqanda qыrdyşdın çerinin toosu qancalyq volso, anyñ poezijaşы da oşoncoluq dep ajtsaq aşыrylyр ajtylyandyq volvojt.

Bulbul volup tuulup, taptoosuz aq taңdaj aqьn volqon Toqtoquldun uluu oqutuucusu—uşul uluu qыrdyş eli, anyñ keldeј calqьqan poezijaşы volqon. Toqtoquldun ыrlaryñыñ turky vulaqь qыrdyşdın el adavijatyñnan сыqat. Toqtoquldun ыrlary qajşы çaqьnan volsun, el adavijatyñnan ec ajrylvajt.

Ar zamandyñ ar ucırunda qыrdyş elinen Toqtoqulda oqşoqon uluu „aq taңdaj“ aqьndary сыqар, өз ucırunda qыrdyş elinin poezijaşыñ өз doорuna ылаjыqtaj cegine çetkire көtergen. Toqtoqul volso asыл tilin qomuzu menen qoşo sajratыр qыrdyşdın el adavijatyñ ең vıjk көtergen. Aqьndyq çaqьnan Toqtoqul çetken cek, oşol ucırdaqь qыrdyşdın el adavijatyñыñ cegi dep atasaq da volot.

Keede qыrdyşdın el adavijaty menen aqьndardyñ сыqarqan ыrlaryñыñ ortosuna cek qojuu eтө qыjьn. Antkeni, vırciden bul el aqьndaryñыñ ыrdaqandary vaştan ajaq eldik mьnezdө volso, ekinciden oşol zamat ele eldin mylky volup ketken. Oşonduqtan Toqtoqul qыrdyş elinin poezijaşыñ forma çaqьnan qorşor, өз ucıruna çaraşa aqa çaңь vaqьt verip, qajtalavastaj volqon көrktyu poezija ylgysyn qыrdyşdın adavijatyña qoşqon. Toqtoqul özynyn ыrlaryñыñ vaqьtyñnan çaңьlyqь çaqьnan qыrdyşdın el adavijatyña өзyncө çeke bir qaraan volup kiret.

Toqtoquldun сыqarmalaryñ mejli mьneз çaqьnan volsun, mejli forma çaqьnan volsun, anyñ el adavijatyñnan aсыratuu qыjьn. Anyñ ыrlary vaştan ajaq toluq eldik mьnezdө volup eldin өз mylkyn

Toqtoqul özynyn сыqarmalaryñ bul meniki, tigi eldiki dep cektegen emes. Özy da el adavijatyñnan—çomoqtordon bir qatarь ыrdaqan. Maselen: „Çаныş-Bajыş“, „Kedejqañ“, „Şyrdaqbek“, „Mөөr“, „Qurmaqьbek“, „Şeker-Şekiret“ çana uşu syjaqtuu toluq çatqan bir dalaj çomoqtordu ajтыр, ыrlardy ыrdaqan. Bulardy Toqtoqul elde qandaj ajтыlsa oşol qana qalyvь menen qalyvь verbesten, keede bulardyñ çөө çomoq tyrleryn poezijaqa көcyryp, alardyñ gerojlorunun elesterin anyqtap, mьnezdөryn kycөtyр, ыryña suluu көrk verip ыrdaqan. Toqtoqul ajtqan çomoqtor, ыrlar emi daqь qoozduq kycкө ee volup, oşonu menen virge, eldin өз mylky volup qala vergen. Maselen, Toqtoqul „Kedejqandy“ kicinekej çөө çomoqtон coң poemaqa ajlandylyqan. Oşonduqtan, çalыр qыrdyşdın el aqьndaryñыñ сыqarmalaryñ el adavijatyñnan cektөө eтө qыjьn. El adavijatyñыñ vardyq tyryñө ömyr verip, anyñ qoozduqyn artтыrdandar Toqtoqul syjaqtuu aqьndary volqon, oşonu menen virge al aqьndardyñ adavijatyñ өstyryp, alardyñ сыqarmalaryña ylgy vergen el adavijaty volqon.

Toqtoquldun ыrlary vaştan-ajaq eldik mьnezdө volqon. Anyñ ыryñan qыrdyş elinin eldik mьnezdөry ең асық көryнөт. Eldik mьneз degende, adavijattan orun alqan qыrdyşdın turmuşunun, tiriciliginin etnografijalyq өзgөcөlykөryn eldin mьneз, adattaryñ ajtrajlyz. Mьnda eldin talavьlyñ, salt-sanaaşыlyñ, anyñ adamkerciliktyu asыл mamilelerinin adavijattan orun алыşыñ ajtavьz.

Toqtoquldun ыryñdaqь çerin—elin vekem syjgөndyk erdik, adiletlik, adamgerciliktyulyktyñ vaary qыrdyş elinin bir asыл mьnezy. Uşul syjaqtuu qыrdyş elinin asыл mьnezdөrynyn vaary Toqtoquldun ыryñnan ajnyvastaj volup orun alqan.

Qыrdyş eli ene, атаqa coң сыj, coң meerimdylyk menen mamile qыlyqan. Toqtoquldun enesi, valasь çөnyndөgy ыrdaqandary qыrdyş elinin bul mьnezyn асық ajqьndajт. Ajdodo çyrgөñ çerinen qасыр çөnegen aqьn enesi çөnyndө mьndajca ыrdaqan:

Ajlymды көздеј çol tartıym
Aq şumqar quştaj qaqьlyр.
Altь arqar çyldыз vatqьca
Altь aylanыр emizgen,
Ajlanajьn арыkem
Aq sytyndy saqьlyр.

Eneni mьncalyq vaalar, anyñ mьncalyq syjgөñ qыrdyş elinin sezimin poezijanyñ çetken qoozduq kycy menen Toqtoqul ы-

da j alqan. Qығыз eli eneni çalыp çoқoru baalar, anь ыяқ qatarында eseptejт.

Oşonu menen birge qығыз eli balanь da eneden kem baalar, kem syjgen emes. Çalыp qығыздын adavijatynda vala ығыsqыпн ыelgisi qatarында volur ajтылат. Qығыздын eski maqaly „Balasь çoқtun ығысь çoқ“ dep syjлejт. Qығыз elinin vala çoңyndөгy vulasь sezimi da Toqtoquidun өlgen çalqыз vallasн qoşqon qoşoқ ығында, çyрөktyn tereңinen cьqqan sezim menen ajтыlqan:

Bulsulum ucup buraidu,
Cьqarsaj icen muңumdu.
Qantejn tiryu көрөdym
Qarqada j çalqыз uulumdu.
Qajqьsn tartьp kyn-tyny
Qartajьp sorum qurudu.
Kykygym uctu elimden
Kylpөtym ketil çertimden.
Kөzymdөн cьqqan qara çaş
Çatqьrdaj çerge tögылgen.
Kөрөdү көzym nalamды
Kөtylym qaldь өlymdөн.—

dep, özy ajdoodon qajta kelgice өlyp qalqan çalqыз vallasь çoңyndө ыrdaqan. Toqtoqu j vallasн qoşur ыrdaqan bul tereң sezim, vallaqa qalqandaqь adamgerçiliktin eң tereң sezimi. Bul sezimdi Toqtoqu j aqьndьqтын çetip turqan ustattьqь menen ыrdap cьqqarqan.

Eldin myнөzy, eldin sezimi Toqtoquidun өз myнөzy, өз sezimi volqon. Antkeni özy көр eldin biri volur, turmuştu el qandaj sezse, Toqtoqu j da taq oşondo j sezgen. Oşonduqtan, Toqtoquidun ығы vaştan ajaq toluq eldik myнөzge ee volqon.

Toqtoqu j bir dalaj aşьqьtьq-lirikalyq ыrlar ыrdaqan. Toqtoquidun qajсь ығы volvosun, vaarь teң sezimdin eң tereң çerinen cьqьp, eң ustattьqь menen ыrdalqan. Bul kyctyy sezim menen ыrdalqan ыrlarына eң kerektyy forma verip, qooz söz menen көрсөтө alqan. Toqtoquidun aşьqьtьq, syjyy çoңyndөгy ыrlarь— çalыp qығыз elinin aşьqьtьq ыrlarынын ylylyөry qatarында. Anь aşьqьtьq ыrlarь mejli anь ыртqa cьqqarqan icke sezimderi çaqьnan volsun, anь ығынын quruluş-forma çaqьnan volsun el-

dik myнөzdөн ec bir ajтыlvajt. Toqtoqu j çigit kezinde özy çaqьşь көrgөн Alьmқan degen bir qьzды myндаjca qoşur ыrdaqan:

Toqtoqu j certken „Çaş qьjal“
Tьndasaң volo Alьmқan.
Aq çajь çooluq qolqo alьp
Bulqasaң volo Alьmқan.

Aşьqьtьq ыrlarынын myнда j quruluşu, myncalyq icke sezim menen ыrdalyсь qығыз elinin aşьqьtьq ыrlarынын өзgөcөlygy volot.

Toqtoquidun ыrlarь vaştan-ajaq eldik myнөzdylygy menen ajьndalat. Toqtoquidun ығыnan oşol kezdegi ezilgen qығыз elinin talavь, anь salt-sanaasь, eldin adamkerçiliktyy asь myнөzdөry acьq көrynet. Toqtoquidun bir ooz ығы da, qajсь çaqьnan volvosun elge çat emes. Toqtoquidun ыrlarь eldin ығы. Oşonduqtan aзыrқь taalajlyu qығыз eli özynyn uluu aqьнын bekem syjур, eң çoқoru baalajт.

Ө М Y R

At aғыvas bolsocu,
Çaş qaғыvas bolsocu,
Çaratqanь сьп volso
Çaj-çajьna qojsocu.

Qьзы oңvos bolsocu,
Qьz vugulvas bolsocu,
Kөгөгөny сьп volso
Gyldөр solvos bolsocu.

Çibek oңvos bolsocu,
Çigit әlvәs bolsocu,
Çigit menen qьz әlsә
Çerge көmbәs bolsocu.

Cөр quıgavas bolsocu,
Kөz tunarvas bolsocu,
Qьзы çyzy vugulup
Qьz quıarvas bolsocu

Qartaң өmyr çьjьrma veş
Çaşqa varar bolsocu,
Qajran çandь qol menen
Çasap alar bolsocu.

☆
Өзөңгө elim tolsocu,
Өмүр өтпөс болсочу.
Чаşқа ачал келбес болсочу,
Чаşы адам өлбөс болсочу.

☆
Балаықта гыл сажрап
Балапан қуштај толорсуң,
Қажран өмүр өткөн сон
Қажрылып келбей қојорсуң.

☆
Ағармақ болсоң нојорсуң,
Ақ болот болсоң қојорсуң,
Алтындај өмүр өткөн сон
Арттыңа келбей қојорсуң.

К E R B E Z *

Толқор тартқан қыл арқан
Тор қаşқа аттың кermesi,
Тор сыянда сажратқан
Тоқтоқулдун кербези,
Толқун қаşың өткөн сон
Толқонур қajtып келбеспи!

☆
Eki qavat қыл арқан
Elik surdun kermesi,
El icinde sajratan,
Esiz Toqon kerbizi,
Esil қаşың өткөн сон,
Estesen qajtıp kelbespi!

☆
Bura tartqan ala arqan
Buurul attың kermesi,
Muqam-muqam sajratan
Bulbul Toqon kerbizi,
Bul dyjneden өткөн сон
Burulup qajtıp kelbespi!

☆

* Кyynың аты.

Ajьrsьz qarьnar sot qьlьp
Ajdaqanda kerbezim,
Ajnektej kьzьm casьrap
Çajnaqanda kerbezim.

☆

Artьma qolum cьncьrlar
Bajlaqanda kerbezim,
Aman vol qьrqьz elim dep
Sajraqanda kerbezim.

☆

Qatьn valam cьrqrar
Qalqandaqь kerbezim,
Qan zalim vaşqa qarapь
Salqandaqь kerbezim.
Qartaqan selge qajran vaş
Barqandaqь kerbezim.

☆

Alьsqa ajdar elimden
Bьlgөndөгь kerbezim,
Almadaj vaşьm azartь,
Kөrgөndөгь kerbezim.
Açalьm çoq ölvөstөň
Altь san qьrqrz көp çurtqa
Kelgendegi kerbezim.

☆

Cьrөгьm kujьp qьjnoodo
Cьrgөndөгь kerbezim,
Tutqunqa tyşьp zarlaqan
Tьrmөdөгь kerbezim.

☆

Çьlaңajaq çьlaңvaş
Basqandaqь kerbezim,
Aqьl esten açьrap
Şaşqandaqь kerbezim.

☆

Kөzьmdьn çaşьn vьrcaqtaj
Çacqandaqь kerbezim,
Qahьn qьrqrz eldi ester
Qacqandaqь kerbezim.

☆

Qaraqaj qomuz valtalar
Çarqandaqь kerbezim,
Qomuzьma temir zьm
Taqqandaqь kerbezim.

☆

Qol vutum vajloo qorduqta
Çatqandaqь kerbezim,
Çergelyu qьrqrz qalqьmdь
Tarqandaqь kerbezim.

YLGU ʙRLAR

Dajranʙn kørky kemedede,
Balanʙn kørky enede,
Aqyl ajtsaŋ tʙŋŋavaajt
Aqmaqʙn kørky ŋemedede

☆

ʙsaqʙn kørky qʙnʙnda,
ŋyqʙnʙn sʙnʙ qulunda,
Azamat volsoŋ er ŋigit
Ardaqʙu iŋten qorunva.

☆

ŋiverdin kørky mal menen,
ŋyqʙnʙn kørky ŋal menen,
ŋyldʙzdaŋ ŋanqan qara kørz,
ŋigittin kørky ŋar menen.

☆

Saqaldʙn kørky calda var,
Suluunin kørky qalda var,
Suqʙanʙr ŋyrvøŋ ar kimge
Syjgønyndy tandap al.

☆

Tyn menen ŋojloŋ vaŋqanda,
Tylkylør tyŋøt qarqanqar,
Tyn eken dep er ŋigit
Maqsatʙndan ŋazqanva.

☆

ŋaman adam belgisi
Øz qamʙ usyn ŋygyrøt,
ŋaqŋŋ adamdʙn belgisi
El qamʙ usyn kyjynøt.

☆

Eckinin kørky tøl menen,
Egindin kørky ŋer menen,
Eliktin kørky tør menen,
Er ŋigit kørky el menen.

☆

ʙulʙuldun kørky gylde var,
ʙrŋʙnʙn kørky ynde var,
Aq ŋumqar ucsa asmanqar
Amalʙn volso yndøp al!

☆

ŋajloonun kørky qʙmʙzda,
Kiŋinin kørky ʙrʙsta,
Namʙŋ usyn ŋoo saŋqan
ʙaatʙrdʙn kørky uruŋta.

☆

Ajazdʙn kørky muzda var,
Alqʙrdʙn kørky quŋta var,
Tamaqʙn kørky tuzda var,
Saamajdʙn kørky qʙzda var.

☆

ŋamqʙrdʙn kørky tumanda,
ʙyrkyttyn kørky qʙraanda,
ʙajqavaŋ ŋyrvøŋ qoqustan
Qor volorsuŋ ŋamanqar.

☆

Tujqundun kørky tyløkte,
ʙaatʙrdʙn kørky ŋyrvøkte,
ʙalʙandʙn kørky ʙilekte,
Ørdøktyn kørky ŋyrvøkte.

☆

Qulʙunup tuurda taransa
Quŋtun kørky tyløkte.
Qoŋamatŋ quulardʙ
Qondurva da tynøtrø.

☆

Qʙlʙtʙn kørky qurcunda,
Qunduzdun kørky ŋrʙtʙnda,
Alʙŋqan duŋman ŋoo ŋense
Azamat kørky ŋurtunda.

☆

Baq-daraq kërky gylyndə,
Baqşyn kërky çininde,
Muqam-muqam sajrasa
Bulbuldun kërky unyudə.

☆

Aqşymaq kërky çalynda,
Almanyn kërky şaqında,
Aq çolvors kelse tartynba
Altyn vaşyn varında.

☆

Myltyqtyn kërky oqunda,
Miltenin kërky soqunda,
Çajlyr malyn semirse
Çajlyttyn kërky sonunda.

☆

Tujaqtyn kërky tulparda,
Qanattyn kërky şumqarda,

☆

Qulundun kërky çylqda,
Qaz qanattap el tursa
Aş-tojdun kërky ыcsda.

☆

Temirdin kërky egeedə,
Çyqactyn kërky mämädə.

☆

Baatırdyn kërky mandajda,
Secendin kërky tañajda,
Bireer tyrkyn er çigit
Çetişpej çyret ar qajda.

☆

Syjatyn kërky qalamda,
Sығыңdy ajtra çamanqa,
Sыг алыһыр, sыг тугөн
Sындаşын kelet salamqa.

☆

Çavdyqtyn kërky çorqodo,
Çanaza, doogon moldodo,
Çaman adam сығылар
Çағып volot olçoqo,
Çавықыр çyrsə çigitti
Çағығын деп qordovo.

Qozusu qoşo çajlysa
Qojdun kërky irikte,
Aqyly toluq azamat
Ajrylbas qurba ilikte,
Tunuq mycə, tulpar syn
Divandyn vuzqan kulykte.

☆

Suluunyn kërky kelbette
Şurunyn kërky vermette,
Qolundan kelbes bir işke,
Qor volup көңyl degdetpe.

☆

Ынтымақ volso qalqynda
Duşmanьdan tartynba,
Ajvaty var çigittin
Ataqy qalat artynba,
Kuçyrmən erdin kucy otət
Kумыş menen altynqa,
Kucyñ varda er çigit,
Kумыş өңdyu çaltылда.

☆

Eşendin көөny zikirde,
Urunun көөny pikirde,
Orozodo moldolor
Opuldaşat bitirge.

☆

Sopunyn көөny azanda,
Sorqoqtun көөny qazanda,
Syn volso da çan kecti
Sydaj veret qasamqa.

☆

Mergendin көzy miltede,
Orqoqtun көzy kylcəde.

☆

Çaqşy attyn kërky çal menen,
Suluunyn kërky qal menen,
Bulbuldar tañşyr sajraşat
Buralqan qyrgyn tal menen,

Çajloonun körky aсылат
Çajdarь carьa mal menen,
Qarьsa da kempirler
Qalçaңdaşat cal menen.

Çerdin körky aсылат
Çajqь çaşyl gyl menen,
Çaj сырать bir sonun
Candьn vaarь dyrwөгөн.

Dьjқandьn körky çer menen
Kylykty savat ter menen
Qadьrлаş bolso өlgөncө
Qatьndьn körky er menen.

EMNE QЫZYQ

Kyrwөн-kyrwөн cygyrtyp
Kylykty minsen bir qызыq,
Ajdaьndь qubantьp
Asьldь kijeң al qызыq,
Azamat erge tabьlsa
Ajnektej suluu çar qызыq.

Çaqşь at minip qubanьp,
Çalьnduu cyrөk cьndalьp,
Çaraşьqtuu kijinip
Çaqaldanьp sьlanьp,
Çaşyl çivek şaj көjnөk
Çarooker suluu qыз syjsөң
Çaşьsьlqьn bir qызыq.

Emgek etip çaşьңdan
Elge çaqsaң eң qызыq
Eki qurьu baş qoşup
Erkeleşsen sen qызыq,
Erikkence syjyşyp
Elestesen teң qызыq,
El coqula kelgende
Elirişke men qызыq.

Kelin-qызqa çaraşqan
Kerenelyy şaj qызыq,
Qarь kempir-caldarqa

Qant salqan qara caj qızıq,
Ojnoo kezde valdarqa
Ooz çarma taj qızıq.

Өmyryndyn icinde
Өlvөгөngө miң qızıq,
Alqanbı çaqş çar volup
Ajqalşır uqtasan
Aj çarqı tyn qızıq,
Kelin-qızdın көrkynө
Ajt, ajvaş kın qızıq,
Qoço, moldo, eşenge
Orozo, namaz, din qızıq.

QURDAŞTYN | KӨӨNYN

BILIP ӨT

Attuuqa çөө çetalbajt,
Ekөөgө, birөө vatalbajt,
Eki at mingen kec qalbajt,
Eldyy tylky ac qalbajt,
Er çigittin belgisi
Ec nersedен çazqanbajt.

Caң sozulat tamandan,
Çaqşılq kelbejt çamandan,
Qylcajır kelip bir tijir
Qylal oroj qamandan.

Orojluq belgi voluşta
Oquunun keni orusta,
Ojuң menen kyy calır
Ojnoqto qolum, qomuzqa.

Azamat erdin çyryşy
Arqımaq attaj arştajt,
Qol tajaq volso da
Qurbusunan qalşpajt,
Çalqan, çazyq söz syjler
Çamandıqqa varşpajt.

Aq rejildyy azamat
Adamqa qılbajt qıjanat,
Bojqo çetken qızqa oqsop
Bolumsuz işten ujatat,

Orqu-barqy syjlöbej
Orunduu bolot azamat.

☆

Aqyly toluq azamat
Aldoo sözge bat kirbejt,
Asyly bolso bir duşman
Amalyñ taap çetkirbejt,
Saman menen baş qoşson
Tan atrajt da, kec kirbejt.

☆

Aj tegerek sawy çoq,
Altı miñ çyldyz çarqyrap
Ajaqtaj ajca tawy çoq.

☆

Çarqanattyn çyny çoq,
Ajwan attyn tili çoq,
Mektepke atam bergen çoq,
Maanige tilim kelgen çoq,
Çaqşy adamda naaluu çoq,
Çalqoo naadan iştebej
Çatır icet qaruu çoq,
Арғынлар, qalp ajtır
Ala öpkö bolot arğy çoq.

☆

Kee biröönyn uulu çoq,
Uulu çoqtun muunu çoq.

☆

Dýjqandardyn qardý toq
Soodagerde nisap çoq.

☆

Birdi tapsañ kijip öt,
Birdi tapsañ minip öt,
Çaş künündyn ыраатyn
Çaştýqynda sygyp öt,
Qubanyşыр bir çygyp
Qurdaştyn көөнyn bilip öt.

☆

Qarğ da bol, çaş da bol
Qadyrlaşqan tiryünde,
Qalat qo bir kün altyn baş.
Qazyлqan көrdyn тыwynde...

NASIJAT BRLAR

Deniñ soodo erinbej
Bekerlikke berilbej,
Erkin menen çumuş qyl
„Erinceek, çalqoo“ dedirbej.

☆

Erdin kycy—som temir
Erityygö er kerek,
Ec ooqatyn bolboso
Egin ajdoo çer kerek,
Er çigittin belgisi
Ercil bolot termeler,
Öz qolunda bolboso
«Öldym» desen kim beret?
Kycyn barda iştep көn
Kylyp, çajnap er çigit,
Kynymdykty ojlovoj
Qulaq bajlap, çer çibit.

☆

Çaqşy azamat tyrdönyp,
Çalyrttaqan çalyndaj,
Özyn özy asyraj,
Uuruluqqa malynvaj.
Ujatyñ ojlop ar ubaq
Uşaq sözge çalyñvaj.

☆

Tyrynyp iştep er çigit
Tişin barda taş çajna,
Ireetindi tyzötyp
Iştebesen mal qajda?

Egin ajdap, cövyn car,
Emgeginden pajda tap,
Azamat volsoñ aq işter
Azdyr-körtür malñ vaq.

☆

Er çigittin belgisi
Qajrattuu volot çalyndar,
Qolunda malñ volboso,
Oñojbu ooqat tavylmaq?

☆

Өlmöjynce qor volbojt
Өksygөн menen neeti aq.
Çamandyqqa çalyñvaj
Өz vaşña özy saq.

☆

Өlvөj tiryy qalvajsyn
Çan amanat oñlor vaq,
Brqьraşpa tiryynde
Brьs aldь ыntьmaq...

☆

Malь var der biröönyn
Bajlyqьna suqtanva,
Açuuu volup er çigit
Aqsamdyqqa buñ malva,
Kөrkөndykke çendirip
Kөryngөngө maqtanva,
Alьr qalqьn Toqoñdun
Ulyylyy sözün uqqanda.

☆

Qarьzdar volbo er çigit
Ketörmөгө burulup,
Avijrindi ketirip
Alasa kelet ciburup,
Andan көrө egin vaq
Alьn varda çulunup,
Qajda qacat ьrьsqь
Өz ele өsөt qurulup.

☆

Esiñ ketse ecki vaq,
Ecki tuujt yc ulaq,
Ajrañdyñ mol qьlyp
Saan veret yc ubaq.
Ec volboso ekiden
Egiz tuujt ulaqьn,
Eşiginden ermen çejt
Estevej toonun tulaqьn.

☆

Egin ajdap çaqşь vaq
Çazynda cьqat çaltыldaj.
Qampadan aşьr qar tolot.
Baasь qьzyl altыndaj,
Çaşьnda qьlqьn meenetti
Çalqoolonup tartьñvaj,
Qardь tojbojt adamdьn
Qajrat menen iş qьlvaj.

☆

Qacqь volot kee aqmaq
Qaracaqa tavalvaj,
Qojo veret aqьrь
Qatьnьn epтер vaqalvaj.

☆

Işter çatsa bir dьjqañ
Qьt-qьt kylyp tavalajt,
Dьjqañ da quup vaj da quup
Eköөнөн тең talaalajt.

☆

Andaj sьjqь şumdarqь
Azamattar vajlanvajt,
Açьq-ajrьm azamat
Arqьmaq attaj şajdandajt.

☆

Qarьzdar volbo sytqordon
Vardьq malьn syt qьlat,
Bir çylda eki tuudurup

Сарым сомун бут қылат.
Увақында бересен
Бижге салат тәтқылар,
Биж, болуштар ваһынан
Ағылақан қут қылат.

☆

Қымағын қазат қуш салқан,
Қымылдайт ісі қыз алқан,
Қижультур ырдар олтурсам.
Сөзымдө вағыр бир қалқан?

☆

Куну-туну тыңсы қоқ
Ашқа-тојқо ат сарқан,
Берекеси қоқ болот
Бекеринен мал тарқан.

☆

Сыңсы қақы көрөөдүм.
Сығым албай ел ваққан,
Екі қолы тыңсыбайт,
Ет вьсығыр, от қаққан,
Мергедиктин белгиси
Вақи, марал, теке атқан,
Үңкүжур ујдө қақанса
Ит ақытыр, сал қаққан.
Қуру қиудул, қурақ сөз
Қурсақың сылар тыңс қақан,
Татақ даяр болқондо,
Ал урқан, кирип кеет бир қақан.

☆

Қардылық, вајлық кимде қоқ
„Қардылық“ деп демитре,
Қамандашыр ер қигит
Биринді бирін кемитре.

☆

Аз өмырдүн ичинде
Амандашың кунуғы,
Өлөөгөңге тавылат
Аздыр, көптыр дунуғы.

☆

Ала көөдөн ақымақтар.
Айтқыған сөзге туралбайт,
Ажылына баталбай,
Ақығы өзу бураңдайт.

☆

Қара неет адамдын
Қаадасы қалбайт қақанса,
Өткөн өөну билінбејт.
Өлер кунге вақанса.

☆

Брыс алды ынтымақ
Өлөөжынсө қол қармаш,
Билими вағ азамат
Бир бирине қардамдас
Билінбеј қуғур бир куну
Мудурылөт алтын вағ...

☆

Өнөруң болсо өрге сар,
Қор қылај асыл қанды вақ,
Ердин көркі — ел менен
Емгегин менен елге қақ.

АЛЫМҚАНҚА*

Atqa salqan dildejsin,
 Асылқан қызы гылдәйсун,
 Bir kuny ooru, bir kun soo
 Алымқан, азавьд тартса иилвејсиң.

Betegelyu majdanьm,
 Beјli қақыь сәјдагьm!

Kelekeleyu majdanьm,
 Keөny қақыь сәјдагьm!

Buqardьn toosu vuruluь,
 Burulup ucet uluu quь,
 Burulup maqa kele ket,
 Алымқан, муңдууқа салвај қыььн іш!...

Qaşqardьn toosu qajryьь,
 Qajryьь ucet uluu quь,
 Qajryьь maqa kele ket,
 Алымқан, қарьрқа салвај қыььн іш!...

* Toqtoqul bul ьььн өзунун әујгөһунө атнар ььдап, uьul ььрқа салыр
 „Қаь қыјал“ деген куу сььдәгәһән.

Sar keьter tikken çooluqun,
 Sar sanaa qьlat çoruqun,
 Keк keьter tikken çooluqun,
 Keр sanaa qьlat çoruqun.

Toqtoqul certken „Қаь қыјал“
 Тыңдасаң volo Алымқан,
 Ақ сәјь çooluq qoIQo альр
 Булқасаң volo Алымқан,
 Az kuncylyk өmyрдө
 Сььрқасаң volo Алымқан!...

DYNYJƏ*

Kelerinde dynyjə
Toluqşur cəqqan ajdajsın,
Keterinde dynyjə,
Suu çyrwəgən sajdajsın.

Kelerinde dynyjə
Asmandaq kındajsın,
Keterinde dynyjə
Qajqyluu kənyl kirdejsin.

Kelerinde dynyjə
Əzəngə vutkən taldajsın,
Keterinde dynyjə
Əlymdən vətər aldajsın.

Kelerinde dynyjə
Məməlyy daraq saqtajsın,
Keterinde dynyjə
Suu çetpegen qaqtajsın.

* Dynyjə—Çaşcylıq, əmyr degen maanide.

Kelerinde dynyjə
Almac ərəkəc ləktəjsyn,
Keterinde dynyjə
Tulpar minsən çetpejsin.

Kelerinde dynyjə
Arqymaq minip ojnojsun,
Keterinde dynyjə
Ajlanıy ucqan torqojsun.

Kelerinde dynyjə
Adırdan soqqon çeldejsin,
Keterinde dynyjə
Qol çetpes asqa veldejsin.

Kelerinde dynyjə
Aj menen kındəj çarqıjsın,
Keterinde dynyjə
Tamany tışkən çarqıjsın.

Kelerinde dynyjə
Qoş tegirmen noodojsun,
Keterinde dynyjə
Köz çetpes vijik zoodojsun.

Kelerinde dynyjə
Altın çaqoo quştajsın,
Keterinde dynyjə
Qısqı cilde muzdajsın.

Kelerinde dynyjə
Altın taqa tulparsın,
Keterinde dynyjə
Artınan quusa çetkirves
Ajlanıy ucqan şumqarsın.

☆

Kelerinde dynyjə
Uruuda kylyk duldulsun,
Kelerinde dynyjə
Ujasyn buzqan bulbulsun.

☆

Kelerinde dynyjə
Taşqyn dajra seldejsin,
Kelerinde dynyjə
Qarmatpas voroon çeldejsin.

☆

Kelerinde dynyjə
Altyn tutqa tyrkyksyn,
Kelerinde dynyjə
Tuurdan qacqan byrkytsyn.

☆

Kelerinde dynyjə
Qajrattuu erdin mylkysyn,
Kelerinde dynyjə
Qarqanqa tyşkən tylkysyn.

☆

Kelerinde dynyjə
Bajgeden sьqqan attajsyn,
Kelerinde dynyjə
Məməsy tyşkən şaqtajsyn.

☆

Kelerinde dynyjə.
Kənylyñ qursant volorsun,
Kelerinde dynyjə
Kök şumqar alqan qojonsun.

☆

Kelerinde dynyjə
Qırğuluu toodo ularsyn,
Kelerinde dynyjə
Qıjruqun çanqan çylansyn.

Kelerinde dynyjə
Eşikten tərge ətrəjsyn,
Çarqььqqa tajantьr
Çarqььndь ertəjsyn.

☆

Kelerinde dynyjə
Bir tuuqandan ьnaqsyn,
Kundyzy, tündə çarq etken
Kavhar, çaqut sьraqsyn,
Kelerinde dynyjə
Duşmanьmdan ьraqsyn.

☆

Kelerinde dynyjə
Çaz byrdəgən tereksin.
Çaqaldantьr kənylydь
Çaş-qarqьq kereksin,
Kelerinde dynyjə
Tuay tyşkən celeksin.

☆

Kelerinde dynyjə
Byr alqan qьrsyn taldajsyn,
Tattuuluqun tamşantьr
Şeker menen valdajsyn,
Kelerinde dynyjə
Azytqьdaj aldajsyn.

☆

Kelerinde dynyjə
Çasalqaluu yjdəjsyn,
Kelerinde dynyjə
Çarqььndь syjwəjsyn.

☆

Kelerinde dynyjə
Taşьr sьqqan vulaqsyn,
Kelerinde dynyjə
Çelsiz өskən sьraqsyn.

Kelerinde dynyjə
Ot çaqraj otqur çajnajsın,
Kyn tijgendej çarqırap,
Kylə vaqır çajnajsın.

Dynyjə cirkin uşundaj,
Qolundan qacqan quşundaj.

BEŞ QAMAN*

Aqmat, Dıjqan aldamc,̆
Ataqan, Miñvaj çalqanc,̆
Egemberdi, Baqtıjar
El çegenge çardamc,̆.

Qol quradı beş qaman
Murunqudaj çarmaqqa,
Qoroodoqu qoj turmaq
Qorqool berbejt çeti ata**

Çeti atanın taş varaq
Taş varaqqa vatraqan,
Saap-talap, çep çugur
Buqaradan ajıqlan
Rısqulbeğtin beş çaman.

Kerimvaj menep Murzaqan,
Kelsen qaradı çarlıd,̆
Tört miñ yjlyu çeti ata
Tökrəj qojvojt qarlıd,̆.

* Ketmen-Tövədə Aqmat, Dıjqan, Murzaqan, Ataqan çana Miñvaj degen beş manap boluşqan. Bular Rısqulbek degen xandan baldarı. Eldi ajanañ ezip, qorduq kersetyşken. Toqtoquñ bul manaplarqa qarşı ırdap, eldi Rısqulbeğtin baldarına qarşı yndögen.

** Çeti ata—Rısqulbeğtin baldarına qarşı Sarıtar çana Baqıç degen el qarşı çarlışqan. Ar qarşı uruudan qoşulqandıqtan Toqtoquñlar çarlı .Çeti ata*değ qoşuşqan Bir atadan tarağandıqtan Rısqulbeğtin baldar tarırlı .Bir ata*değ qoşuşqan.

Cedirmek turqaj çeti ata,
Aralatpajt Arьmьdь *

☆
Talabatdan yunalar,

Сьqьm saьp el çedin,
Сьqьratьp çardьnь
Çalqьz atьn sen çedin.

☆

Çaьm kьrdьn vajlardь.
Çambuqara virikti**
Tavalvassьq ajlaьdь.
Buqaranьn sanatь
Kinegene cijildi,
Sijaz qur dep çiverdi
Boluşuь menen vijindi,
Tavalvajsьn veş qaman
Qorqolorqo ijindi.

☆

Çetim çesir alsьzqa
Qaravadьn veş qaman,
Çetilsin dep çardьnь
Sanavadьn veş qaman,
Çep-ickenden vaşqanь
Qaalavadьn veş qaman.

☆

On asьjqa vir çьqtьn
Orozaalь qarьnь,
Bytyn eldin aqьsь
Өmyrүndьn çarьmь.

☆

Kьralvajsьn çardьnьn
Çaьqь at taap mingenin,
Aqmat, Dьjqaп, Ataqaп,
Kьrqooluquь bul senin.

* Arьm—çerdin-çajloonun atь.

** Buqara—kьpcylyk el, kedьjler degen sөz.

Talap alьp tentittin
Boromvajdьn Sarьsьn,
Kundө çejsiq ajьrtap
Bytyn çurttuп vaarьsьn,
Сьqьp aldьd Ataqaп
Tojaalьmьn calьsьn,
Toqtottu dalaj vesara
Toj menen aşqa varьsьn.

☆

Çetim menen çesirdin
Tьndaavadьn arьzьn,
Tьрмаqьn uu vьrkyttөj
Tuqumun qantip çarьsьn!..

☆

Өçөşsөq Miqvaj, Ataqaп
Meni da сьqьp alarsьn,
Toqtoquь dep keketsen
Toquz ajьp salarsьn,
Adatьndь qar matsaп
Uj oоqatьm talarsьn,
Qanqorluquь qar masa
Өltyrup qanьm çalarsьn.

☆

Uu tьрмаqtuu veş qanqor
Өltyrsөd da çalьnvajm,
Eki kelbejm çaralьp,
Өlgen soq qajta tavьnvajm...

EŞEN-QALPA

(Toqtoqul ajdala elege, bir manapın uynu bir top qalpalary menen eşen kelet. Manap Toqtoquldu ırda dep bujurqanda Toqtoqul eşen-qalpalarqa arata ırdajt):

Ei icinde qdyrqa
Eşen volot decy ele,
Elden aldar albasa
Kesel volot decy ele.
Eşen menen encileş
Qalpa volot decy ele,
Arqasında asynqa
Qalta volot decy ele.
Açalqa bervej adamdy
Qalqa volot decy ele.

Aravızda azdyrqa
Aldamcy var decy ele,
Tuura sözdy bilbegen
Çalqancy var decy ele.
Qurañ asyr qaraqañ
Moldosu var decy ele,
Bjman volup tenge alqañ,
Tojbosu var decy ele.

Eşenderdin vejişte
Asyr qojqon dajardap
Eşigi var decy ele,
On qaradan bir qara
Kesimi var decy ele,
Köryp kelgen vejişti
Çetigi var decy ele.

Aldña kelip Toqtoqul
Qantip ajtraj turamñ,
Ar kimden alpy zeketti
Beker maldy quradñ.

Aqyretti syjögön
Aqylmandar uşuvu?
Bajqatmarlar vaş ijir
Saqyrdandar uşuvu?
Qara ooqatqa qalp ajtyr
Satylqandar uşuvu?
„Balaketter qajda“ dep
Baqyrdandar uşuvu?

Ei syjynqañ qudajdyñ
Qurdaştar uşuvu?
Vaarñ körgön emedej
Syrdaştar uşuvu?

Ercildik menen eşender
Elden alpy çejt eken,
Çalqañ sözdy arpytyr
«Vaarñ viley» dejt eken
Adamdyñ köñyn oqutqañ
Aldamcyñ şerti eken.

AQYN BOLUP SЫQQAMЫN

Aqyn bolup sыqqamyn,
Atqa minip җaşyman,
Ajтыр көрдүм ar sөzdy
Atqan oqtoј vaşыnan,
Kelgen sөzdy ketirbejm
Ajтыр ыrdajm atыnan,
brдын keni özymde
Naq qымызdaj асыqan,
Ajtsam алтын sөzymdy
Adam zaat җaşыqan...

QOŞ, ELIM!

(Toqtoқul ajdayр bara җatqanda ei-ge ыrdaqanь):

Qalың el keldiң qalbastan,
Kerimvaj balaа boldu qо
Buqaraqa җarmaşqan,
Uşundaj qорduq volobu
Ec bir qылаqan kynөөm җоq
Eriksiz meni ajdaşqan...

Kelipsiң elim соқулup
Buuluqur turat buqara
Muң ajtuudan qорunup,
Aq selde ešen aldamсь
Aq maың аыр tөjunup
Qara ооqatqa qalp ajтыр
Quzqundar җыret sorunup.

Qarşь сьqыр ajdatыр,
Qara көzym җajnatыр,
Ғивermek boldu özymdy,
Qancalыq zarlap ajtsam da
Uqpadь menin sөzymdy,
Uşundan kelsem qutulup
Ojormun senin көzyndy*
Aman kelsem ajlanыр
Alarmын senden өzymdy.
Butu, qolum kişende

* Bul ыг Toqtoқuldu qарmatqan Kerimvaj voluşqa qarata ыrdalqan

Munajyr alys ketemin,
Aman bolsom altyn vaş
Ajlanyp qajra çetemin.
Keltirer beken çaratqan
Kerimvajdyn kezegin.

☆

Qalyñ Sarttar elimdi
Qarasam çaşym tögyldy,
Qara boor zalimden
Qantip alam keгимди?

☆

Kөгүр tursuñ qalyñ el
Kynөөsyz qolum vajlandy,
Kykugyn ele Toqtoqul
Kyn tijbes çerge ajdaldy.

☆

Qajqygyr көрдык çарапы
Qavaqty qudaj acavy?
Icime qatar turamyñ
Qara tytyn çарапы,
Qol qavyş qylyp qalyñ el
Qor qyva qarqan aramy.

☆

Bul qorduqtu oñlosom
Ottoj kyjyr turamyñ,
Tiryulөj çetim qalavy
Torsuvaj çalqyz sygaqym.
Kujunyp çesir volovu
Syjyşken Totuj ыlaqym!

☆

Kynçylyk çerge talvaqan
Kylyk elem elirgen,
Artymda soldat şaştyrat
Uşyntyp, adaşamyñ elimden?

☆

Çesir qaldy alqanym,
Çetim qaldy valdarym,
Aldejler meni өstyrgөн
Arakem ыjlar zarladyñ

☆

Ajnektej көзүн көрсөтсү.
Ardaqym çalqyz valamyñ,
Artymda soldat quçuldar
Ajdoоqо ketip varamyñ.

☆

Qalyñ el kelip çavylyp
Qajqygyr meni qaraşat,
Bul qorduq tuşty vaşyma
Muunum voşop varatat...

☆

Kөzdyn çaşy qurqavaj,
Qaldajqan qalyñ vuqara
Qalvady çараñ көrvөгөн,
Elimden ajdar vөлgydөj
Er өltyrgөн men velem?

☆

Kөldөр aqыр turat qо,
Kөңky* Baqyş, көр Sarttar
Elden aqыр turat qо.

☆

Tujqun elem qarqanqan,
Tulpar elem savыlqan,
Ketip varam ajdalyр
Kişenge vutum salыnqan.

☆

Qoş aman vol elim aj,
Kenirsigen kenen saj
Ketmen-Tөvө çerim aj,
Ajryldыnar bulbuldan
Oñnop-kylgөн tenim aj,
Qantip alar ekemin
Kerimvajdan keгимди aj,
Çoçuluqtan vөksөrdy
Tolqundaqan demim aj,
Qor volo turqan oqşodu
Sary altыndaj kevim aj,

* Kөңky—Kөр, qalyñ degen maanide.

Kərə almadıq buqara
Dunyənün keşin aj,
Çaralırız qalıq çurt
Zulumdardın çemine aj.

Qoş aman vol tuuqandar,
Toqtoqul dep tomsorup
Amalsız qarap turqandar,
Aman-esen turqula
Köz çaşqa betti çuuqandaı,
Kynəesyz varam ajdalır,
Gylunyn şaqı sınıqandar...

Con İjri suu, keş Ağm
Çerim qalat oqşoduñ,
Barmaqtaıdan bir əskən
Teñim qalat oqşoduñ!

Sarttar, Baqış tuuşqan
Elim qalat oqşoduñ,
Şar çıjındı gylətkən
Keşıl qalat oqşoduñ!...

QOŞ. ARAKE!

(Toqtoqul ajdalır bara çatqanda ene-
sine ırdaqan):

Vozdoduñ ara vozdoduñ,
Qajqımdı qajra qozqoduñ,
Qajrat qılsañ volvojıu
Tıruymə çoqtoduñ...

İjladın ara İjladın
İjlava çaşın qırqasın,
Uvajm tartır İj-İjlar
Uluñdu muñduu qılvaqın!...

Ajlanajın aramsın
Ancalıq nege çaş aldın,
Ajdalır varam alsıq
Azavım tartır çatarsın

Qaruñ ketet keşıve,
Qulaq sal menin kevime,
Açalım çetip əlvəsəm
Qarçıq quştaj ajlanır
Kelermin qajra elim!

Ajlanajın arake
Balapandaj vaqqansın,
Aq sytuñdy emizir

Booruña başp çatqansın,
Maqa oqşoqon çalqızdñ.
Zarlar çyruv baqqansın.

Alpeştedin arake
Adam qıldın asğar,
Asylar beken qavaqym
Uşul işten açğar?!

Kerimvaj qıldı kesirdi,
Kekenip maqa esirdi.
Çaş kezimden qarş elem
Çurtumdan ajdar ketirdi,
Başma tuştu köröjyn,
Açalım çetse ölöjyn,
Qajqıvvaj ara yjgö var
Qantejin varğ kelejın.

Ajlanaşın arake
Uqqın menin sözumdy,
Qartajqanda kör ıjlar
Aldırva muñqa közuñdy,
Açalım çetip ölvösöm
Aqır bir kün alarımın
Kerimvajdan öcumdy.

AZARQA TUŞTY ÖMÜRÜM

(Toqtoquldun ajdoodo başa çatqanda
çoldo ırdağan ırñ)

Oj dynyje çalqanñ
Qantip sıqat könylden
Qarğ volqon kör çurtum
Bozdop ıjlar qalqanñ,
Qarañq tyn qajqıññ
Quzqundar başqa salqanñ..

Qui dynyje çalqansın,
Buqarann vozdotup
Qajqıññ başqa salqansın,
Kynöesy çoq adamñ
Kyn kersötpej ajdajsın.

Kynöesyz tuştım vajlanğp
Kerimvajdın qoluna,
Çöө vastım sandalğp
At çetpegen çoluna,
Сын ele qorduq emespi
Сынçығ салды қолума,
Til bilbegen soldattar
Tuşur çaldı sonuma,
Çaşavasın Kerimvaj
Сыққан қо менін şoruma...

☆

Şıldıratır butuma
 Сьқарвај кішен салысты,
 Qadъr singen qalyñ el
 Bulbul Toqom ketti dep
 Burqurap ылар qalyсты,
 Qajran çanyñ qor boldu
 Qajdan tavar ekemin
 Qadъrлаşar taanyсты.

Pendelik tuşty vaşyma
 Acqadan çaaqym qarысты,
 Amalsızdan vet aldyñ
 Çetpej turqan alyсты,
 Ojuma alyr çyгөmyn
 Ajlanьr elge varысты,
 Teñcilik qыlyr kynadyr,
 Tekşergen çoq arыздь,
 Elimden сыqqan Kerimvaj
 Ezelden maqa çavyсты...

☆

Eki qolum arqaqa
 Qaryстыra vajlady,
 Esil vaşym qor boldu
 Elsiz çaqqa ajdady,
 Qomuzum çoq qolumda
 Qor boldum öken çajday,
 Tolquqan suudaj taşdy
 Toqtoquldun armanь,
 Adilettik qybastan
 Azapty vaşqa salqanь...

☆

Çaaq menen qyzyñ til
 Çanşar ьrdap sajradyñ,
 Quuquntuq көгүр duşmandan
 Quruşur varat aj dalьm,
 Aşьratır erkimden
 Aly çaqqa ajdadyñ.

Arqamda soldat valдыrap
 Çajьmdь ajtsam til vilbejt,
 Çezitte qolum vajlanuu
 Çe tildevej tim çyгөejt,
 Qorqutur ajdajt teminip,
 Butumdaqь kişendi
 Сьқаруunu bir vilbejt,
 Qamсылар ajdajt qaşajqьr,
 Ajtrady atqa mingin dep,
 Кыпу-туну тынсытраjt
 Şaşьтыр turat çyргyn dep.

☆

Qajqьda çyргөñ qarьmьñ
 Bilvedi zulum çajьmdь,
 Ulutunur yşkyгөm
 Uqradь menin zaгьmdь,
 Unutrasmьñ ömyrdө
 Çonuma salqan taqьndь...

☆

Qaryr volur qajran çan.
 Kir vastь qyzyñ önymdy,
 Azaptan vaşym qutulvaj
 Acradьm çaryq көnyldy,
 Culduraqan soldattar
 Bilbejt qo menin çönymdy,
 Azap menen ötkөrdym
 Ajdalyr çyгүр ömyrdy,
 Kөzymdyn çaşь moncoqtop
 Kөkyrөkkө төgyldy.

☆

Eki qolum tuşaluu,
 Arьvvajt vaşqan qadamьm,
 Çanyñda çoq çardamь
 Qajrylar tuşqan adamьm.
 Çyгөgym kujur ört volur
 Aşьvajt menin qavaqьm.

Сылаңајлақ таş vаsыp
Тамтықь çоқ таманым,
Еки қолум кишнде
Амаым çоқ вағамып...

☆

Көзумдын çаşь көл volup
Çаşь valadaј Ыјладым,
Ағась алыс çол екен
Çап тынтып қыладым,
Çағым кесе çармақа
Çајымды ајтыр Ырдадым,
Ушунса tartыр qордуqtu
Emne çазьық қыламып?

☆

Suradyм elden çармань,
Тоқоңдун ketti дармань.
Қыјып екен musарь
Таанывақан адамдан
Татақ surар вағанып,
Ајтқан менен ағылбайт
Azартуунун армань,
Ајдоодо çуғур qор boldu,
Elinde vulbul çајдарь,
Esinen сырајт Тоқоңун
Elimdin алыс қалқанып,
Azар көғур vulbulun
Армань ајтыр зарлады,
Сағь ооғу қылыр ајдақан
Soldattын tijbeјt çардатып...

☆

Pende volup çол vastым
Qomuzum çоқ қолумда,
Armanduu көңулі асылбайт
Sivirdin алыс çолунда...

☆

Ker saғь volup saқьндым
Ketmen-Tөвө çerim ај,
Qaғьр boldu uқulvaj
Qajran sonun kevim ај,

☆
Qajda qaldың адаşьp
Kujgөн ottoj demim ај,
Ajdoодо çуғур vөкçөјdy,
Iјilbes menin belim ај.

☆

Çазьықым çоқ қanteјin
Çazanь tartыр çyғөmyn,
Сьнçьr менен vajлапыр
Çара boldu vilegim,
Çatraј çуғур kuny-tyп
Çamандьqtan çyдөdym,
Çалрь elimden адаşьp
Çальндар kujet çyғөgym,
Çальнқан менен tappadyм
Çardatсыпып vүгөvyn.

☆

Çaraluu vilek сыздатып,
Çалқанда çоқ bul qордуқ.
Çальnsam soldat uқpady,
Çальnduu çyғөk muzdady...

AJLANQAN TOONUN BYRKUTY

Kyn tijbes tamda çatamьn
Kyc ketip, es oop, alsьrap,
Aldьmdan ьmduu sьz ətət
Ajlasьz çatam ɕaldьrap,
Qozqolor mende darman ɕoq
Qol, butta kişen şaldьrap,
Tim ɕatsam dale savaşat
Til bilbej soldat valdьrap,
Aracaalar adam ɕoq
Ajavaj esten tandьrat.

Ajlanqan toonun byrkyty
Aq ɕerden torqo salьndьm,
Qomuzdu kygə keltirgen
Qoluma kişen salьndьm,
Ojlonup tyşkə kirbegen
Kərqoolorqo vaqьndьm,
Ajlanajьn tijbe—dər
Ajlasьzdan ɕalьndьm,
Qьstalqandan ətsem dejm
Qьmvatьn qьvajm ɕalьndьm,
Kyy certip erkin sajraqan,
Kyyk elem naalьndьm,
Kycьgmən tьvaj ɕurqaqan
Kyyk elem talьndьm,

Qor volvoj turqan altьn vaş
Kyyttə ɕuryp qarьndьm,
Kəz ɕaşьn ester ic kyyet
Syjyşyp alqan ɕarьmdьn,
On ɕaşar ɕalqьz valamьdь
Ojlonup kyndə saqьndьm,
Zarlanьp qojdu kypəəsyz
Zamanaqa tarьndьm.

UŞUNDAJBÛ SURAQÛN?

бирвалнак сур →

(Toqtoqul çatqan tyrmөгө bir uluq kirgende, Toqtoqul ordunan turup urdap çäwergen)

Ağz ajtamın qulaq sal
Qalaan bilgen uluqum,
Men bir tutqun musarır
Aldında zarlap turumun,
Aşırar qaldı arqamda
Tiryylej çetim qulunum.

☆

Er eltyryp qun tartıraj
Elimden keldim ajdalır,
Ecteme qılqan künөөm çoq
Eki qolum wajlanır,
Qıbulup kelip çatamın
Qur azarqa qarmalır.

☆

Qarmadı meni Kerimwaj
Qarşılıq menen qaralap,
Alystan keldim ajdalır
Qara çoldon көр elden
Qajır surar aralap,
Qolu, butum wajlanqan
Ali çyry çaralap.

☆

Menin ajtqan sözymdy
Uluqum uqsun qulaqın,
Azapta çyrgөн adamдын

Ojloson volo ıwalyñ,
Ajdalır keldim necen çы
Qaruum ketip turamın,
Arqama qolum wajlandı
Amal çoqton cыdadım,
Aq kişini ajdamaq
Alal çerden qarmamaq
Uşundajbıw suraqın?

☆

Uluq wolson qaraqın
Maqa oqşoqon qarırty,
Adilet wolson көрсөtkyn
Tije turqan çarırty,
Tekşerip көрсөң wolwojwu
Çalqan menen anırty.

TUTQUNDA ÇYRGƏNDƏ

(Toqtoqul tutqunda çyrgəndə mo-
doq balta menen qaraqajdan qomuz çä-
sap alıp, tutqundaqlardan könylyn
acqan):

Balta verdi qoluma
Basqın dep ajdap çelkelep,
Saldı toqoj çoluna,
Ajdap varıp toqojqo
Atır salat eken dep,
Ar nerse ketti ojuma,
Açalım çetken eken dep
Çyrəgym turvajt orduna.

Qazaq, qırqız, özbekten
Orus menen noqojdon,
Qarasam adam kör eken,
Qajqı tartıp men öndü
Qarmalıp varqan el eken,
Kynööldön başqa adam
Barvaj turqan çer eken.

Сын ајтсам керке ішенвеј
Çalqan qıdı sözümdu,
Ajdoodo çyryp sađ vastı
Nurduu qızıl vetimdi,
Aldırıp qojor bekemin
Kyjytke aqıl-esimdi...

Toqojdoj Toqon tınbastan
Toqojdon qazdım dymyrdu,
Totu elem elge sajrağan
Tolqor certip kuyımdy,
Sandağan qırqız qalın el
Saqlıqandır unımdy,
Azar menen ötkördüm
Ajdoodo çyryp kuyımdy,
Ölvöj tiryy men varıp
Körör bekem yjımdy,
Qajtarat soldat qadalıp
Alvajt menin tilimdi.

Qaraqaj kesem qaruu çoq.
Qara suu icem alım çoq,
Bozorqon suuq kyn çaasa
Çyluu yjgö varuu çoq,
Men sýjaqtuu qarırtp
Bir adam eske aluu çoq...
Qalın toqoj icinde
Dymyrdu köölör qazatın,
Aqıl çoq ajvanca
Toqojdo çalqız çatamın,
Ajta versem tygönvöjt
Köyüp çyrgen azavım.

Qajıs kyny sýqarat
Kökürektö qarapın,
Alal çerden men tartıtım
Adam körvös çarapın,
Saqlıp ыrdajm ar kyny
Kötöyüp varqan aramın...

Toqojdon dymyr çýnadım,
Tovunda vulbul Toqtoqul
Toqoj çandı çýnadım,
Adam varvas talaada
Çalqız çatıp ыrdadım,

Qaraqajdan qomuzdu
Balta menen qylqamьn,
Bulbul elem sajraqan
Qomuz çoq cьdap turvadьm,
Taqrьp alьp certemin
Mandalindin zьmdarьn.

☆

Qьdьrьp cуrур qьjnaьp
Tamaьnьm çarьq cor voldu,
Beşeneden arьlvas
Maqa vьtkөн çor voldu.

☆

Ajdoodo vizdej qarьrtьn
Acьlar kunу var beken?
Ajьna çetip qumarь
Çazьlar kunу var beken?
Azaptan vaştь qalqalar
Qacьrар kunу var beken?
Qaraqajdan baltalar
Qomuz capтьm toqojdo,
Tyndө caap alvasam
Kyndyz qolum voşojvu...

☆

Ajdap çyrgөн soldattar
Adamьn çajьn vilevi,
Qomuz certpej qor volup
Toqondun tujlajt çyregь.

☆

Somdor alqan qomuzum
Qarqaqь qalьn qaraqaj,
Çaьnьma çardam volor dep.
Certe verem ajavaj.

☆

Ajdap çyrgөн soldattar
Tamaşaqа yjrөndь,
Adamdan cьqqan çoqço dep
Baldrьraşьp syjlədy.

☆

Qomuzum çaman syjlөvөjt
Balta menen capтьm da,
Qьjnaр çyrgөн soldatqa
Qьlbьq menen çaqтьm da.

☆

Erigip çyrgөн necen çan
Ermek menen çyryşөt,
Ar uluttan var volcu
Aңeme salsam kylyşөt,
Bulbulduqun Toqoңdun
Misarьr volup çyrsөm da
Tyrymөн taapьr vilışөt.

☆

Çaaqqa capqan baladaj
Ojnottum qo qolumdu,
Tutqunda çyrgөн көp elge
Kөrsөттym qo sonundu,
Ajdoodon aman qutqarьp
Acar beken çolumdu?

☆

Kөryp çyрөm көz menen
Men sьjaqtuu tutqundu,
Dalajь actan өlgөнyn
Өlyktөrdь, oроoqo
Syjrөp varьp көmgөнyn,
Bilgen adam tyşynөt
Uşul iştin çөndөryn...

☆

Azavьn tartьp tutqundun
Aca alvadьm көnyldь,
Aq taңdaj elem sajraqan
Adam vilbejt çөnymdy,
Ajran volup qьjalьm
Alda nescө vөlyndь,
Azap menen өtkөrdym
Ajdaj tolqon өmyrды.

Işter çatat qanca adam
 Acqalıqtan çaralıp,
 Arta sajnı bir tərə
 Kəryp ketet qəfər,
 Qalqan eken qavarm
 Al tərəgə uqulup,
 Bir kyny kelip tildedı
 Çin tijgendej çulunup.

Qomuzdu alıp qoluman
 Taşqa saap sındırdı,
 Qamar saldı çar-çalqız
 Qaraqçı tamqa qurqurdu.
 Qaraqajdan qomuzum
 Qanca çanım qıjnalsa
 Qardıqır qalvajt dovuşum.

Qomuzdu alıp ırdasam
 bılataın mındıunu,
 Qıjnoodo çuyup qartajdı
 Qırqızdıñ mendej bulbulu.

TUTQUNDAQÇI ARMAN

Tutqunqa vaşım qarmalıp
 Qaraqçı tamda çatamın,
 Əlsəm da çıqrajt kənyıldən
 Oposuz kərgən azavım.

Kyny tyny çıqarvaj
 Qamar saldı tamna,
 Vasır kelvejt bir adam
 Mən qarğırın çanına,
 Qardım tojvoj qarğışım
 Sener vergen nanına.

Tyndə çatam astıma
 Saranımdı təşənpur,
 Amalım çoq çıdajımın
 Çuyğum oour özəyup,
 Eki sajnım nən kelet
 Ar bir kunge əlcənpur.

Suusun veret sajb çoq
 Amalım çoq icəmin.
 Qoşur vergen nən çoq,
 Kətəyım vıdım turalvaj
 Bulbulıñdın al çoq.

Сытыраган ајнек чоқ
Qараңқы тамда қатамып,
Qajsы куну қарғырар
Qазақымды асамып?

Burulup барар векемін
Munduу volқон арата,
Bul қордуққа туş қылап
Buzuқлар қазава!

Zarлапы көргөн қордуқым
Таşқындайт менін icimde,
Syttөн арпақ қатамып
Қазалуунун ішінде.

Kujyt tartыp қатамып
Kyny тyny зарғыр,
Ec кунөем чоқ oјlosom
Сьдај алвајт қатығыр,
Aқ şumқардај talпынат
Aјлымды сақыпыр.

Kynөesyz қатам sot volup,
Kykyгyң elden чоқ volup,
Qараңқы тамда қажық шер
Oјlosom кyjөm ot volup,
Samaқан қығқыз elimdi
Сақынам көzym төрт volup.

Esten сықпас қордуқты
El қыдығыр көрдym да,
Aјdoodon ваşым воşovoјт
Amalsыздан көндym да,
Azарты tartыp қажран қан
Alal çerden keldim да.

Qараңқы тамда қатамды
Qақсатыр қынар қапымды,
Qajran etti қаралар
Nacarlattы алымды,
Таңсықан vulbul мен elem
Tartтым қара қабырды,
Aman esen мен четip
Kөгөг векем ајылды?
Uşul қордуқ өзүме
Қазықым чоқ тавылды...

TUTQUN ЪРЪ

Çaraldım bele nasırsız?
Qarmalıp keldim çazıqsız,
Çorqo elem çoldon çanıvas
Çortoq völdum vasıqsız.

Tuuldum bele nasırsız?
Tutulup keldim çazıqsız,
Duvandı vuzqan çorqo elem
Topor völdum vasıqsız.

Manaptar saqa ne çazdım?
Vasınr elden adaştım,
Butumda kişen şaldırap
Musarıp volup çөө vastım,
Qor qıldıñ zalim çantejin
Qoşoqumdan adaştım.
Qapasqa tyrtyp iğgendej,
Qajsınlıñdı talaştım?

Çıjırta veş çıqqa kesilip,
Çıñçırqqa vutım teşilip
Çıqılatıñ vasalvaj
Çıñajlaq taman kesilip,
Aman keter bekemin
Azattıq kungö kezigip?!

†

~~Boğulm keldim kesilip~~
~~Boğulm keldim kesilip~~
Bolustan keldim kesilip,
Bozorup çyrem ezilip,
Bozdotup urat vaspasam
Bytkön voj terge teşilip,
Boşonor kunym var beken
Boştöndüq kungö kezigip?!

Uqradım eldin qavağın,
Kümöndör tiryy tavağın,
Ajdalıp çyryp men ölsöm
Kömylvöj çoldo qalamın,
Kujytke saldıñ zalimder
Köryndy bele zalalım,
Közyn көrөг bekenmin
Kykuktöj çalqız valamın!

Qarqan enem şorduu eken,
Qantip çyret völdu eken,
Aqa tuuqan qajırısa,
Al-avalyñ mol beken?

Çajıñdı çajısz volqondur,
Çalqızım der zırgırap
Çajılp çaşın dırgırap
Qojnuñu qartap tolqondur.

Qırq min soldat men çalqız
Qıçıldajt tilin bilbedim,
Qırqız qalqım varıñdaj
Qıjaldanıp kylvödüm.

Otuz min soldat men çalqız
On ooz tilin bilbedim,
Omvudaqı tyrmönyn
Ortosunda zildedim.

Murutum, sasım alyñvaj,
Musarıp völdum momundaj,
Muñajıp çyrem Sibirde
Boşonor kunym tavıñvaj.

☆

Başma tuşty qarǵırtıq,
Qara nan çer suu icip
Qajran çan tartıy arǵırtıq,
Körög künüm bar beken
Şor arǵıy çarǵırtıq?!
☆

Ajdaıy elden adaşyр,
Al ketip etim көк çaşыq,
Qaraңы tamqa qamalыp
Qаныm qaldы bir çaşыq.
☆

Qarǵırtıq tartıy qarǵım ac,
Aqarǵы saqal, qara sac,
Arǵыlar künüm bar beken
Armanduu көzdөн aqqan çaşы,
Zar ыjlatqan күнөөсыз
Zalimderdin воору таşы,
Qarmalыp çyгyp мен өлсөм
Qaj çerde qalat altыn vaşы?
☆

Kişen salqan atqa oqşop
Сыңсыр менен çөө vaşыp,
Qыдыртыp ajdap күнүгө
Qыjnaldыm qызы өң aзыp,
Сытындаj çаныm qыjnaldы
Сыт оодарыp, çer qazyр,
Ezilip qajqы şor tartıym
El-çurtumdan adaşыp.
☆

Tyrmөden aman qutulup
Tuuqandan tatsam tuz nasıp,
Aman-esen bar beken
Arqamda qalqan bir qazyр?
☆

Kyndyzynde iştetip
Kyugymden qamajт daldaaqqa,
Tynynkysyn uqtatpaj

Tygetty qandy qandala,
Tyrmөde çatıy şorduular
Tynylobej tartıy көр sanaa,
Aman beken arqamda
Tiryylej çetim bir bala?
☆

Musarыr menen munduudan
Million çatat tyrmөde,
Bytkөн vojun talatıyр,
Qandala menen byrgөгө.
☆

Atыыp ölyp ketyuge
Qolqo verbejt çalqыз oq,
Qaraңы tamda şorduular
Boşonup keter ajla çoq.
☆

Qolqo tuştym күнөөсыз
Qubardың qanduu qызы çyzы,
Taşqa tijip ketildi
Dalaj bolot ötkyr miz.
☆

Qarыp bolduң qajran vaşы,
Qacan toqtojt aqqan çaşы?
Qajratы bar çan elem
Qavыlandan çaltanvas.
☆

Muңduu bolduq biz çyдөp,
Musarыrlar bir tilek,
Mendej qarыp tutqunda
Milliondon көр çyрөt.
☆

Politsija kelet valдыrap,
Basaıvaj muunum dardыrap,
Bajloodo çyгөm күнөөсыз
Panardaj көzym çaldыrap.
☆

Çamандыqың ыrdajm dep
Çazyqtuu boldum manarqa,
Çazyqы çoq ecendi
Manaptar capты qanatqa.

☆
 Armənduu enem çyrgəndyr
 Ardaqəm dep çol qarap,
 Çaldəratam közymdy
 Çatsam, tursam kəp sanap.
 Qarşylaştıq manarqa
 Ən vuqara bir tarap,
 Ajdatır ijdi zalimder
 Açalqa vizdi cən qaalar.

☆
 Tiryy bolsom varqanım,
 Tygənər bolso armanım,
 Tynyldum qo aşğar
 Tiryyləj çesir alqanım.

☆
 Armanındı səs ene,
 Aq sytundy kəs ene,
 Aq kərindər aruu çuup,
 Ardaqəm kəmsə decy ele.

☆
 Qalqımdan azdım kərynvəj,
 Qajqə kəp icten vələnvəj,
 Qarğqan enem sen turmaq
 Mən daqə qalam kəmylvəj.

☆
 Qalqıma bulbul volqondo,
 Qaruum çetip tolqondo,
 Qamalır çatam alsğar
 Qara temir qorqondo.

☆
 Qanatım bolso ucuuqa,
 Qalqımtı közdəj sızuuqa,
 Qara temir qorqondu
 Qaruum bolso vuzuuqa!

KƏCƏDƏ ƏLCY KUNUMBU?

(Sizərdən çəə qacır kele çatır qur-
 saqə aşır alsğaraj, Bir qalaaqa kelesə ar
 kim uynə qondurvaj qolot. Oşondo
 bir ujdun terezesinin tyuyndə turup
 ırdaqan).

Qalaanım vaagın qəbdərdım
 Qondurvajt ec kim uynə,
 Qancalıq sajrap tursam da
 Tuşunvəjt ajtqan tilime,
 Tuulqan qarır ekenmin
 Qajqəliu kundyn tynunə,
 Bir tyny çatar çer tarraj.
 Raanalap tamdın tyunə,
 Qardım asqa, qaruu çoq
 Qalavı çanım tiryygə,
 Qarınar vərğen zalimdin
 Çamandıq qıldım kimine?
 Çaqşylar vizdi ajtrajt dep
 Çazqatın qızıl tilime,
 Alımdı surar çan varvı
 Ajnektuy tamqa kiryygə?
 Qor bolvoj elge çetyugə
 Qolumda çoq dunuyə,
 Qajır surar çan saqtar
 Kele çatam kununə.

☆
 Bir kunu çatır ketejin
 Ajnektuy senin tamıca,

Soop volog qondursan
Bir sьmьndaj җaньa,
Ғe kiшini таaньвајm
Ғolotpoјt ec kim җaньa,
Men bir җyrgen misarьr
Ketip turat ғьm aa...

☆

Aјtqan sөzүm uqsanьsь,
Uqur yјdөн sьqsanьsь,
Bir ele tyn җatamьn
Maqa ьraјm qьlsanьsь?!

☆

Qursaқьm ac qaruu җoқ
Turamьn aјnek tyvүndө,
Til bilvegen җan eken
Olturat җьluu yјүndө.

☆

Kөtөgүm volqon җьlqьdaj
brdap turam qaltьrap,
Qurqur җanьm keјidi
Qursaқьm ac alsьrap.

☆

Aјdoodon aman kelemvi?
Aјьmдь varьr көгөmьvү?
Kөrkөmдyy vulbul җan elem
Kөcөdө җyгyp өlөmьvү?
Elsizde җyгyp qor qьldьm
Eelikken шirin өnөrdy...

☆

Uruqsat qьlsaң bir kynсө
Ulaqаңa җataјьn,
Keјiшке vaшьm tysty ele
Kelip turam атајьn.

☆

Өnөgүm var qolumda
Bešeneme җaralqan,
Er өltyгyp qun tartraj,

Aјdalьp keldim alaldan,
Acqalьqtan ar җerde
Kөz tunarьp qarajqan...

☆

At җetpegen alьstь
Eki җьl vasьp җol qьldьm,
Ardaqtuu altьn sөzүmдy
Ar җerge aјtьp qor qьldьm.

☆

Qaraқaj menin qomuzum
Kyүgө kelbeјt qoldurap,
Qardьm acqa, qaruu җoқ
Qantsem meni qondurat?

☆

Ular elem sajraқan
Uqrajt adam unymдy,
Uшtar берip duшmanqа
Uvaјьm tartqan kynymдy,
Ar җerge varsam qondurvaјt
Acqadan өlсy kynymьvү?
Өz elime җete alvaj
Өlөр kynym vyгynьvү?

☆

Kөtөgyp vaқqan Topсuvaj
Kөp ester ьјlap җyrgөndьr,
Kөгөmьvү senin tyryndь?
Kөk сьnarda sajraқan,
Kөгynөө vulbul җan elem,
Kөcөdө өlсy kynymьvү?

☆

Kөzүmdөн aқat mөndyrдөј
Ketkin dep ьyстаq qondurvaјt
Kim шьrьrat җaшьmдь?
Kim vilet qursaқ acьmдь?
Acqadan өlsөm көcөdө
Ala qarqа соquјьvү?
Altьndaj volqon vaшьmдь.

Ғауада
Сыхалардан
алсаңар тајьp
leпгьt.

Azarqa salıp sendelitti
Аһыҡ салыу аһыһы...
Ыллар сыуыр өткөрдүм
Һәһһһһ өмүр Һәһһһһ.

Qardym aqqa, qaruu çoq
Qarşy qyldyn ölymdu,
Qajta көрвөjt ekenmin,
Qadyrkes, qurdaş tenimdi?
Qajqy menen өtkөrdym
Qajran Һaştыq өmyrdu,
Qaşaты aq qar tooloru
Qaһn qыrқыz elimdi,
Qarqadaј volqon Topcubaj
Qajta көрвөjt ekemin
Qaregim senin өnyndy?
Qajrylar tuuqan mende çoq
Qarmap bergен zalimden
Qantip alam kegimdi?
Qara көzdөн aqqan Һaş
Qar suundaj төgyldy!
Çan kyjet, izder tuuqan çoq
Çalqыздыqым bilindi,
Çaraluu arqar kijikteј,
Çaldыraqan kynymby?

Adaşym aqyl, çorqomdon,
Ajaqym tylöp cor boldu,
Adamdyn көөнyn eritken,
Acqamyn qursaқ qubat çoq
Aqyn Toqoң qor boldu.
Aralap izdep tappady
Bir tyny çatar qorqondu!
Alym çetpejt qantemin
Ajdatqan zalim zorlordu,
Azaptuu kyndy men көrdym
Altъ ajlyq Sibir çoldordu,
Ar çerge barsam qondurbajt.
Acqadan өlcy volçolbu?
Kelerge izdep vala Һaş,

Ketpegen meenet şor boldu.
Aman көrөр bekemin,
Asqaluu çajloo toolordu.

Kykyk elem sajraqan,
Kylyk elem talbaqan,
Kylpöty volup duvandyn
Guly elem eldin çajnaqan,
Kyldy zalim vuzuqtar
Kynөөsyz qarmap ajdaqan,
Kyy certcy qajran eki qol
Kyndөлөр bekem vajlanqan,
Kynөөsyz çattym tyrmөdө
Kyn көрвөj көzym çajnaqan.

Qajqyry ылар сыргөндүр
Qarqadaј valam сыraqym,
Qalaaqa kelsem qondurbajt
Qardym aqqa, qubat çoq
Qajqyry ылар турамын,
Qalqты eritken qajran til,
Uruusu vaşqa qalaadan
Ujalvaj qajyr surady
Ajdatqan zalim oңvosun,
Ajlasyn qandaj qylyamyn?!

Çылаңajlaq çol vaşыр
Çarыды менin таһамын,
Kynge kyjыр ezildi
Kyzgydөj tunuq çamaһym,
Uvajym tartыр сыргөн kyn
Uquldu veken qavaqym,
Acqalyqтын зарһnan
Ar çerde qыстаq yjlerdy
Birin qojvoj sanady,
Uvajyn көрвөj qalamь
Urmatyn çalqыз valamь?
Azavyn tartтым necen çyl
Vaj-manap qылан çalanь,
Qalaaһыq kelsem qondurbajt,
Qaj çerde өлүр qalamь?

Ajlanьp ɵrdɵk usraǝan
 Kɵlgɵ vardьm qajran ǝan,
 Atam tuup kɵrvɵgɵn
 ǝerge vardьm qajran ǝan,
 Aq quular usup ǝetpegen,
 Cɵlgɵ vardьm qajran ǝan,
 Ajbьь ǝoq qartaǝan
 Selge vardьn qajran ǝan.

Qajrbььp ɵrdɵk usraǝan
 Kɵlgɵ vardьn qajran ǝan,
 Qavarьd usup kɵrvɵgɵn,
 ǝerge vardьn qajran ǝan,
 Qanattuu qustar ǝete alvas
 Cɵlgɵ vardьn qajran ǝan...

QASьP KELE ǝATQANDA

(Teqtoqup Stьirden kele ǝatqanda
 ьrdaǝanь):

Tyndɵ kɵrvɵj uǝqunu
 ǝyurp kele ǝatamьn,
 ǝoldon ььqǝan yj volso
 Surap icip tamaǝqьn
 Kirip kele ǝatamьn,
 Elge ǝetip qalǝansьp
 Kɵtɵrylyp ǝyrɵgum
 Kylyp kele ǝatamьn.

Qomuzumdun qulaǝqьn
 Burap kele ǝatamьn,
 Ar-пamьсть oǝlovoj
 El qьdьrbьp qajrbьdь
 Surap kele ǝatamьn.

Balta menen somdoǝon
 Qomuzum oor qaraǝaj,
 Al qaraǝaj qomuzum
 Ooǝatьma ǝaradь aj.
 Ajьl volso kelemин

Ajavaj cert'p veremin,
Qыз-kelinder coqulsa
Qызьqan menin önergym.

Qavaqym asyr көnylym
Qatqьr Toqon kylemvy?
Arqamda qalqan valamdь
Aldьma alьr syjөmvy?

Qardьm asyr qajqьrdьm,
Qivatьmdan ajьldьm,
Alaldan ajdar qor qьldь,
Baj-manar saqa ne qьldьm,
Arqamda qalqan valamdь
Ajdoodo cyryr saqьndьm.

QACQANDAQB ЫR

(Sivirden qасыr kele qatqanda Toq-
toquldun ьrdaqanь):

Aşusu vijik көrynvөs
Belim alьs qaldь ele,
Ataqь сыqqan Farqana
Çerim alьs qaldь ele,
Sarttar, Baqьş көp Sajaq
Elim alьs qaldь ele,
Atanь arman kyn boldu
Al-qivatьm ketkende
Avalьm surar kim boldu?

Өzym çalqьz talaada
Өlsөm qajda qalamьn?
Kyugym kirip kyn vatsa
Qajdan çoldu tavamьn,
Alьstan voşor tutqundan
Adaşьr ketip varamьn.

Өlyp qalsam Toqtoqul,
Qol-qolumdan syjreşьp
Qolotqo taştap qojot vejm,
Kөmyр qojor adam çoq,
Qarqa quzqun coquşьp
Qara көzym ojot vejm.

Ajlımdı kəzdəj çol tarttıım
 Aq şumqar qustaj qaçqıñır,
 Altı arqar çıldız batqanca.
 Altı ajlanıñ emizgen
 Ajlanajın arakem
 Aq sytyñdy saçqıñır!

Ketmen-Təvə çerime
 Kelip əlsəm arman çoq,
 Aqajın tuuqan elimdi
 Kəgür əlsəm arman çoq,
 Amandıq surap qolumdu
 Berip əlsəm arman çoq.

Талас өлімі 2-120

ÇERDI KÖRGƏNDƏ

(Toqtoqul Sistrden çə eki çılda kelgen. Birinci ~~Talas~~ *ölim* kelip, anan kiñin ketmen-Təvəgə aşıp ketken. Talas *çerim* e Toqtoquldu qıvanıctıñ tozuşqan. Kəp el añañıñır Toqtoquldu Beş Taş aşıusı menen Ketmen-Təvəgə aşıñıñqan. Aşıuqda sıqanda çerim kəgür Toqtoqul uşıl ırın ırdaqan).

Ajlıma çetsem dep
 Eñsep ketip varamın,
 Ketmen-Təvə çerimdi
 Better ketip varamın,
 Kerimvajdın qılqanın
 Kekter ketip varamın,
 Çetim, çesir qalqandı
 Estep ketip varamın.

Elge varıp əlsəm dep
 Tiler ketip varamın,
 Qızıl tılım sajratıp
 Bülöp ketip varamın,
 Əncəj qarıp elderge
 Tynöp ketip varamın,
 Alıp usup denemdi
 Sygöp ketip varamın.

Ketmen-Təvə, Kenen saj,
 Eñsegen közgə kəgüñdy,

Toqtoto alvaj vojumdu
Könylym necen völyndy,
Saqynqan çerdi körgengö
Közümdyn çaş tögyldy.

☆

Talast közdöj men cäqyr
Saqynqan elge ыrdadым,
Bulbul Toqom keldi dep
Qubanyştı qurvalым,
Elime erte çetsem dep
Bir çerge bir kyn turvadым,
Eñser çyrgön kezimde
Elimdin көрсөм çыrqалын

☆

Beş Taştan aşыр çөнөдүм
Ketmen-Tөвө çerime,
Butaqqa çonup sajrasam
Bolcu elem ermek elime,
Çorqo volup atalыр
Çoluqqam ыrdын kenine.

☆

Tynöryңky көryngөн
Tuuqan çerim qarаны,
Erkeletip өrsөм dejm
Ermegim çalqыз valамы!

☆

Uzun Aqmat ulusu,
Uruu el çerdep turuucu,
Uvajьmduu Toqonduu
Kelgen kezi мына uşu.

☆

Sary bulaq, Ajьqтыq,
Ici mөmө çaryqтыq
El-çurtumdu көrgөндө
Başьma тыştu qarьrtыq.

☆

Qoş ijri suu bizdin çer,
Qoj semirtcy Semiz vel,
Çatqan eken arqamda
Amanьm tilep qalын el.

☆

Arqasь Talas, Keң Arьm,
Ar çumanьn tynunde
Kujьp turqan ranarьn,
Qorqon Ata, Mazarьn,
Qoldon cьqqan çan elem
Kөrdym Aq cij vazarьn.

☆

Kөjtyndө çyryp Toqtoqul
Kөp tarttым zalim azavьn,
Astьnda aqqan valь var,
Ustyndө salqan tamь var,
Kyndyzgydөj tynunde
Kujьp turqan şamь var,
Altь miң төөгө çyktөsө
Ajaqtaj çeri ojulbas
Oodarma tunuq salь var
Kelip turam өзynө
Kenen çerim Şamşьqal.

ENSEGEN ELIM AMANBY

(Тоқтоқұл аждодон келгенде уса-
рашшаға келген елге ырақаны):

Еңсеген elim аманбы?
Еегімдегі сақалым
Elsizde сүгүр ақарды,
Вулвулуд елем сайраған.
Миңқаньр айтам саламды!

☆

Çеде-çелпи, қарындаш
Çерgesi менен келишти,
Çер сақынған Тоқодо
Çетине албай сүжүнүр
Қусақташыр көрүшты.

☆

Aзавьн тарттым балаьн
Kөгвөдүм алтын çамальн,
Başqaqa tijip ketiptir
Başьnda sүjүр алқаньт,
Azapta vaşьm qor volup
Aғыvady armanьт.

☆

Qajqьlyu сүгөк cer volup,
Kөzymdөн aqqan qara çaş
Toqtovodu sel volup,
Çaralqan ekem çalqanda
Kyjyttyu vulvul men volup.

☆

Kejibejin ketkenge,
Өksөvөjyn өlgөngө,
Men ьrazy volomun
El-çurtumdu көrgөngө!

☆

Kelbej turqan emeni
Kejigen menen kelevi?
Ajnektej bolqon balamdy
Alqan qudaj berevi?

☆

Eñser сүргөн асғар,
Elim аман varsьndь?
Eercip өskөн çaşьmdan
Teңim аман varsьndь?
Qьзыl qьrqaq tartьnqan
Kelin аман varsьndь?

☆

Men ketkende arqamdan
Cьqqan аман varsьndь?
Qulaq salьr ьгьmды
Uqqan аман varsьndь?

☆

Qanca сьь көrvөгөн
Qalqьm аман varsьndь?
Toqtovul der qajqьrqaqan
Çalрьn аман varsьndь?

☆

Malaj volup çaldanьp
Bjlaqandar аманбы?
Qara ooqatqa çandarьn,
Qьjnaqandar аманбы?
Çan тьньмьн çalqanda
Qьvaqandar аманбы?
Kөk keltekke сьqььp
Qьjraqandar аманбы?

☆

Qojuñ waqyr wajlardyn
Qul bolqondor amanby?
Bir cыл aqy bir kɵjnɵk
Pul bolqondor amanby?
Cajy-qyşy çaanqa
Suu bolqondor amanby?

☆

Kyc-qubatyn wajlarqa
Sordurqandar amanby?
Qanby qacыр alsырar
Boldurqandar amanby?
Cыланajlaq 100-taştı
Çol qыlqandar amanby?

☆

Sar samandaj sarqajyr
Zarlaqandar amanby?
Cыjыñ toptu aralar
Barbaqandar amanby?!

☆

Qarşыbq menen qarmalyр
Qalqымdan kettim ajdalyр,
Qalyñ qыrқыz elime
Qajtadan keldim ajlanыр!

☆

Duşmanqa kettim wajlanыр,
Tuuqanым көrvɵj zarlanыр,
Tuşoolu tulpar ɵndɵnyp
Cыrgɵmyn anda sarqajыр.

☆

Kujыр-kujыр соq boldum,
Kujyttу kыngɵ toqtoldum,
Kыkыktej sajrар cыrgɵñ çer
Cыlyme qajttым oqşodum.

☆

Qajnar kujыр соq boldum,
Qajqыluu kыngɵ toqtoldum,
Qalyñ qыrқыz elime
Qajrыbыр kelgen oqşodum.

☆

Qarqaşaluu zamandı,
Qajqыbыр көrdym amaldı,
Qajrыbыр kelip turamın
Qadırman çurtum amanby?

☆

Manaptar maqa qas volup
Paşaanın tuştym toruna,
Bajquştuq tartыр altın vaş
Bajlandым azar çoluna,
Çandarma, төrө, zalimder,
Çaralqan menin şoruma.

☆

Qanaty tyşkөн şumqardaj
Uca albadым Toqtoqul,
Qarqaşaluu duşmandan
Өc albadым Toqtoqul.

☆

Zalimden qarmar kegidim
Ala albadым Toqtoqul,
Zar zamanda çajcыbыq.
Tava albadым Toqtoqul.

☆

Ajdalyр cыгыр tutqunda
Arwыñ ketti alмыñ,
Arqыmaqıaj cыгыrgɵñ,
Asыл elem talıdым,
Almadaj volqон qajran vaş
Azарты tartыр qarıdым.

☆

Asqasы vıjık davandын
Azavын tartтым zamandын,
Ajnektej көzyn көrvɵdym
Arqamda çalқыz balamdын.

☆

Kыngɵjy vıjık davandын
Kujytyn tartтым zamandын,
Kымыştөj cыzyn көrvɵdym
Kыkыktej çalқыz balamdын.

Aq şumqar altın myrumdy,
 Ajlanьp kɵrdym elimdi,
 Arman menen ɵtkɵrdym
 Avalqь  aştьq kynymdy,
 Ajьmdan kelip tarradьm
 Arqamca  alqьz inimdi *.

Basajьn desem muunum  oq,
 Oturar altın tuurum  oq,
 Ojumdan ketpes vul qorduq,
 Ojnotom desem uulum  oq.

* Toqtoqul ajdoodon kelgencе Eşsaj degen  alqьz inisi da ɵlyp  alqьn.

**АРАКЕМ АМАН
 BARSьNBь!**

(Toqtoqul ajdoodon kelgencе enesi
 menen ucuraşьp ьrdaqьnь):

Seksende enem sen elen,
 Sendelip ketken men elem,
 Aq sytyң menen сопоjtqon
 Aqьn dajra ken elen.

Altь arqar  ьldьz vatqanca
 Altь ajlanьp emizgen,
 Aqьn aqьn Toqtoqul
 Kimdin uulu degizgen.

 etigen  ьldьz vatqanca
  eti ajlanьp emizgen,
  ergelyy  urtta sajraqьn
 Kimdin uulu degizgen.

Ardaqtar meni tɵrɵgɵn,
 Aldejlep syjyr vɵlɵgɵn,
 Ajlanajьn enekem
 Ajdoodon aman keldim men.

Өlym menen ɵkymdyn,
 Ekɵɵnɵ teң cьdadьn,
 Өldь degen balandь
 Qajta tuuqьn ubaqьn.

Qoj eneke Ылава
Qadъъндъ suradъm,
Toqo tyşken Toqtoqul,
Tolqonup kelip turamъn.

Ajlanъp keldim alъstan
Aqtooqo aq syt qarzъndъ,
Aldejler meni соqojtqon
Aракem aman varъъndъ?!

TUTQUNDAN KELGENDE

(Sivirden kelgende özünyn qarmai-
qanъ-ajdalqanъ çenunde top çыъnda
Toqtoquldun Ыdalqanъ):

Çeti kez qorqon rajduval,
Çarvaqъn qoşup Ыdalъn,
Çerimden ajdar Sivirge
Alqanъn qoşup Ыdalъn,
Çene-çelrim çurqurap
Qalqanъn qoşup Ыdalъn,
Altъmъş kişi ajdalqan
Armanъn qoşup Ыdalъn,
Kunde qooqa, kunde uruş
Kerwødum çandъn çыrqalъn

Tutqunqa kettim qarmaъp,
Tuuqanъm kerwøj zarlanъp,
Tyrmødөн woşop men keldim
Turumtaj quştaj ajlanъp.

Azarqa kettim qarmaъp,
Ajъmдъ kerwøj sandaъp,
Azaptan woşop men keldim
Aq şumqar quştaj ajlanъp.

Kynөөsy çoq, sotu çoq,
Ajdar ketken wolucu,

Kykyktej közym çaldьrap
Çajnap ketken bolucu,
Governator-general
Qarmap ketken bolucu.

Ajьmdan bolup zalimder
Aьp ketken bolucu,
Azaptuu kyndy vaşьma
Saьp ketken bolucu,
Qьjamat tyşyp vaşьma
Toqon, qarьp ketken bolucu.

Elimden ketken çan elem,
El көryyгө zar elem,
Esiz vaşьm qor bolqon,
Eneden çalqьz bala elem.

Ajьmdan ketken çan elem,
Ajьl көryyгө zar elem,
Aziz vaşьm qor bolqon,
Atadan çalqьz bala elem.

Qalqьmdan ketken çan elem,
Qalq көryyгө zar elem,
Qajran vaşьm qor bolqon,
Qarqadaj çalqьz bala elem.

Ajlanьp kelip şumqardaj
Ajьmdь taap turamьn,
Aq qarraqtuu көp qьrqьz
Amandьqьn suradьm.

Elirip kelip şumqardaj
Elimdi taap turamьn,
Ezelki tuuqan-aqajьn
Esendigin suradьm.

Qaruusu ketken tulpardaj
Aгьp keldim Toqtoqul,
Qara çol Sibir ajdooqo
Baгьp keldim Toqtoqul,
Qajran çaştь çoqotup
Qarьp keldim Toqtoqul.

Azaptuu kyndyn zorduqun
Kөryp keldim Toqtoqul,
Ar qьl qьjnoo turmuşqa
Kөnyр keldim Toqtoqul.

Elimdin çyzyn көryyгө
Kөксөp keldim Toqtoqul,
Ecen şumduq qorduqtu
Tepsep keldim Toqtoqul.

BUURUL BOLUP QARBDYM

(Ajdoon kelgende elge ыrdagan):

Saqynqan menen woşotroj,
Sary daraq çerimdi,
Saqyndym qyrqyz elimdi,
Zalimder kesti demimdi.

☆

Qara daraq çerimdi
Qajrylyp kersem decy elem
Qalya qyrqyz elimdi,
Qajqysam da woşotroj
Qara çyräk zalimder
Qajyştaj kesti demimdi.

☆

Butumda kişen şaldyrap,
Musary bolup çaldyrap,
Politsija kelet valdyrap,
Muştap ötsö çelkege
Muunum qalat dardyrap.

☆

Çez kişen butta şaldyrap.
Çelkege qojot valdyrap,
Çeti muştap, bir terse,
Qala verem turalvaj
Çetimdej közym çaldyrap.

☆

Butaqqa qonup sajraqan,
Bulbul elem vijerde,
Muñumdu ajtyr qudajqa
Musary boldum tijerde.

☆

Too waşynda sajraqan
Torqoj elem vijerde,
Top soldatqa tuş bolup
Tozoq tartym tijerde.

☆

Kyndə сыыр таңсыған,
Күкүк элем vijerde,
Күнөсы çoq ajdalyr
Күjyttуу boldum tijerde.

☆

Torqoj elem tilim çoq,
Torqo tuskən ekemin,
Tolqonup keter kunym çoq.
Bulbul elem tilim çoq,
Musary boldum zalimden,
Woşonup keter kunym çoq.

☆

Arzymdy uqar zaman çoq,
Ajlanь tavar samam çoq,
Ajlanьr kelsem on çylda
Arqamda çalqyz valam çoq.

☆

Butcan elem talym,
Bulbul elem vasylym,
Bujruptur nasip elimden
Muñumdan vьjьl asylym.

☆

Torqoj elem vasylym,
Tovurcaq elem vasylym,
Tolqonup usar qanat çoq
Top çyldary çaşylym,
Tovumdan nasip var eken
Tozoqton vьjьl asylym.

Bulbul elem naalydym,
 Buudan elem talıdym,
 Musaryr volur ötkördüm
 Мырзалық қаштың қарғымын,
 Mınduu kyndө көр сугур
 Буулul volur қарғыдım.

Torqoj elem naalydym,
 Товурсақ elem talıdym,
 Tozoq tartır ötkördüm
 Tolquqan қаштың қарғымын
 Tomsorur сугур Sıvirde
 Тоқолонur қарғыдım.

Kykyk elem naalydym,
 Kyyk elem talıdym,
 Kyjyt menen ötkördüm
 Kylgyn қаштың қарғымын,
 Kөrkym ketip usuntır
 Kөk ala volur қарғыдım.

Basajın desem mıunım çoq,
 Oturar altın tuurım çoq,
 Ojımdan ketpes bul qorıdıq,
 Ojnotom desem uulum çoq.

Tutulup kettim Sıvirge
 Bilek kycım tolqondo,
 Men өңдөнгөн million,
 Qamalqan qara qorqonqo,
 Sygyrlyk қылам қиваныр,
 Tuuruma qajta qonqonqo.

BALAM ÇOQ

Qарсықaj çolun өрдөдüm,
 Qadam çajın көргөндө
 Qaralanır сөлдөдüm,
 Qajқыр uqtım yjımdөн
 Qaraldымдын өlgөнyn,
 „Erge tijir ketken“ деп
 Qатындын çөн-çөнyn.

Men ketkende төrt çajar
 Arqamda qalqan сығарым,
 Uсur ketken bulbuldun
 Ordun сырар туратын.

Keltirip ajttım salamды,
 Kelip көрдüm Eşmamбет,
 Ketmen-Tөвө qalaamды,
 Kelsem da tiryy көрвөдüm,
 Kereezim çalqыз balamды.

Aqa-inige ajttım salamды,
 Aralap keldim Eşmamбет
 Aq сіj, Arым qalaamды,
 Amanьnda көрвөдüm
 Arqamda çalqыз balamды.

☆
«Ajdoodon atam keldi»—der,
Amandьqьn belgiler,
Aldьmdan tosup delvirep,
Amandaşьp sьqarьm,
Amalsьzdan ɵyptyr,
Arqamda ьalqьz sьraqьm,
Al ьalqьzdan ajrььp
Amalsьz kynde turamьn.

☆
«Qarьp atam keldi»—der,
Qajьqanьmdь belgiler,
Qajrььp tosup delvirep,
Qanatьn ьajьp sьqarьm,
Qaranqьlar ɵyptyr,
Qantejin ьalqьz sьraqьm.

☆
ьalqьzьm valam ɵyptyr,
ьalrь tuuqan kɵmyptyr,
ьalqьzьnan ajrььp.
ьazьqqa enem kɵnyptyr.

☆
Qaraldьm ьalqьz ɵyptyr,
Qalьn tuuqan kɵmyptyr,
Qaraldьmdan ajrььp,
Qajьqьqa enem kɵnyptyr.

☆
Qatьnmь erge tijiptir,
Qarьqan enem kyjyptyr,
Qaraldьm keler veken der.
Qajьlyu kynde ьyryptyr.

EZILDIM ŞUMDUQ ZAMANDA

(Тоқтоқул өзүнүн ајдоодо ьyргɵndь-
gy ьɵnynde Eşmamvet ьrьsьqa ajьqanь):

Qarmalьp kettim Sibirge
Qaruu-kycym toiqondo,
Qarьptan mendej million
Qamalьp ьatqan qorqonqo,
Qanьmet qьlam qubalьp
Qajrььp tuurqa qonqonqo.

☆
Ajdar sьqat qьzmatqa
Kişendyyden mindetip,
Acqa vojdon iştetet
Kynь menen tyndɵtyr,
Musarьp munđuu kɵnyldь
Qaar menen zildetip.

☆
Kьndьz da bolso qaranqь
ььncьrsьz qojo verьese,
ььdavasqa al varьь
ььqarqa ьajьn kelьese?

☆
Altьmьş qulac zьm arqan
Ajdalьmdan vajlatьp,
Ajnektej kɵzym ьajnatьp,
Aj tijьegen tujuqta,

Altınduu ynkyr quduqta,
Aj baltanь keteryp
Altın ken qazыр turqanda,
Ajaqtaj taştar qulanьp
Ar kim öldy zыndanda,
Amanat çandь qalqalar,
Asьrap çyrdym mьndan da.

☆

Ajdalьp vardьm alyьqa,
Çaşьmda ketken ekenmin
Bolup keldim avььqa,

☆

Qamaldьm tujuq satьrqa,
Qalamdьn çazqan işi eken
Qar boldum zaman aqьrqa.

☆

Tutulup kettim tujuqqa,
Tuş boldum zalim uluqqa,
Tyşyp ketken ekenmin,
Tiryu turquz quduqqa.

☆

Miң dövөdө çanь eşen,
Buzulup сыqть aq eşen,
Muңumdun vaarьn ajtajьn
Bul sözyn çalqan debesen.

☆

Qasijeti çoq eken,
Uruşup сыqqan eşendin,
Olujamьn dep çyryp,
Uvalьn bilbej esendin

☆

Qazanь özy qajnajt dep,
Bulьulu waqta sajrajt dep,
İşendik ele eşenge,
Bir sözynөн tajvajt dep,
Ojubuzda çoq volcu,
Mьncalyq şorqo ajdajt—dep

☆

Qol verdik ele eşenge
Qorduqu tijdi ecenge,
Qor volosuң menciler,
Qoçomun dese işenbe!

☆

Murut volso eşenge,
Murdaqьdaj işenbe,
Musarьp qьlyp men өndyy,
Butuңa salat kişendi.

☆

Aq eşen acqan urušta
Altь çyz kişi atьldь,
Atuuqa vujruq qьlqanda
Aralar soldat qacьrdь,
Aqьn suunun orduna
Adamdьn qanь casьldь,
Alaamat volup uşundaj
Açьdaar oozu acьldь.

☆

Oşondo kettim qarmalьp,
On çьly çyrdym sandalьp,
Olujalyq qurusun
Ojronuң сыqat sarqajьp...

☆

Çetimdej көzym çajnatьp
Çer çarьqь tujuqta
Çez kenin qazыр turqanda,
Çer çarьlyp, çar көcyp,
Ar kim öldy zыndanda,
Çetken açal çoq eken
Aman qaldьm mьndan da.

☆

Elim mьnda, men anda
Ezildim şumduq zamanda,
Qaiqьm mьnda, men anda,
Qajqьrdьm şumduq zamanda
Qapasta antip çyrsөm da
Tilegim çalqьz balamda.

Tentip varьp men çattьm
 Temir torduu taş tamda,
 Teң vasalvaj calьpьp
 Teli volqon çыqьdaj
 Tegerenip çatqanda,
 Degdejt menin көnylym
 Teңimdj izder tarqanqa!

Qarmalьp varьp көp çattьm
 Qaalqaluu taş tamda,
 Qajqьlyu qarам çazьldь,
 Qajьpьp eldi tarqanqa.

TOQTOQUL SIBIRDEN
 KELGENDE EŞMAMBET
 ЪРСЬ MENEN
 UCURASHQANЬ

EŞMAMBET

Qunandьn oozun kergen vejm,
 Qudajьm cьndap bergen vejm,
 Qijuqur elden adaşqan
 Qurqurum Toqom kelgen vejm,
 Qивaпьşьp bir өskөн
 Bulbulum Toqom kelgen vejm.

Aqьmaq oozun kergen vejm,
 Ajavaj qudaj bergen vejm,
 Ajdalьp ketken Sibirge
 Aqьn Toqom ke'gen vejm,
 Aqьndьqь qьgьzqa
 Maaqul Toqom kelgen vejm.

Tel kyгөң oozun kergen vejm,
 Teңirim cьndap bergen vejm,
 Tentip Sibir ajdalqan,
 Terki çep qolu vajlanqan,
 Teң tuşum Toqom kelgen vejm.

Qaranьn oozun kergen vejm,
 Qaarduu toqo qarmalqan,
 Qara çol Sibir ajdalqan,
 Qara çaaq, qajqь til
 Qajranьm Toqom kelgen vejm.

Kylyktyn oozun kergen wejm,
Kynadyr kelip qarmaqan,
Kyjyttyy kyndə zarlanqan,
Kymyş çaaq, kylyk til
Kykygym Toqom kelgen wejm

Buuruldun oozun kergen wejm,
Bu qudajym bergen wejm,
Musaryr bolup ajdalqan,
Burulup qolu wajlanqan,
Bulbulum Toqom kelgen wejm,
Buruluşta sarcavas,
Duldulum Toqom kelgen wejm.

Torunun oozun kergen wejm,
Tolqonup qolu wajlanqan,
Top soldattar ajdaqan,
Torqojum Toqom kelgen wejm.

Qara serken, qyjma ton
Kijgen Toqom kelgen wejm,
Qamaqta tutqun kəp çyb
Çyrgən Toqom kelgen wejm.

Ot arava, maşına
Mingen Toqom kelgen wejm,
Zalimde tutqun kəp çyb
Çyrgən Toqom kelgen wejm.

Zar qajqyda tyrmədə
Çatqan Toqom kelgen wejm,
Saavalar çar bolup
Baqqan Toqom kelgen wejm.

Yrkyttegy tyrmədə *
Çatqan Toqom kelgen wejm,
Ystyrten qudaj çar bolup
Baqqan Toqom kelgen wejm.

Itke salqan canaqqa
Tyşkən Toqom kelgen wejm,
Ickilikke qara çaj
Icken Toqom kelgen wejm.

Qajnar, kyjyr coq bolqon,
Qajqylyu kyngə toqtolqon,
Qaarduu torqo çalybr
Qarmalyr qyjnoo sot bolqon.

Kyjyr-çalybr coq bolqon,
Kyjyttyy kyngə toqtolqon,
Kykyktəj bolqon altyn vaş
Kynadyr surap sot bolqon,
Əckənyum qajra əngən wejm,
Əldvy desek, tynylsək,
Ənəroz Toqom kelgen wejm.

Buquqa salqan canaqqa
Tyşkən Toqom kelgen wejm,
Musaryr bolup qara çaj
Icken Toqom kelgen wejm

Alt çyb pijada *
Basqan Toqom kelgen wejm,
Altynyn kenin talqalap
Qazqan Toqom kelgen wejm,
Aq radışa zalimge
Çazqan Toqom kelgen wejm.

Ceti çyb pijada
Basqan Toqom kelgen wejm,
Cezdin kenin talqalap
Qazqan Toqom kelgen wejm,
Çergelyy qalyd elinen
Azqan Toqom kelgen wejm,
Ceti çyb meenet-şor
Tartqan Toqom kelgen wejm.

* Pijada—öznekece söz, qırqızca çə degen.

Kyny-tyny pijada
Basqan Toqom kelgen wejm,
Kumyştyn kenin talqalar
Qazqan Toqom kelgen wejm,
Gubernator zalimge,
Çazqan Toqom kelgen wejm.

Çajb-qyş pijada
Basqan Toqom kelgen wejm,
Çambьльн kenin talqalar
Qazqan Toqom kelgen wejm,
Çarьm padьşa zalimge,
Çazqan Toqom kelgen wejm.

Turmөdө төктүн çaşьндь,
Tuuqanqa tiryy çetkirdi
Tutuлup ketken vaşьндь.
Ajdoодо төктүн çaşьндь,
Asьrap tiryy çetkirdi
Almadaj aziz vaşьндь.

Barьp keldin Maskөөгө,
Tьrap keldin Yrkьtkө*,
Tutqun boldun көр çьb
Tumşuqu qanduu byrkьtkө.

Qarmalьp kettin qar volup,
Qalqьna çetpej zar volup,
Qajtьp keldin Toqtoqu
Qarsьlaazam çar volup.

Yrkьttө çyrdьn qar volup,
Yjьnө çetpej zar volup,
Qajrьbьp keldin Toqtoqu
Ystьrtөн qudaj çar volup.

* Yrkyt—Irkutsk.

Qamaqqa tьştyn qarmalьp,
Qalqьna çetpej zarlanьp,
Qajtьp keldin Toqtoqu
Qarçьqa quştaj ajlanьp.

Turmөdө çattьn vajlanьp,
Tuuqanqa çetpej zarlanьp,
Tuurьna qondun Toqtoqu
Turumtaj quştaj ajlanьp.

Çer tamda çattьn vajlanьp,
Çerine çetpej zarlanьp,
Çete keldin Toqtoqu
Çetigendej ajlanьp.

Turmөdө çyrdьn aldьrap,
Tuuqanqa çetpej dalьrap,
Tumşuqu çoq soldattar
Tuura qьbç көтөгүp
Turup qadam vastьrvaj
Tuşunda turdu valдьrap,
Tutqunda çyrdьn Toqtoqu,
Tujqundaj көзүң çaldьrap.

Çer tamda çattьn aldьrap,
Çerine çetpej darдьrap,
Çerge kirgen soldattar
Çeti qadam vastьrvaj
Çez vajlek qьbç көтөгүp
Çelkende turdu valдьrap,
Çete alvadьn eline
Çetimdej көзүң çaldьrap.

Ajdoодо çyrdьn aldьrap,
Aqa-imі көрөj darдьrap
Ajvaalьdaj soldattar

Altъ atar mыltыq kөtөp
Altъ qadam bastыp
Arqanda turdu baldыp,
Amalyң çoq oşondo
Ajnektej көзүң çaldыp.

☆

Aq qaғazqa cijilip
Sөzүң keldi Toqtoqul,
Aq panardaj çaltыp,
Kөzүң keldi Toqtoqul,
Amanьды suracu
Kezim keldi Toqtoqul.

☆

Aq qaraqaj dilgirem
Qajsъ şaardan qaqtыңыз?
Aq padьşa zalimge
Qaj zakon menen çaqtыңыз?
Avaldan işin aq eken
Asььртыp vaqtыңыз,
Asььqandyң belgisi,
Ajlanьp eldi tartыңыз.

☆

Boz şapke menen voz kemsel
Qazanadan kijdiniz,
Borumduu elden açыp,
Bozorup qajda çyrdyңыз?
Kөk şapke menen көk kemsel,
Qazanadan kijdiniz,
Kөrkөmduy elden açыp
Kөjqapta qandaj çyrdyңыз?

☆

Çылапajaq, çылаң vaş
Basqаның ayt Toqtoqul?
Çытъ sasьq tam yjge
Çatqаның ayt Toqtoqul!
Altъ saj varañ aq kelte
Atqаның ayt Toqtoqul?
At voogunan qara qan

Çacqаның ayt Toqtoqul?
Amanat çаның salamat
Qajtqаның ayt Toqtoqul.

☆

Etegi çoq coloq ton
Kijgeniң ayt Toqtoqul?
Erteli kec çөө vasьp
Çyrgөnyң ayt Toqtoqul?
Toquz çыл çattың tyrmөde
Bilgeniң ayt Toqtoqul?
Kynөөsy çoq çalyңqa
Kujgөnyң ayt Toqtoqul?
Kөzyңdy irmep uqtabas
Tyndөryң ayt Toqtoqul..

☆

Itke arava, çanаны
Salqаның ayt Toqtoqul?
Ildettyy kыngө çoluqur
Qalqаның ayt Toqtoqul.

☆

Atqa arava, çanаны
Salqаның ayt Toqtoqul?
Azaptuu kыngө çoluqur
Qalqаның ayt Toqtoqul?
Alysta çyryp zarlanqan
Armanың ayt Toqtoqul.

☆

Maskөөdegy tyrmөгө
Çatqаның ayt Toqtoqul?
Baldыraşыp soldattar
Çarqаның ayt Toqtoqul?
Barsa kelbes sapardan,
Qajtqаның ayt Toqtoqul.

☆

Qara vaşyl aq toqtu
Qaryşqыр çese qojdo çoq,
Qarmalyр ketken zalimge
Qajrylat degen ojdo çoq.

Kördyn beken Toqtoqul
Qurama menen Mамьrdь?
Quştaj torqo tüsty ele
Suraqanьm tavirvi? *

☆

Beketterden ajdalqan,
Bekilip qolu vajlanqan,
Barataalь, Salvandь
Kördyn beken Toqtoqul?
Qьdьraalь valvandь?
Uqtun beken Toqtoqul
Uşulardan armandь

☆

Sarvaqьstan beş kişi
Sanatь menen ajdalqan,
Zalimder qььp bir qanca
Buqaradan vajlanqan.

☆

Kördyn beken Toqtoqul
Kök Arttan ketken Сьjьvьldь?
Kynadьr kelip qarmaqan
Kymuş vooluu tujqundu?

☆

Çetim vala, tul qatьn
Arzьn ajtьp dattadь,
Ajdalьp ketken adamьn
Emdigice tappadь,
Quttuu volsun Toqtoqul
Çanьndьn tiryy qajtqanь!...

☆

Tentuştarьn өigende
Kördyn beken Toqtoqul?
Tereң köryn keң qazьp
Kөmdyn beken Toqtoqul?
Tentip çyгyp azapqa
Kөmdyn beken Toqtoqul?

* Tavir — durusbu, çaqьvь degen söz.

☆

Açьdaarqa arbalqan,
Aq qarqanqa qarmalqan,
Altьmьş eki azamat
Qaj çerde өldy Toqtoqul?
Al musarьr qarьrtь
Kimder көmdy Toqtoqul?

☆

Qara torcu vojdo çoq
Qarmaьp ketken qurqurum
Qajьlat degen ojdo çoq.
Qьzь torcu vojdo çoq,
Qьjnooqo ketken Toqtoqul
Qьlcajat degen ojdo çoq.

☆

Aqa-inine ajtьn salamdь,
Aralap keldin Toqtoqul
Ançijan şaar qalaandь,
Aman көrdyn Toqtoqul
Arqanda çalqьz balandь.

☆

Keltirip ajtьn salamdь,
Kelip көrdyn Toqtoqul
Ketmen-Tөө qalaandь,
Kelip syjdyn arman çoq
Kereezin çalqьz balandь

☆

Qulpuntur aсьr vaqьndь,
Qursant qьldь çanьndь,
Qup döөletyn var eken,
Qucaqtadьn çarьndь
Qol qarmaşьp көryştum
Qurbuluqum taanьldь.

☆

Aşьrap keldin salamat
Bir сьmьndaj çanьndь,
Aman көrdyn Toqtoqul
Alqanьn Totuj çarьndь,
Tenselişip bir өskөн
Tentuştuqun taanьldь

☆
Ceti suu menen Çerge tal
Çerine keldin Toqtoqul,
Ceti uruu Sajaq көр Sarttar *
Eline keldin Toqtoqul,
Çer saqьььр, el samar
Demine keldin Toqtoqul.

☆
Qajьььma menen keң Arьььm
Çerine keldin Toqtoqul,
Qadimkidej qajьььsz
Demine keldin Toqtoqul,
Qajььь-zarьььn suracuu
Eline keldin Toqtoqul.

☆
Imerilip turamьььn,
Işene aıvaj suradьььm.
Toqtoqul seni көргөнүм
Өнүм векеп, тушүмбү?
Өлүмгө ketken кишимби
Сьььп Toqtoqul sen болсон
Өрттөвөј ајтқьььп ісімди?

☆
Qadik қьььр турамьььn,
Qajta vaştan suradьььm,
Qapilet көргөн тушүмбү?
Qan seruucu zalimge
Qarmalьььp ketken кишимби?
Сьььп Toqtoqul sen болсон
Qajьььrtraj ајтсььь ісімди?

☆
Аньқ болсон Toqtoqul
Асььььртьььр qudaj çolundu,
Ағытқан екен şoruңdu,
Attan туşcy Toqtoqul
Bir qarмайьььп qolundu.

* Sarttar—Ketmen-Tөwөdөгү qьььqьььzьььn bir uruuu.

☆
Attan туşcy көрөјүп,
Alqььььmьььdan өвөјүп.
Qojo vervej qarььььp
Qojon-qoltuq aььььp
Qusaqtaşьььp turajьььn,
Aman-esen keldinbi
Qujuqur ketken çıvajьььm?

☆
Al-avaьььn burajьььn,
Ajqalььььp turajьььn.
Aman-esen keldinbi,
Ajdalьььp ketken çıvajьььm?

ТОҚТОҚУЛ

Amansьььdvььь qaracьььm?
Aзыгаақ ајтқан сөзүңө
Alsььььrap ketip varamьььn,
Ec qavarьььn alvarььььn,
Imerilip varvarььььn,
Өlgөndө turraq salvarььььn,
Arqamda çalqьььz balamьььn.

☆
Esensinbi qaracьььm?
Eldir-seldir сөзүңө
Ezilip ketip varamьььn
Ec qavarьььn alvarььььn,
Imerilip varvarььььn,
Ermegim çalqьььz balamьььn.

☆
Tuulbasan da Eşmamvet
Tutunqandaj wala elen,
Men tutulup ketkende
Tuurumda qalqan çan elen.

☆
Imerilip varvarььььn,
Eneңden qavar alvarььььn,
Inine turraq salvarььььn.

☆
Men kettim qoldo tutulup,
Sen kelipsin Eşmamvet
Qojculuqtan qutulup,
Qomuz certip ar qajda
brdap çyrsyn quturup.

☆
Qalajyq-qalqym kyksyn dep
Qarastan kelgen Toqondun
Qajqy-zarın bilsin dep,
Köönüde alba Eşmamvet
Ajtyr ijdım arqyl ker.

☆
Qalq uqar qyzyl tilimdi,
Qadyrlymdy suraqan,
Qara çaşy qulaqan,
Qara çaaq inimbi?
Başta çönököj ысы ekensin
Emi, qadyrly körkö bilindi.

☆
El uqar qyzyl tilimdi,
Esendigim suraqan
Eki közdön aqqan çaş
Eki betten qulaqan,
Eşmamvet kicyy inimbi?
Başta sen eldir-seldir ekensin
Emi, eline dajny bilindi.

☆
Çanynda birge çyrgönsyp
Çazqanymdy suradyñ,
Çajy-qyşy rijada
Basqanymdy suradyñ,
Çamandy menen çaqşylyq
Tartqanymdy suradyñ,
Çambylyñ kenin talqalar
Qazqanymdy suradyñ.

☆
Ajdoqqo birge barqansyp
Azqanymdy suradyñ,

Altı çылы rijada
Basqanymdy suradyñ,
Azar menen meenet şor
Tartqanymdy suradyñ,
Altınyñ kenin talqalar
Qazqanymdy suradyñ.

☆
Qarmany birge barqansyp
Azqanymdy suradyñ,
Qaraqyda rijada
Basqanymdy suradyñ,
Qajqy menen meenet şor
Tartqanymdy suradyñ,
Qalajdyñ kenin talqalar
Qazqanymdy suradyñ.

☆
Aq eşendin işinen,
Altımyş eki kişinin,
Adatny menden suradyñ,
Amany qanca qaldy dep
Sanatny menden suradyñ.

☆
Özym menen ketkendin
Adatny menden suradyñ,
Ölgöny qanca boldy dep
Sanatny menden suradyñ.

☆
Saqyzqandyñ ujasyn
Salqan çerin suradyñ,
Sarayvaj menen Qyrcaqvaj
Qalqan çerin suradyñ,
Salamat kelgen Toqondun
Barqan çerin suradyñ.

☆
Kögykөndyn ujasyn
Salqan çerin suradyñ,
Kөр muңduynyn qyşlyr,

Qalqan çerin suradın,
Közy kelgen Toqondun
Barqan çerin suradın.

☆

Altıмыш eki kişiden,
Ajdaqlan eldin icinen,
Qutunaj, Baqaj, Qacqanaq,
Qacır cıqqan vaştaraaq.

☆

Умөтаалы, Мырзавек
Мирин қасыр келди эле,
Арқасынан Құлданбай
Оува қасыр келди эле,
Ошонун ваағы zalimge,
Қазық қылқан еі веіе?

☆

Умөтаалы ер эле,
Қас санақан дұшманға
Оозун асқан көру эле.
Бу да қалды тырмөдө,
Мұсарғылар қығылып,
Қуда* қалды тырмөдө.

☆

Moldosan menen Qarabaş
Ajdaıyır vaғыr aralaş,
Çidoştordon ajғылыр
Betimdi çuudu qara çaş,
Munın vaғыn ajırasam
Mıñduuluqtım çarabas,
Biz aıysqa vaqanda,
Bular da öldy armanda.

☆

Ajdırgaaly tiryu keldi,
Özüm menen bir keldi,
Amandaşыр kelgin dep
Astırtan meni çıberdi.

* Çuda—Andan degen maanide.

Al kişi da az kynde
Aralap көрөт silerdi,
Ajdoodo çyrgөн Toqondu
Aq inim tuzun imerdi.

☆

Andaştın uulu Saғы ele
Ajdaıyır vaqan adele,
Qolunan көөру төgyлгөн
Ustalyqь vaг ele.

☆

Соһун vaştь qujdu dep,
Najzalyq çыqac қыjды dep
Uruşuuqа қатыныр
Çaraqtын vaғыn çыjды dep,
Ajdatыр ijgen volucu
Besara usta Saғыnь
Saғы vaг tiryu Sivirde,
Men өndөнур qағыды,
Апыn da өtty qajqьda
Өmyrynyн çағыmь.

☆

Saғы qaldь saqtanыр
Zalimden kyjгөн tapталыр,
Kelsem degen oju vaг
Paдыşadan aqtалыр.

☆

Qalyñ toptun çartyсь
Qara darqa asylyqan,
Qalqan eldin vaағысь
Çыjырма veş çyldan çazylyqan.

☆

Buqara elden тың cыqqan,
Bir taravьn тыncытқан,
Qurama menen Mamyрды
Saraturkө vaqanda
Saldь ölym amьrды,
Saғы oоru volup ajdoodo
Tartтыq dalaj çavьrды.

☆

Beketterden ajdalqan,
Bekilip qolu vajlanqan,
Sen suradın Eşmamvet
Barataalь, Salvandь,
Kөnylgө alьp suradın
Kөmylvөj çoldo qalqandь,
Bir soldattь öltyrse
Atьp ijgen volucu
Qьdьraalь valvandь,
Qьzьl өrttөj zalimden
Çьvьrарqа al varьvь?..

☆

Kөjарqа ketken qurqurdu
Kөгүр çyrдык өlgөncө
Kөk-Arttan varqan Сьjьылдь.
Ajdalьp ketip varatьp
Çoldo qaldь өlgөndө
Çogu, quzqun çedi oqsojt,
Adam сьqraj көmgөngө.

☆

Adьgine Ömyrvек,
Seksen bir çaşqa varьrtьp,
Saqalьnda qara çoq
Quudaj volup qarьrtьp.
Qarьlь çaştaj çьjnaqan
Radьşa zalim tarьrtьp
Altь çaşar baladaj
Aqьlьnan tanьrtьp,
Aьlьn da sөgy көmylvөj
Ara çoldo qalьrtьp.

☆

Tөntuštarym өlgөndө
Kөrgөnyum çoq Eşmamvet,
Tereң көгүп кең qazьp
Kөmgөnyum çoq Eşmamvet.

☆

Azamattar өlgөndө
Kөrgөnyum çoq Eşmamvet,

Aq kepindep, aruu çuup
Аjроос сальp, belin vuup,
Kөmgөnyum çoq Eşmamvet.

☆

Kөгөjyn dep suransam
Kөrsөtpөdy көzymө,
Qulaq salvajt zalimder
Musarьp-munduu sөzymө.

☆

Qajran erler өlgөndө
Qandaj neme öldy dep
Qavaqqa syjрөp qojdu oqsojt,
Qarqа, quzqun, it, quštаr
Tarьp talap tojdu oqsojt,
Qatuu turmuş qurusun
Qaq uşundaj voldu oqsojt.

QORQOL ЁРСЬ
ТОҚТОҚУЛДУН
БАЛАСЫНЫН ӨЛГӨНҮН
УҚУЗҚАНДА

QORQOL

Turmədə turdun zar bolup,
Sary ooru kesel dal bolup,
Qajrylyr elge kelgencе
Qajran çan qajqy qar bolup.

☆

Çarasь munduu zamandy,
Çavьrçattь adamdy,
Sen alьstan kelgencе
Atqardьq çalqьz balandy...

☆

Ucuq ɵpɵs ijneden
Uuluq çalqьz Topcubaj,
Ucurduq çalqan dyjnɵdɵn,
Çivек ɵpɵs ijneden
Çiverdik çalqan dyjnɵdɵn.

☆

Buulumdu kijip kirdetken,
Buuruldu minip terdetken,
Muңajva çaman adamca
Bulbuluq çalqьz Topcubaj
Musary sapar çol ketken.

☆

Kylgyndy kijip kirdetken,
Kylukty minip terdetken,
Kylgyndy çalqьz Topcubaj
Kyn tijves sapar çol ketken...

ТОҚТОҚУЛ

Qarqьldap qazdar kɵl saqtajt,
Qara ьlaacьn cɵl saqtajt,
Qaryr qalqan atakeң
Qaj çaqqa varьr çan saqtajt.

☆

Qurquldap quular kɵl saqtajt,
Quu ьlaacьn cɵl saqtajt,
Quurap qalqan atakeң
Qujuqup qajda çan saqtajt.

☆

Tynunde çaryq raparym,
Tuurumda qalqan qaranym,
Turmɵdɵn çanь kelgende
Kujytyn tartьm valanьn,
Tyn ujqumdu yc vɵlsɵm
Tujьɵlyp cьqrajt qavarьn.

☆

Qarmaqan çaryq raparym,
Qajrylar çalqьz qaranym,
Qamoodon qajtyr kelgende
Qajqьsьn tartьm valanьn,
Qajqьgyr ьjlar tursam da
Qajrylyr cьqrajt qavarьn...

☆

Bulbulum ucup vuruldu,
Cьqarvaj icten muңumdu,
Qantejin tiryu kɵrbɵdym
Qarqadaaj çalqьz uulumdu,
Qajqьsьn tartьr kyn-tyny
Qartajьr şorum qurudu.

☆

Kylgyndy uctu elimden,
Kylpetim * ketti çerimden,
Kɵzymdɵn cьqqan qara çaş
Kɵkyrɵkkɵ tɵgylgɵn.

* Kьlpetim—Ermegim, kɵnyl acarьm degen maanide.

Gyldy qyrgyз çurtumdu,
Kөрөр bekem degenmin,
Kykygym surqar aldymdan
Keler bekem degemin.
Kyjyttyn muңun сыqарыр,
Өлөр bekem degemin.

Çamqыр tijbej qulanqan
Aq toruраq çar velen,
Arqamda çalqыз Торсывай,*
Açalqa tuulqan çan velen?...

Altyn ajdaj nur çyzyn
Kөрөр bekem degenmin,
Avaqtan qolum voşonup
Keler bekem degenmin,
Ajnegim сыqsa aldymdan
Өвөр bekem degenmin,
Arman qыlvaj dyjnөгө
Өлөр bekem degenmin...

Altından cider өрвөдүм
Avaqtan qolum voşonup
Aqajyn-çurtqa kelvedim,
Amandaşыр, көгүсүр,
Çalqызым anan өlvөдүр...

Muңu volot çalvьzдын,
Muңu volot çalqыздын.

Gyly volot çalvьzдын,
Kyjyty kuctyy çalqыздын.

At агьыр çol kelse
Сьjlaарь volvojt çalqыздын,
Açal çetip kyn vьtsө
Bjlaарь volvojt çalqыздын...

* Торсывай—Тоқтоқулдун баласы.

ТОҚТОҚУЛ МЕНЕН
ЕШМAMBETTIN
УСУРАШҚАНЬ*

ЕШMAMBET

Qaptaldın qumu eşilet,
Qajberendin izivi,
Qavıl qıldı özımdın
Өgyny көргөн тıшımı,
Qalp emes сөзүм сьп болду
Qarmalьp ketken elimden,
Qadimki Тоқом сызуву,
Qajta көрдүм қиваньp,
Qalqьmdan ketken kışimi.

Adьrdьn qumu eşilet,
Aq çolborstun izivi,
Ajdalьp ketken elimden,
Aqьnьm Тоқом сызуву,
Aman көрдүм arman çoq,
Ajьmdan ketken kışimi.

Kөгүp keldin Sibirdi,
Kөpkө ajтcь Toqo kevinđi,
Kөгөнүпө қиваньp,
Kөk adьr тоону eelegen

* Eki ьcьnьn usuraşqanьnьn bir variantь uşul. Al usaqta Toqtoqul me-
nen Eşmatbettin vaşь qoşulqan çerde ele „usuraşqanьnardь ьrdar bergile“—
der el suraşqan. Birinci usuraşqandaqь ьr qoşazoqa çazьnьp qalısaoandьq-
tan ar ьrdaçan saşьn vaşqaca variantta ьrdaşa bergen. Bul el ьcьlarь usьn
en mьnөzduy nerse.

Kөp tuuqan qьrçьz elindi,
Kөрөmьv dep çyrçy elem
Kөnyldөş sendej teñimdi.
Salamat көrdүm тыrьndy,
Samadьm ele Toqtoqul
Sajraçan bulbul tilindi,
Saçьnьp çyrgөн Toqomdu
Salamat көргөн kynьmьv!...

Kylyktygьn vaşqaca
Kykyk, bulbul sen elen,
Munduу bolduң necen çyl
Bulbul quşqa teң elen,
Sajrap turqan kezinde
Zamandaş volup birge өsyр
Savaq alqan men elem,
Çatsam-tursam seni ojlop
Salamat көrsөm deer elem...

Ajtqanьm qavьl bolduьv,
Adaşьp elden vөlyngөн
Aq bulbul şaqqa qonduьv,
Ajtqanьn ordun çoqtotpoj,
Aqajьn tuuqan elinde
Arzьtqan çoqmun ordunь.

Talda bulbul usqanda
Tappaş qaldьq izindi,
Өzyvь Toqom vaşqavь?
Aqa-ini tuuqan qaracь —
Өnүm beken тыşымьv?

Elirip ьrdar turqanda
El tarqaçan qumardan,
Eşendin kesir zarьnan
El ermegi bulbulkөj
Ergip uctuң cьnardan,
Esen-aman qutulup

Kelipsin Toqo zyjandan,
Adamdan tulpar çorqo elen
Artında sanın vuralqan,
Aq sytyn vergen eneken
„Ajdooqo valam ketti“ dep
Azavın tartıp quvarqan,
Alqanın ıjlar qajqıgır
Könyün qajqı muñ alqan,
Arqanda vala çaş ele
Artından izder cıqardan.

☆

Kynde sajrap talbaqan
Kykygy elen elimde,
Sanaavızda tiledik
Toqom, salamat esen kelyuge
Qırgı cıy kelmej qalsan da
Biz, seni qajqan çorquz ölymge,
Qıjuun taap körystym,
Buuraqandıñ belinde.

☆

Quvanqan Sarttar elinin
Qurdaşym Toqom kelgenbi,
Qurcalqan torqo qajqıgır
Bıdacu Toqom kelgenbi,
Talyqraj uqır qalıq çurt
Tındacu Toqom kelgenbi?!

☆

Acıyıp tilek vergenbi,
Aq çerden qartırap ajdaqan
Aq tandaj tili sajraqan,
Aqın Toqom kelgenbi,
Ar bir sözy belgilyu
Naqı Toqom kelgenbi,
Atavız vaşqa bolso da
Aqajın volup birge öskön
Çaqın Toqom kelgenbi?!...

☆

Saqın Arım, Qıcu suu
Çerden kettin Toqtoqul,
Sarttar, Baqış көр Sajaq
Elden kettin Toqtoqul.

☆

Qaz ajlanıp qonvoqon
Kөлge kettin Toqtoqul,
Qar vorojlop tyn tyşken,
Çerge kettin Toqtoqul,
Qanattuu quştar çetkisiz
Cөлge kettin Toqtoqul,
Qaralanqan işin çoq
Selge kettin Toqtoqul.

☆

Ajlanıp ördök qonvoqon
Kөлge kettin Toqtoqul,
Ataң tuup көrvөгөн
Çerge kettin Toqtoqul,
Aq qanat quştar çetkisiz
Cөлge kettin Toqtoqul.

☆

Baslanıp Sibir alysqa
Barqanın ajt Toqtoqul,
Paşaanın tyşyp toruna
Qalqanın ajt Toqtoqul,
Vaşından ötkön көр qajqı
Armanın ajt Toqtoqul.

☆

Eki-ekiden көсөгө
Bөлгөнүн ajt Toqtoqul,
Aсыл çаның azарты
Kөргөнүн ajt Toqtoqul,
Eline çetpej necen çan
Өлгөнүн ajt Toqtoqul,
Esevin taap qutulup
Esen-aman eline
Kelgenin ajt Toqtoqul,

Esinen seni sьqarvaj
Estepen Sarttar, Baqьstь
Kьrgьnyn ajt Toqtoqul.

☆

Сылаңајлақ, сылаң ваş
Basqаның ајт Тоқтоқул,
Сыы сасық тырмөдө
Сатқаның ајт Тоқтоқул,
Салпы дьғаьз елнди
Тарқаның ајт Тоқтоқул,
Салдырар ылар көз җасың
Аққаның ајт Тоқтоқул.

☆

Qьдыр келдиң сөө васьр
Qьзы җар менен Semeјden,
Ovıla-ь ketti saaa onьor
Malь җоq җарды кedeјden.

☆

Ансыјан менен Alajdan
Ajdalьp ketken dalaj җан,
Aman keldiң Toqtoqul
Aҗalduu тырмө sarajdan!...

☆

Sanatqa ketken җан elem
Sarttar менен Baqьstan,
Sarqajьp өнyn, сөө васьр
Salamat keldiң alьstan,
Saqьньp җыргөн мен elem
Salam ajтыр таанышқан,
Zarьqьp җыгyp җurt тартың,
Sanaaңьz elge qalьstan.

☆

Qutqardьң җordon җаныңды,
Qubаньp көрдyn Arьmды,
Qurqurum aman тартыңды
Qurdaşьң алған җарыңды?
Esen-aman keldi деп
El qubаньp qadььь,
Erken—җалқьз Торсывај
Alьndan сурқар вардыбы?

☆

Qutqardьньв ваşыңды,
Qurqattьньв җаşыңды,
Qubаньp ыгyn көрүстык
Qurdaşьm sendej ашыды,
Qusaqtaşьp өвүсүр
Qumарьm icten җазыды.

☆

Qarmalьp ваşың qamalды,
Qajqьгьp сасың ақарды,
Qalqьңdan esen көрдynьv
Qarqadaј җалқьз balандь,
Qara җаақ, җез таңдај
Qajranьm Toqom amanьv?!
Az da vo'so көрөј көр
Toqo, ajтыр турған salamды,
Qubаньc менен көрүстym
Qurdaşьm sendej adamды.

☆

Sajratьp qьзы tilindi,
Salamat көрдyn җериңди,
Salamьma alik al
Sajratьp qьзы tilindi,
Mundanьp uqur turalьq
Bulbuldaј muqam unьdy,
Eercitip җыргyn artьңan
Eşmamvet mendeј inindi.

ТОҚТОҚУЛ

Sajraқan bulbul tilimbi,
Zarlaқan dovuş unьmьv,
Salamat ajтыр көрүскөн
Sajaqta qalқan inimbi?
Salvasьn elim vaşqaqa
Zarьqьp көргөн kunьmьdy.

☆

Eki eli qьзы tilimbi,
Elirgen dovuş unьmьv,
Esenbi деп көрүскөн
Eercip җыгyp соқојқон

Elimde qalqan inimbi?
Ec adamqa salbasın
Elsizden körgen künymdy.

☆

Qara çaаq tilimbi,
Qajqьrған довуш ынымбу,
Qadьrғым айтп көгүскөн
Qatarда qalqan inimbi?
Qadьrман inim suradьn
Qajqьrғьр көргөн künymdy,
Qarqadaј volqon altьn vaş
Qalьn elden syryldь,
Qalajьq tuuqan qalьn çurt
Qajta көrdym tyryndь.

☆

Aq qarluu toonu eelegen
Ata çurtum qьrғьz el,
Kindik kesip kir çuuqan
Kicinemde өskөн çer,
Qalqьm seni көр ojlor
Qara көzdөн aqqan sel,
Өlsök dedik өкүпүр
Tavьlqan çoq qazqan көр.

☆

Men Sibirge ketkende
Eşmambet, eercip çyrgөн vala elen,
Ataqьn сьqьр eline
Aqьn volcu çan elen,
„Ermeksiz elim qalvajt“ dep,
Esimde sen var elen.

☆

Ajtqanьmdaj volupsun,
Ajlanьp şaqqa qonusun.
Qaalaqandaj vьlupsun,
Qajrьlp şaqqa qonusun

☆

Men sajracu butaqa
Qonup qalqan ekensin,
Bajlanьp ketken Toqondoј
Bolup qalqan ekensin.

☆

Qara volot zulpuqar
Qurcu volqon ekensin,
Qaldajqan topto sajraqan
Brcь volqon ekensin.

☆

Ooluqqan eldin көnylyn
Çazьp qalqan ekensin,
Men көrgөndөн qanca өjdө
Aşьp qalqan ekensin.

☆

Altьn çaаq, çez taңdaj
Brcь volqon ekensin,
Andaj-mьndaj ьrcьnь
Quucu volqon ekensin,
Altь uruu çьjьn top volso
Arqьmaqtaj arьvaj
Asьl sөzүң sivatьp
Turcu volqon ekensin.

☆

Salamьn alik alajьn,
Saqьnьşьp көгүскөн
Zamandaş elek aqajьn,
Өksөp ьjlap azapta
Өtkөrdym өmyr dalajьn,
Aqьldan tanьp qalsam da
Altь san qьrғьz çalьpca
Ali da bir sөz tavaјьn.

☆

Qamoodo çatьp eldi estep
Qajqьrғьp çyгөk ezilgen,
Qara til sajrap turqanda
Qalq tanvaqan sөzymdөн,
Erkindep ьrdap çyгөm dep
El ycyn tyrmө kesilgem.

☆

Çamvaşьmdan sьz өtүр
Çattьm tyrmө qamaldь,

Çatındaş tuuqan inim çoq
Çan kyjyr izdep bararqa,
Çardamdy bergen kişi çoq
Çaş qalqan çalqyz balamda,
Qalqan eken tuulup
Qajqylyu çaman zamanda,
Tuuqanym nasar kycy çoq
Duşmandan kegim alarqa,
Çyrdyñ bele cыn ojlor
Çyrgöyñ menen sanaanda.

☆

Bajlar bergen manarqa
Bar bele qylyqan çazyqym?
Eşmamvet ajtqan sözünö
Ezilip çyrok çaşydyñ,
Elsizde çyryp ötkördüm
Ömyrdyn çaştyq asylyñ.

☆

Quulup kettim ajdalыр
Quşcusu menen Arımdan,
Qubat berse tuuqan
Qutular bekem dep ojlor
Quzqundardyn zaarınan,
Çazyqy çoq ajdalыр
Çanь kelgen qarыр vaş
Çardam surajm vaarınan,
Qarmap berse manarpar
Qalajyq saqa taarınam.

☆

Enğirep tyrmө Sibirge
Barqanym menden suradyñ,
Eline çetrej qanca çan
Qalqanym menden suradyñ.

☆

Köz körgys çerge ajdalыр
Barqanym menden suradyñ,
Kөmylvөj sөögy talaada
Qalqanym menden suradyñ.

Көр ылақан өзүмдөј
Армань menden suradyñ.

☆

Çan qurqur tattuu ölyyge,
Çarany tarttım ömyrdө,
Çaraqь varь Toqondun,
Өlgөndy çerge көmyyge.
Ketmenim varь qazarqa,
Kerinin varь vьsarqa,
Qalyñ qьrğyз elime
Qanатыm varь usarqa.

☆

Qarlyqac belem kelyyge,
Qalqyma qavar veryyge,
Çanь qurqur көр tattuu
Çaradar volvoj ölyyge,
Arasь çaqьñ çol emes
Tyrmөdөн qacыр kelyyge,
Turqanvьz көzdөн qan aqыр
Tyrmөnyñ sьzduu төryndө,
Ucıraşыр көryştym
Bajqazь menen qoşulup
Bastьrьr çyrgөн çerinde,
Kelgenim boldu bir dalaj
Ar qylyñvьz Eşmamvet
Ajlymdan izdep kelyyge.

☆

Çatqanym tyrmө qaranoь
Çazyker qyldь adamь,
Qamatьr vaştь qor qyldь
Qylyqatym kimge zalaldь?
Çatsam, tursam ojlodum
Çarqynym çalqyz balamь,
Bir tuuqandaj көrcy elem
Bir sarar varьr Eşmamvet
Alvarsyn inim qavardь.

☆

Ajdalqam qьrğyз ordomdon
Adaştym salqan çorqomdon,
Aq çerden ajdar zalimder
Aq vulbul Toqoq qor volqon,
Alyьsa curqar kycy çoq

Ajaqym aqsar cor bolqon,
Alatym qantip kegimdi
Azartuu qylar qojqondon?
Artym sijki aqtalvaj
„Ajdalыр keter vekem“ dep
Ar nersenі ojlonom.

☆

Qaralaşыр zalimder
Qarmalыр elden ketkemin,
Kejisti tartыр qajran vaş
Kijdim kenер serkenin,
Saalyqыр çanым qyjnalыр
Sartым соjun ketmenin.
Kötördym temir samvalyn,
Kөгө alvaj eldi zarladym,
Qajqыrvaj qantip ajtajyn
Qoluma kişen salqanyn,
Elime kelsem aşyndь
Ezilip çyгөk armanым,
Başqaqa tijip ketiptir
Başыnda syjur alqanым,
Esine alsan Eşmamvet
Elime nege varvadyn?
Ujalvaj vugyn surajsyn
Uqraqansыр Eşmamvet
Ulumduп өlyp qalqanyn,
Qajqыль qajta çalyrtыр,
Uşuvi qыlqan çardamyn?

☆

Qajqь adamdь өltyrөt,
Qajqыrsa adam eskiret,
„Çalqызың aman varvь“
Uçuraşыр suradyң
Ujalvaj inim meltirep.

☆

Qajta meni sьnajsyn,
Qarыş çerge bir varvaj
Qantip menden surajsyn?
Qajqыгыр çyгөн Toqoңo
Qaj vetiң menen ыrdajsyn.

☆

Eki көz көrvөj tunagыр,
Ekinсi qajqь mun alыр,
Enem var ujdө, balam çoq
Ezilip çyгөm munajыр.
„Qajran Toqom ajly“ dep
Qajqыль inim kelversin,
Qadyгымdь sen ester
Balamdың çyzyn көrvөpsyn,
Qarqadaj çalqыз өlgөndө
Өz qoluң menen көmvөpsyң.

☆

Ajdooqo ketpes çaqымda
Aralaşыр bir çyrdyn,
Azarqa vaşым malыbr
Ajdalыр çoldo tyn çyrdym,
Aqajyn-tuuqan decy elem
Eşmamvet çönyң bildirdin,
Çaqyn turup varvastan
„Çalqызың aman varvь“ dep
Çaşыр qalqan çyгөkty
Çalyrtыр qajta vylдыrdyn.

☆

Çalqызым tiryy bolqondo
Qalvajt velem quvanыр,
Qazыlqan vejit myrdөsyn
Qalyrtыр qara сым alыр.

☆

„Qarыр atan keldi“ dep
Esteter dyjnө bolsocu,
Qazыlqan көrdөн сьqarыр
Kөrsөtөr dyjnө bolsocu.

☆

Kykyk elem sajraqan,
Kylyk elem talvaqan,
Governator zalimder
Kynөөsyz qarmap ajdaqan,
Kyn tijves tamdың tyvundy
Kyzgydөj көzym çajnaqan.

Aqын elem sajraqan,
Arqymaq elem talbaqan,
Aq paдыsa zalimder
Aq çerden qarmar ajdaqan,
Artımdan izder tuuqan çoq,
Azapta şorum qajnaqan.

Elsizde çyrdym qajqьr
Elime kelsem balam çoq
Ermegimden ajrьr,
Esiңe alsañ Eşmamvet
Een qalqan ajьlqa
Bir varvarsьñ qajrьr.

Kөnylyñ surar qojvorsun
Kөnyly mündüü enemin,
Kөzy өtkөndө varvarsьñ
Kөtөgүр ваqqan velegim,
Bir tuuqandaj көrcy elem
Bilindi senin vөлөгүñ.

Azartuu çoldo көр çyгүр
Aq kirdi saqal murtuma,
Açальм çoq qajrьr
Aman keldim çurtuma.

Icimde qajqь zildi ajtam,
Başьmdan өtkөñ kyndy ajtam,
Balam өsө varvarsьñ
Taarьñqan өркө kirdi ajtam,
Aralaşqan qurvu eleñ
Saqa ajtpaj munu kimge ajtam.

Арманьм ajтьр ьrdasam
Ajdatqan zalim vilevi,
Azartuu çoldo көр çyгүр.
Ajььqan Toqoñ çyгөgү,
Qара volvo Eşmamvet
Ojnop-kylyр çyгөly.

Qajqьmдь ajтьm bir dalaj
Qatarьm eleñ taarьnva,
Qalyñ el qьr çardamдь
Qaltьrsañar çaььñda,
Qarьqan kezde tentativej
Qalsa eken sөөgүm Arьmda.

ТОҚТОҚУЛ МЕНЕН
АЛЫМҚУЛДУН
УСУРАШАНЫ

(Тоқтоқул айдодон келгенде азыркы атақтуу ақын Алымқул чаны ырдар сүргөн бала болот. Таласфа ~~Сондороз дегендин аяна~~ Тоқтоқул Кетмен-Төсөдөн алып келет. ~~Алымқул да ушул аяна барып келет~~ Муса деген киши Тоқтоқул менен таанышып ~~қоюун*~~ деп Алымқулду Тоқтоқул қонқон уйге еерттир барат. Тун. Тоқтоқул ырдар қатқан уйдү ел үс қурсақан, туардуқтар сырылаған.

Муса Тоқтоқулдун устыне кіріп:—Тоқо, айдун Алымқул деген қаш бала чаныдан ырдаям деп сүрөт, ошол баланы сизге көрсөтөйүн деп келдим—деді.

— Қана, еерттир келген балаң,—деп Тоқтоқул ешik қақты қарады. Алымқул ужалып уйге кірсеј турду.—Сүрдөнсөј еле кіре бер, дешип ел сурлдасты.

Алымқулдун ужаланын биліп, аны уйге кіргізіп, ығын уқуу үсуы Тоқтоқул қонқуродой ын менен ырдар қојо берді).

Қайқыда өткен қаш өмыр
Қайта келсејт вақыма,
Қасыр сүрвөј далдаада
Келсеңі вотом қашыма,
Естеген саян қайқырам
Ескірген өмыр азына,
Көрө електе сүрдөнүр
Көр ужалып қашыма!...

Улар элем сайраған
Улуу тоқун вақына,
Ужалып қасыр сүргөңсе

Усураш балам қарғына,
Уқулқан менін қаварым
Ушуқи қырыз вақына,
Келіңсе қасыр сырттавай
Келсеңі балам чаныма,
Кеткен қаштық балалық
Кејіјмін сақал ақына,
Қаварымды уқыр келіпсін
Қартаясам да қарғыма,
Оқрылвартыр ес адам
Қамодон қайтыр келгенсе
Қалқаным алқан қарғыма,
Қарқадая қалқыз бар воісо*
Сүрвөјт веіе чаныма*.

Асмандап усқан алты өрдөк
Ажалып қонор көл мында,
Ақандын сөзүн уқам деп
Арзыр турқан ел мында,
Аждаһа сүгүр ылақан
Армандуу Тоқон мен мында,
Атажын көрөм деп келіп
Алыстар қасрай кел мында!...

Қалқылар усқан өрдөк, қаз
Қайрыл қонор көл мында,
Қадимкі Тоқом ырдаят деп
Қалалық-тууқан ел мында,
Қарнар беріп қан залым
Қайқынын отун көрдүм да,
Қара көзүм қытырап
Қайтыр елге келдим да,
Қасыр сүрвөј далдаада.
Қарқадая вотом кел мында,
Қоловој қасыр сүргөңсе
Қоғуқумду көргүн да,
Алыр қал балам қартаядым.
Ақалым қетсе өлдүм да,
Ақ уйдүн қасрай сыртна
Алдыма қақын келгін да.

* Өзы айдодон келгенсе елүр қалқан баласы сөнуңде ырдар қатат.

Salıqın төрдө дараqqa
Sajrap bulbul qonvojbu,
Soldat cırsə artında
Sanaaqa qajqı tolvojbu,
Sajrap turqan Toqoqo
Salam versen volvojbu,
Kelip balam ыrdасы
Kem çeri volso oñdojlu,
Kelinçe qасыр ujalvaj,
Ketip qalam az kynde
Kevimdi uqsan volvojbu!...

Aşыр keldim çaqında
Aq qarlıu Beş taş belindi,
Aralajın dep keldim
Altı san Saruu elindi,
Könylym vөksө baladan
Kөrsөtcy votom lönyüdy,
Kujyr cыгyp өtkөzdym
Gyldөгөн çastyq өmyrды,
Kejisem da tilejmin
Kecinen ber dep ölymды,
Kelip balam көrsөңcy
Ker sarı volqon önymды.
Kemitpej tygөл alыр qal
Kerek volso kevimdi,
Köz көrgyz çerge ketsem da
Kөrdym çығqыз elimdi,
Qurqatar dyjnө var beken
Kөzymdөн aqqan selimdi,
Talaptuu bala sen volson
Тааныр qal menin çönymды,
Тақ qaltығvaj alыр qal
Таңсыған şirin kevimdi!...

Qarmap берip aq çerden,
Qajqыluu boldu cығөгym.
Aq valdaj şirin sözymdyn
Alыр qal balam tygölyn,
Eşikke qacraj kelseñci
Emessiñ menin kyjөmyn,
Eercip cыгyp nyt yjron
Eskirip ketti syjөгym,
Qыltыstar kelbej qacasың
Qыzymdөн berbejm birөөvym
Ucıraşыр көrvөstөн
Ujalыр тынса cыdөdyn,
Baldarda qalsa bul өnөр
Başыnan uşul tilegim!...

Aq çorqo elem çulqunqan,
Aq talqa qonup sajraqan
Aq bulbul elem qulrunqan,
Aqын Toqoq ыrdasa
Ajal, erkek көrөm dep
Necen bir appaq yj çыrtыqan,
Ajьвь çoq qarmaşыр
Ajdatыр quuqan çurtumdan,
Almadaj balam kelipsiñ
Atьmды uqur сыrtьmдан,
Qamoodo cыгyp necen çы
Tygөnyр keldim qurcumdan.

Kөk çorqo elem çulqunqan,
Kөk cыnarda sajraqan
Kөk bulbul elem qulrunqan,
Kөrөm dep valdar şьqaalar
Kөp өrgөөler çыrtыqan,
Kөrөmyn dep kelipsiñ
Kөpcylyk ajтыр сыrtьmдан,
Azartuu çolqo ajdaqan
Açыratыр çurtumdan,
Çылаңajlaq çөө vasыр
Moqodum qajrat, qurcumdan...

Muqtaʻatmyn persent balaqa
Musarʻy volup necen ʻyl
Muq toldu menin sanaama,
Qarqadaj votom kel veri
Qasʻy ʻyrgʻej talaada.

Qajtyr elge ketskice
Qalsansʻ eercip avandʻ,
Qasʻma kelci ʻynajʻn
Qansalʻq ʻnʻer ʻamanʻdʻ.

Agalar keldim toʻvundu,
Aqʻn Toqom keldi dep
Aqajʻn tegiz ʻoquldu,
Aldʻma kelip kʻoryʻyur
Alsansʻ valam qolumdu,
Taapʻr qalsan volvojʻvu
Aqʻndʻq nusqa ʻolumdu.

-Dep. Toqtoʻqul ʻrdadʻ. El, qandaj bala, kirʻejni, deʻyir ʻuuldaʻtʻ. Eʻiktʻen
ujalʻp, terdep, Alʻmqul salam ajtyr kirip keldi. Toqtoʻqul Alʻmquldun qo-
lun qoʻjo berʻej turup daqʻ ʻrdadʻ.

Ujaty volot ʻasʻtʻn da,
Ucunrasʻraj qactʻn da,
Ujalʻqandan rajda ʻoq
Uzatraj ordum vasʻqʻn da!...

ʻanʻma otur vʻvʻogʻum,
ʻansacsʻ ʻʻnyʻn kʻʻejʻn,
ʻasʻ volso ketti eskirip
ʻasʻ valam saqa berejin.

Aqʻlyʻn volso vilersin,
Ajtdanʻm tygʻel ilersin,
„Aqʻn Toqom soʻzy“ dep
Ajtyr ʻrdap ʻyrgʻersyn.

Ujrgʻngyn valam kyymdy,
Ulgysyn uqur alʻp qal
Ulardaj muqam tilimdi,
„Qara ʻaaq Toqom“ dep
Qavagʻm ʻurtqa vilindi,
Qaj armanʻm ajtajʻn
Qamoodon kʻʻrgʻʻn kʻynymdy,
Qara ʻerden qarmalʻp
Qajran vaʻs elden syryldy,
Uqraqan qʻrgʻyʻz el varʻvʻ
Sajraqan vulʻul ynymdy.

Certmegine qʻl taqqan,
Sever tildi sajratʻp
Cuquqandaj ʻr tarqan,
Qonoqo sarqan kylykʻej
Qomuzqa qolun ʻurqatqan,
Dalaj ʻrsʻ, aqʻnʻq
Taalim berip, ʻyn taqqan,
ʻaqʻnda keldim vʻʻonup
Bajlaqan kendir ʻurcaqtan.

Qomuzqa qolum ojnoqon,
Ulardaj sajrap otursam
Uqqandar soʻzge tojʻboqon,
Taasʻn kylyk ʻan elem
Tasʻrqap vutun ʻojʻboqon,
Talaptuu ʻastar alsa dep
Tilegim uʻul ojloqon.

Kyzgydʻej betti caq alʻp,
Kyn tijʻegen cuqurda
Kynʻʻsyz ʻattʻm qamalʻp,
Kyjyt menen kʻʻp ʻetty
Kylyusy ʻasʻtʻq balalʻq,
Tuulqan ʻorduu ʻan ekem
Qajqʻlyu kʻyndʻ ʻaralʻp,

Eercip çyr balam, alıp qal
Ezilim Toqom sözy dep
Elde qalsın taralır,
Qurqurdun sözün alıp qal
Qursaqa keter qamalır.

Сандатрај сьртым çarыстан,
Сапым esen қыыгар
Çақында keldim alыстан,
Çағ eskirip ајрылдым
Çапырған кукык дауыстан,
Сууған кылык çықыдай
Сулуқун саянар қарыған.

Алты ај бутын çөө басыр
Ақтаыр keldim Sivirden,
Қысајыр көрвөј қықызды
Қыналыр көзум тynөргөн,
Musары çyгyp қutuldum
Butumda тушоо ciderden,
Bulbuldu wөлyp çurtunan.
Buzuqtar ајдар çiberген,
Tурmөдө çатыр sarqajыр
Tujaq қurcum tyгөngөн,
Qajырсы boldum bir kezde
Qardy усун ооqat tilengen,
Qajтыр keldim woşonup
Qamalda noqтоо, çyгөndөн,
Алып qal balam ylgymdy
Ажаваймын silerden!...

Ajdoodo çyrdym qor volup
Tizemden wатыр саң кесip
Ајақым ақсар оғ volup,
Azар tartтым necen çы
Adaşыр qaldы çorqoluq,
Kөzymdөн ақыр қандуу çағ
Kөргөнум meenet çor volup,

Çылаңајлақ sarqajыр
Basqanым qara çol volup,
Çazyqь çoq qajran waş
Çatqanым temir tor volup,
Ujalvaj balam çoq volqun
Ketersin tyvy ondolup,
Elirgen өmyr çaşтыqta
El icinde volvoduq.

Qalmырza ысы, Najmanvaj
Eski ысылar eldegi,
Qығыздан сыққан ақындар
Qыжн degen өrnөgy,
~~Qыс moldo, Arstanбек~~
~~Çazeu eken çomоq termeni,~~
~~Атақ сыққан Сақыновaj~~
~~Ajtcu eken Manas өilerdi.~~
Sartpaj menen Musavaj
Talasta Saruu eldegi,
Bular da қыжн ысы eken
~~Өzynce сындur kelberі.~~
Aqсыдан сыққан Nur moldo
Başына саыр аq mata
Sekcejtip qaza seldeni,
Ickilikce ыrdacu
Munun da қыжн өrnөgy,
Talastan сыққан Çeni çoq
Talсы emes ele ыrdoodon
Oşondo ыдын kenderi,
Ajдыраалы, Attoqur
Aқындын tantьq kelbegi,
Eşmamбет menen Toqtoqul
Bular da çurtun ermegi.
Almadaj volqon asыл waş
Açal çoq eken өlvөdy,
Ajырсыз Sibir ајdalыр
Azарты dalaj көргөнy,
Ezilip tentip ketkenim
Eşendin kesir selderi,
Qalqты алдақан қалпalar
Oronup wөzdөн seldeni,

Oluja-eşen uşul dep
Ooqatın aldap el çedi,
Tolup çatat qajqılıu
Toqondun azap kergöny,
Tomuqtaj baştan çan ketse
Çoq eken qajta kelmegi.

Ala varcın ajlansa
Aralajt tylky byrgöngö,
Arqımaq kylyk alcañdajt
Azemdep toqur mingende,
Aj dalyñ çyğar qubanat
Aq kyröökö kijgende,
Arman çoq çigittin
Arzır çetse syjgöngö,
Alyp qal balam sözymdy
Ajlynda mintip çyrgöndö,
Amandaşır kevinđi ajt
Aqandın qacır syrdönwö,
Alyp qalsa dep çyrom
Ar sözdün varqın bilgenge.

Ajdaalyr kettim Arımdan,
Açyrattı vuzuqtar
Alqan qatın çarımdan,
Qubulur çyğur ajrıñdy
Qubatın menen alymdan,
Elime qajtır ketkice
Çyraqın inim çanymdan.
Tulpar elem tarpaq
Duvanqa kyndö savlyqan,
Turna mojun voto köz
Turcu ele ketpej çanymdan,
Tuuqandan wölyp waşymdy
Tutqun torqo calıñqan,
Çoqodoj çolqo salqanda
Çoq ele tilim çanlyqan,
Qantip alam keğimdi
Qartar bergen zalımdan,
Çoro, çoidoş, qurdaşım

Çorıqumdu saqıñqan,
Çanlydan ыгсы volıpsun
Çalır Talas, Saruudan.

Saruudan сыққан wөwөгүм
Salam берip ырдасы
Salaqанды көгөjyn,
Heşir çyğur alyp qal
Inim saqa berejin.

Усураşыр ырдасы
Ujandyqtan rajda çoq
Ujalır balam turvasy,
Azapta çyrgөн necen çы
Aqandын çalqыз bir waşy,
Aq yjgө kirwej qacqanca
Ajtqanymdy тыңдасы!...

Çaştıq qılyp qacрасы,
Çalır el uqur synasın
Çanyma kelip waştасы,
Toqtoquldun qolunda
Sözdün tyjyn aştасы.

Ыгсы vol ыдам elirgen,
Ыдамдан qaşan сықалыajt
Qamсы берip teminsen,
Qadimki kylyk men elem
Çajırqan çerden wөlyngөн,
Salamat keldim alystan
Saqtalyr çanım ölymdөн,
„Ee“ degizwej şoq ыrda
El qubansın kevinđen,
Aqandын alqın ylgysyn
Az kyndө ketem elinđen.

Uqcu elem murun qavarǵn
Ucurap cузып көрсөm деп
Uşul ele talavъm,
Uqurtur bulbul Toqtoqul
Ucuraşqan salamъm,
Urmattuu qығqыз eline
Ular volup çaraldыn.

Erteli-kec ojumda
Estecy elem özyndy,
Eldin ermek bulbulu
Esen көrdym көzyndy,
Eercip cуrup uqsam dejm
Eldi eritken sözyndy!...

Sajraçan bulbul tilindi,
Saçыp cыrgөн Toqomsun
Salamat көrdym tyryndy,
Eңsep cыrgөн elder көp
Bir uqsam деп уnyndy,
Çаныда аһр маşықтыр
Çаны көргөн inindi.

Qarqылдар өrdök, qaz çatqan
Qarajçan dajra көlby деп,
Qadimki bulbul Toqomsun
Qavarǵn qығqыз el bilet,
Aq çerdeñ qartmar sot qыльр
Ajdoодо cырduñ telmirip,
Ajьldan uqur quwandыq
Aman-esen keldi деп,
Eercişip cуrup тең öskөн
Eşmamбет ыгсь şerigi деп,
Aqындardыn artыq
Ataqtuu Toqom belgi деп,
Qomuzun qoldo qыңqығар
Qoşulup tilin тең cығat.

Kykyktej kyn-tyн sajraşan
Kyyлөнyp qanat temindiñ.
Cылdetyp toptu qызытqan
Kylpeti sensin elimdin.

Qaçыvas kylyk buudansыn
Qalyñ topto elirgen,
Suuаan kylyk çorqodoj
Suuluqun sajnap kemirgeñ,
Eşikte cыrdym ujalыp
Syrdөndym vasyр kelyyden,
Aһр qaisam nusqanъ
Ajtqan şirin kevindeñ,
Aqыñ volor bekenmin
Aman cырsem ölymden.

Aq cыnarqa bulbuldaj
Qonqon Toqom amanъ?!
Aһsqа çapsa talvaçan
Çorqom Toqom amanъ?!
Aq qalpaq qығqыз ermezi
Bolqon Toqom amanъ?!
Aq qaqaz көrvөj syjлөгөн
Moldom Toqom amanъ?!
Altыndaj söz icine
Tolqon Toqom amanъ?!
☆

Eki eli tilin bulbuldaj
Sajraçan Toqom amanъ?
Elirip topqо çасығар
Çajnaçan Toqom amanъ?!
Emi көrdym çañdan
Eңsep cыrgөн adamъ,
Ergip tilin sajratsañ
Eldin ceri taraldы.

Qomuzun qoldo qыңqығар
Qoş dovuş cыqat şыңqығар,
Aqыñ ыгсь elde көp

Ar bir tyrlly çoruqtu
Өзүндөн наһса kim қылат?

☆

Ijnine salыр imerip
Таһыратыр адамды,
Tars dedire urup çiberip,
Qomuzud uny basylbajt,
Qolunuz cojun bilerik,
Qaraj берip көз talыр
Qalat qo elin tynöyр,

☆

Өнөгүн аһр мақтасам
Өзүндөј çorqo адамды,
Eercip çyрр ylgу alsam,
Elge ыrdasam çaqamby?

☆

Kylyk eleң adamdan,
Kyrdөөlyу qыrqыз көр eldin
Kylpetine çaralqan,
Kynөөsyz elden ajdalыр
Kujdun dalaj qamaldan,
Kyrdөөlyу qыrqыз el көрдun
Kujytty сыqар sanaңdan,
Ulardaj sajrap otursaң
Uqqandyң ceri taralqan,
Çyрөгym eңser saqыһыр
Çyргөnsyn сыqraj sanaamdan,
Tartip көрсөm decу elem
Tanşyqan sizdej adamdan.

☆

Bulbuldaj çaqqa tynөdun
Bir dalaj tartıһ azavың,
Buzuqtan bolqon kynөөһyn,
Bulbuldun çyzyn көрсөm dep
Muruntan syjgөн çyрөгym,
Çarғыһ bolso qunarдың
Çardam бер Toqo syрөгyn,
Ojumda көрсөm decу elem
Orundaldы tilegim,
Ojnoqon çorıq qыjalың

“Orunun qantıp bilemin?
“Qalsam bilip sözyңdy
Qalqыma ыrdap çyрөгmyn.

☆

“Çaңsasa tilin taңdajdan
Talырraj elge sajrapaң,
Çan eritken bulbuldu
Çaman көргөн qandaj çan?

☆

“Qomuzun berber qoluna
Ajrap ketti decу ele,
Qolun bekem сыртына
Bajlap ketti decу ele,
Qoş ajтыһыр tuuqanqa
Sajrap ketti decу ele,
Eki көzy colpondoj,
Çajrap ketti decу ele,
Eerin alqan çorqodoj
Çajdaq ketti decу ele,
Eşendin kesir zarғыһap
Qarmap ketti decу ele,
El-çurtuna qoş ajтыр
Zarlap ketti decу ele.

☆

Zarlaqan işten qutulup
Salamat esen kelipsin,
Saqыһqan Sarttar elinđi
Aman-esen көrypsyn.

☆

“Qurcalqan topto sajrasaң
Qubanqan elin sözyңden,
Qutulup aman kelipsin
“Quulardaң bolqon kesirden,
“Çoro, çoldoş, tuuqanың
“Çol qarap көzy teşilgen,
“Сьdadың dalaj azapqa
“Сьqarqың Toqo esinden,
“Ujde çyрсөm ojlodum

Ulgу alsam dep özүңдөн,
Ақысың Тоқо сыпақын
Амандашқан сөзүмдөн,
Bir көрсөм деп Тоқомду
Сықаргај сырдым esimден.

☆

Keldim Aqraј-Bavьrdan*,
Talyqraқan қорқосун
Dalaj torqo savылqan,
Sьrtьndan uқur көre alvaj.
Сүгөгүм енсер сақынqan,
Асыратты zalimder
Alqan qatьn қағындan,
Qиваныр Тоқо saјрась
Qutulupsun қабындan,
Qajьныр elge ketkice
Ketpeјin Тоқо қапындan,
Ucуraqsam decу elem
Uşundaj uқur қағындan,
Kөnylymdө көр oјlor
Kөre elekte saқынqam,
Altьndaj voјuң aman-soo
Ajьnavьrsьң tabьndan,
Qamaьrsьң aқ çerden
Saқым volur zalьmdan.

☆

Qumar elem daңқыға
Qыстај ucыp aјlanьp
Bir kelipsin qalqьma,
Ataқың daјьn, belgilyu
Aқ qalpaқ qьrқыз çalььqa,
Eline Тоқо ketkice
Eercijin qalvaj artьңa,
Adaşpaј tyşөr bekenmin,
Aқындьқтың saltьna.

☆

Qol oјnotup кyy certsen
Qomuzqa Тоқом ustasьn,
Qoşo çyryp көрсөtkyn
Aқындьқтың nusqasьn,

Toqtoлvoј ьrdap çyгөmyn
Toqtoқul volso ustatьm!...

☆

Aқындan nusqa albasa
Aјtqanьmdь kim bildi,
Alsam degen tilek var
Aқың Тоқо ylgundy!

☆

Kөk çorқosun çulqunqan,
Kөр oјlonдум көрсөm dep
Kөnylym енсер sьrtьndan,
Kelipsiң Тоқо Altьmdan,
Kykyk, vulbul yndөnyр
Kylyksyn Тоқо savылqan,
Kyn-tyny aјtsa vytpeгөн
Kyc aьp ynyң қапырqan.

☆

Kyrөktөј tişin çaltьldap
Kyrдөlyy torqo kelgende
Kyylөнөsyң çarqьldap,
Kyn-tyny aјtsa talbaqan
Yn seniki şaңqьldap.

☆

Qomuzun qoldo kyylөngөн,
Qol oјnotup certkende
Qoңquroo doбуş yndөngөн,
Aньq vulbul ekensin
Bu çalqanqa bir kelgen,
Buryр certsen qomuzun
Bulbuldun yny tyrdөngөн,
El uquudan talbajт qo
Eercip sizdi çyrgөndөн,
Өz elinde var beken
Өnөryң bytyн yjrengөн,
Erteden beri kire alvaj
Eşikte çyryp syrdөngөm
El curuldap aјtsa da
Başьnvaj çyrdym kirgenden,
A, desen qoldo şaңqьldap
Qomuzun qoşo yn bergен.

* Talasta urunun atь

Taňşyqan tilin şekerdej
Darijadaj termelgen,
Taldaqy bulbul yndönyr
Toqo, tamaşandy el körgen,
Talaada çyrdym ujalыр
Ustyne kirip kelgenden.

Aqyndyqyň waşqasa
Ajttyn dalaj sonundu,
Qarqadaaj balañ sözy uşul
Qajra ber Toqo qoluñdu!

Alajyn Toqo qoluñdu,
Aman-esen kördynyz
Altı san qyrgyız tovuñdu,
Aqyn Toqom keldi dep
Ajal, erkek coquldu,
Talyqraj ыrdар çyryjyn
Taanyтыр ketkin çoluñdu
Az da bolso көptөj көр
Ajtqаныm tamam bolundu.

Dep Alımqul Toqtoqu/qıa usıraşыр salam berdi. Toqtoqul Alımqulqa
qıvanyр, qajta çoor qajyqanь:

Quulup ketkem elimden,
Quuqunda çyryр ajryldым
Qırc balalyq ömyrdөн,
Uqur көөнүм qıvandy
Ucıraşqan kevinден,
Alыр qal balam ylgymdy
Ketkence Talas çerindeñ.

Өnөrym qalsa decy elem
Өзыңө oqşoş çaştarda,
„Aqyn Toqom sözy“dep
Ajтыр çyr sözdy baştaarda!...

Kem көrvөjм çalqыз balamdan,
Kevın uqur inimdin
Kejjigen cerim taralqan,
Ketkence inim bir çyryр
Kevın al mendej aqanđan,
Açal çetip kyn bytyр
Adaşsam көр el arañdan,
Toqomdun ajtqan sözy dep
Çыqarvaj çyrgyn sanaandan!..

EKINCI AJDALARDA *

İttin yny uqulsa
Eşikke sьqа cуgurəm,
İlgerki çоruq kelet dep,
İci vuzuq bir duşman
İmerip qarmpar veret dep,
Esiz çandan tuñyləm.

Sanaqan sajnь qьrқьzdь
Et cуrəgym zьrp etip,
Sanaaqa çetpej keј tyndə
Ələm qо dedim tьrp etip.

Çanьm tiryy, vaş esen
Çalьndap cуrək degdetip,
Çarqьradь kənylym
Tilegime men çetip,
Qonur-Əgьz, Qoştuuluq,
Qusamat bolup zalьmdan
Ajdalьm ele men quulup,
Azar tartьp kəp çьbь
Aman keldim vurulup.

* Aqьn bul ьrьn ikinci ajdalarьnьn alьnda ьrдаqan. Toqtoquz Stinrde çeti çьl syrgyndə cуgur, qajra kelgende da manartar anь ikinci qarmparьr tyrtməgə salььrқan.

Altь atamdan ver çaqqa
Arьmda əstym tuulup,
Araң çettim elime
Aram terden çuulup.

Men tattьm suuң, tuzuңdu,
Qaraqьr, Keң-Qol, Nicke saј
Qadьrлаşqan el elen
Qalьң Beget, Qutunaj*.

Qutulup keldim kynədən,
Qorduqtuunun biri men,
Qolqо tyşyp cыdəgən,
Qaraңqь tamda çatqanda
Qajrьbьr eldi kərsəm dep
Çarьqtьqtь tilegem.

Baj qurusun vitirejt,
Malajdьn aqьn vьt vervejt,
Manar aqь vuzuldu
Mal orduna kişi çejt.
Manar menen vajlarqа,
Mьndan kəənym işenvejt.
Buqaradan tьn cьqsa
Butu-qolun kişendejt.

* Qutunaj—Urusunun attarь

SALAM BERDIM SAQЫНЫP

(Ajdoodon kelgende top çыында
Toqtoquidun ыгдақань):

Salam berdim saqыныp,
Sanaadar çyгөm çавьқыp,
Sary ooruqan emedej
Sanaa tartıym qamьқыp.

☆

Amandaştım saqыныp,
Armanda çyгөm çавьқыp,
Ajьqрақан oорudan
Alsьrajımyн qamьқыp.

☆

Çaşьnamьn kyndyzde
Çaпь kelgen kelindej,
Çarq etip көpkө көryndym
Çazqь kelgen kelgindej,
Çata bersem vekinip
Qojvojт eken el bilbej,
Qalyн çurt saqa көryndym.
«Qасыp çyгөt» dedirbej*.

☆

Ajdaldьm ele çaşьmda,
Aş ystyndө kelipmin
Arьmdьn çajьq sazьnda,
Amandaşьp turamьn

* Toqtoquı ajdoodon kelgende aмь manaplar qajra qarmap bereniz deşip quıoquıtuqqa aлыşqan. Toqtoquı qасыp, vekinip çyгөm. Aqьb Tojaaly-ıjıdıa aşьnda çасыp qalyн eldin ortosunda ыгдақан.

Келди

Aqajьn senin qaşьnda,
Tutuldum ele çaşьmda,
Tuman var menin vaşьmda,
Tolqonup kelip ыгдадым
Tojaaly-ıjıdıa aşьnda,
Toqtono alvaj turamьn
Tolquqan el qaşьnda.

☆

Aman-esen boldunvu
Aq qalpaq qьrğыз qorqonum,
Ajlanьp kelgen volucu
Aлыsqь temir torдоquн,
Arьla alvaj tumandan
Aзыr da qajьq şordomun.

☆

Aqьn elem quulanqan,
Ajьşşam ozqom dubandan,
Ajdalьp vardьm Sibirge
Aldьm, çuttum quulardan,
Aq çerinen ajdatьp
Alar, qorqqon emes uvaldan.

☆

Tumandan vaşьm arьvaj,
Arьlar ajlam tavьlavaj,
Ata çurtum silerdi
Qantip cьdajm saqыnvaj...

☆

Qazaq menen qьrğызqa
Qazanat elem savьlqan,
Qalyн topto sajrasam
Qarqьldap elge taаныlqan.

☆

Qajta vaştan zalimge
Qarmalam dep соосunam,
Qara tuman kyn ketip
Qararqan ьмьрт tyn ketip
Qantkende elge қоşulam?...

Кыкыгы элем көр елдин,
Күнөөкөр болуп sendeldim,
Көгүнвөј сүгөм қорқолор,
Көңүлымды асиуға
Көвүңөргө мен keldim.

Ҷаман, ҷақш, ҷардъ, вај
Ҷалръ қығқыз ваағъна,
Ҷалооруп ҷашъjt көңүлым
Ҷашъд менен қаръна,
Ҷанаша сүгөр вөкөмин
Ҷалръ ҷурт сенин Ҷаръна.

Qarasta сүргөн Тоқоңо
Qajқынын оту Ҷақылан,
Qалың Sarttar, көр Sajaq
Qавағ ал qajқы заръмдан.

Butumda kişen salыnqan
Musarығ элем Ҷөө vasqan,
Muunum sarы suu алып
Burulup қызы өң azqan,
Qoido zoolu сьнсьрсап,
Ҷaldьrttatьр Ҷер qazqan,
El-Ҷurtum saqa соң namьs
Emi da qajтыр адассам,
Elircy kylyk мен элем
Eki terdep таң ассам,
Esen qalar вөкөмин
El-Ҷurtum maqa қарассан?
Sanaa tartьр Toqtoqul
Zavajkalda Ҷөө vasqan,
Soldattardan тепки Ҷер
Sarы ооруп, қызы өңу azqan,
Sarqajьр сүргөн Тоқоңо
Elim, Ҷардам болор қарассан!

Qurcalqan qalың elim sen,
Qutqarat деп kişenden.

Qor қыvajт qо emi деп
Qurqurun Тоқоң ишген,
Tolqun suudaj көрсулык
Tolqusan тооqо kycyn ten...

Kөр birikse көл болот,
Kөл qaptasa sel болот,
Kөzymө qara Ҷаш алып
Kөвүңө keldim қорқолор,
Kөвүңден Ҷардам Ҷоқ болсо
Kykygyn Тоқоң qor болот.

Aşqa kelgen min kişi,
Arasыnda saјraqan
Men, almadaј bolqon bir kişi.
Araңarda сүгөјyn,
Alsъz boldum Ҷардам бер
Aqajьn kycyn vileјin.

Qajқыға ваşьm тыşкөндө
Qadьғьндь el vilet,
Qалың elge arъьмды
Ajтыр turam belgiler,
Kөңүлым kirden Ҷуулup,
Kөвүңдө сүрсөм delbirep...

Birgovor qaқaz Ҷазьнар,
Bir voluş mөөгyn vasьндар,
„Meјli ajdalsьn“ degideј
Men emes elim qasьнар.

Ant ickendeј sarqajьm
Alььrқan қызы өнүм Ҷоқ,
Araңardan Toqtoqul
Adaşьр сүгөр Ҷөнүм Ҷоқ.

Şükran: el çay: aşığıp
Şükranlar: aın: aşığıp
Şükranlar: aın: aşığıp
Şükranlar: aın: aşığıp

Şükran: aın: aşığıp
Şükranlar: aın: aşığıp
Şükranlar: aın: aşığıp
Şükranlar: aın: aşığıp
Şükranlar: aın: aşığıp
Şükranlar: aın: aşığıp

QUULUP ÇYRDUM KÖP ÇBLY

(Toqtoqul ikinci ajdoodon kelgende
Qalyq ысы менен учурашканы):

QALBQ

Toqom, saq-salamat keldinbi?
Senin, saqьнььь el bildi,
Men da samar saqьndьm
Sajracь bulbul belgindi!

Aььvaj aman keldinbi?
Aqьn elen sьz bilgi,
Atamdan artьq saqьndьm
Toqo,ajtcь bulbul belgindi!

Saldьrsa kylyk çorqo elen
Caң çiqraj cьqqan dивandan,
Tanььqan bulbul Toqomdun
Tattuu sьzy ulanqan,
Talytraj eldi kyldyryp
Taң atqanca quulanqan.

Aььлььь ьrdasan
Ançijan, Arqa qivanqan,
Azyraaq kyny qarmaldьq *
Aңььььь çyrgen quulardan.

* Toqtoqul ikinci ajdalqanda Namangen şaarьnda tьrt aj tyrmedo çatьp,
eldin talavь bojunca boşonup kelgen.

Dovulbektin şarǵ urup
Politsija vasyr qarmady,
Qara boor Qajnazar
Şanyda vasyr varvady,
Itike, Sapar, Şynaaly,
Aşyratyr alvady.

Ajdıraaly, Aşyran
Saqa qylqan qastıqy,
Boluş volup alyşyr
Pragavar çaза салыşyr
Şe, boluştuq mөөryn vastıby?

Tuşyruyge qylqan iş
Boluştuqtan bsanı,
Booru suuq manartın
Şoq eken qo nisavı
Tyzdyk qylsa Dovulbek
Toqo, turmuşundu vizavı,
Tört ajqa şetpej vuzuldu,
Duşmandın tartqan tuzaqy.

Edildin uulu Aşyran
Boluştuqqa berildi,
Qudalaşyr Saparqa
Quru şelge semirdi,
Aşyratyr taandyın
Şaman, çaqşy elinđi.

Alı şetpej toqtoldı
Ajır saqal Şynaaly,
Şoldoş boldı Saparqa
Aram şemsөө Turaly,
Az kuny şatyr Toqomdın
Aman kelgen ubaqy.

Qutulup keldin Toqtoqul
Murunqu munduu qajqydan,
Bir tyny kelip toqtoosuz
Qarmap ketken ajlyqan.

„Toqom aman сыqса“ деп
Araket qyldım sen ысун,
Bij, voluşqa arızdаныр
Tiledi qalyñ el vutyn,
Uşu turqan aqa-inin,
Ajaqan şoq var kысун.

Aғылды Тоқо ваşындан
Eski qajqy şavırgыñ,
Ezelden işin aqыннан
Toqo, elişe ötty qadyrgыñ,
Qıvanыр tozdu şolundan,
Toqo, qırғы, qırдаş, tamırgыñ.

Alqan şarın Zejdımqan
Amandıqын tiledi,
Toqsondoqu şorduu enen
Toqolonup şydedy.

Ajdıraaly, Aşyran
Aman kelsen kvıvıdy,
Qadyrlaş eleñ Toqtoqul,
Qazaqtan tartыр yjlydy.

Toqtoqul aman keldi деп,
Tozur сықыр delvıreр,
Qalq соқулур qırcady,
Qarыр enen көзүнен
Qıjulqan çaşы qırcady.

☆

Qaqqaz alıp uluqtan
Aqtalıp keldin tywolyk,
Qalsın qırqaz kóp elge
Toqo, qatar ırdap çyrowlyk.

☆

Toqom, sen aqtalıp kelgenge
Çyrowym tolıqap ırdadım,
Aralaşqan el menen
Aldımdan tozqon qırdalıp.

☆

Toqom, qamalqanıñ Namangen,
Qajrılap bizge keldin sen,
Tyrmədə bolup az kynı.
Tynayıs tıstın elinden.

☆

Bala da bolsom waqım teñ,
Çaş da bolsom çanıam teñ,
Çanaşa çyryp Toqtoquı
Çaqşılap alsam yigınden.

TOQTOQUL -

Qulup çyrdım kóp çılı
Qoşular aldın çoqunan,
Qıwıñıp kılıkım cıqqan kez
Qutulqanqa şoruman.

☆

Мәна бул çatқан тырмә емес
Murunqudan tazamın,
Musapır bolup kóp tarttıam
Buzuqtardıñ azamın.

☆

Ошол прагавар барды Көй тыңа
Bir boluştan çazılıp,
Andan çoop kelgence
Awaqta çattım çaşılıp,
Өksyk menen kelatam,
Өmyrymce basılıp.

☆

Pragavar kelip yjözgө
Aqtıqım tijdi qoluma,
Aзыгаақ surap qajtara
İsimdi saldı oңuna,
Bardıq şorum kuvylyp
Başımdı qoştım towıma.

☆

Pragavar keldi, qutulduım,
Çyzın көрүp tuz tattım
Çyrowym qırqaz çurtımdın

☆

Bastıbr, tozur kelipsiñ
Balam Qalıq çardamcım,
Bajqap tursañ Toqoñdın
Başınan өtkөн arman cып.

☆

Ajanwadın men usın
Çardam bolup er Qalıq,
Aqın boldıñ çaşındın.
Balam, ar duwandı oodagır,
Aqındıqın artıldı
Aştı-tojdo top çagır,
Aq qalpaqtıu qırqazda
Balam, ajtıluusuñ sen aпық.

☆

Rajdan tijdi bir qanca
Aqın Qalıq wөwөгүm,
Aпық көzгө көryndү
Atañdan çaqın көrөгүñ.

☆

Çaqşılıqqa çaqşılıq
Ar kişinin çımuşu,
Çamanlıqqa çaqşılıq
Er kişinin qılışu.

☆

Bu kelgeniñ qanimet
Balam wygyn qonup ket,
Mıñduunın mıñı çazılıqan
Mıñdaj kyn eki kez kelwejt.

KULYK ELEM TALBAQAN

(Toqtoquldun ekinçi qamaqtan сыqqанда елге ырдасаңь).

Kulyk elem talbaj—
Kyrwəñ-kyrwəñ çygyrgən,
Kukyktoj bolqon qajran waş
Kərwəjm dep elden tynylgən.
Baq-taalajym wağ eken
Baarəndə kərdym wugyn men!...

☆

Arqymaq elem talbaj —
Arəştar сыға çygyrgən,
Almadaj bolqon qajran waş
Ajdoodo elden tynylgən,
Awaqtan сығыр waarəna
Amandaştym wugyn men!...

☆

Armanym çoq icimde
Arlyqanda şoruman,
Adaşyr çyrdym el kərwəj
Amalymdə çoqunan...

☆

Qarmalarım bilinse
Dajar elem qasarqa,
Buzuqular qarapajt
Biz əndəngən nacarqa,
Buqara eldi manaptar
Qoşpojt eken qatarqa.

☆

Çaqş attarqa çaman at
Çalı menen tenelet,
Baj adamqa çardylar
Baq menen tenelet.
Əmyymcə zalimder
Ətmək boldu tebelep...
Al çetpes bir işke
Asyla beriş ne kerek.
Baqtılıuqa waqtıbz
Bajlaşsa qajdan tenelet.
Az birigip asyla
Kərcylyk qajdan kebelet...

☆

Çaş künymdən qarmary
Qutulwadym quuqandan,
Azamat elem wujuçur
Arlybaj çyrdym tumandan.

☆

Tyrmədə çatsam qat wadə
Oqutur uqsam çaqş kər:
Qat çyzynə çazybqan
„İşindin çənyñ actı“ dep,
„Bir woluş el çoqulup
Pragavar qağaz çazd“ dep.

☆

Qutula albaj quulup
Syrylyp çyrdym emgice,
Tərt aj çattym tyrmədə
Pragavarım kelgice,
Taq qutuldu şoruman
Taqdyr çetip əlgyçə.

SANAT BRLAR

Aqьтаqьтє çaman der,
Buudandь qajdan tavasьq,
Aqajindi çaman der
Tuuqandь qajdan tavasьq.

Aq samandь çaman der
Certy qajdan tavasьq,
Az dujnony çaman der
Kerty qajdan tavasьq,
Çarьma, çajdь çaman der
Etti qajdan tavasьq,
Aqьndardь çaman der
Kerti qajdan tavasьq.

Aqarqan qarda көр çyrсөн
Kөzүд bir kyn qarьqat,
Aqajinden cet çyrсөн
Kөnyлүд bir kyn tarьqat,
Tuuqanьna vatraqan
Duşmanьna çalyнат,
Bolvos çaman aramza
Bolumsuz işke malьnat,
Kijinkisin ojlvoj
Kişinin көөny qalyнат,
Çaқыньna çaqraqan
Çat kişini çamyнат.

Aqajindi

☆
Qandь qudaj urarda
Qalqьna çaman qas volot,
Bajdь qudaj urarda
Dөөlөtyne mas volot,
Qьştь qudaj urarda
Kyn çьlymdar çaz volot,
Erdi qudaj urarda
Elyyundө çaş volot.

Çalрь çьldьz coqulsa
Çarьm şoola ajdaj çoq,
Toquz ulaq birikse
Baasь çalqьz tajdaj çoq,
Qarandaj çajdь көр icseң
Bir kesim qazь majdaj çoq,
Өңкөj vөzdyn sapatь
Bir kijimdik şajdaj çoq.

Вьсаq versең qьндар ver,
Qьндар versең cьндар ver,
Berekesiz vajlardan
Bejil menen qun keter,
Çumuş qьlsaң mudaa qьl
Iştep ketpe ildeker,
Qara sanap birdi alsañ
Qolunuzdan miң keter,
Cecilişip sьrdassaң
Kөkyөktөн muң keter.

Baarьң volsoң bir ooz
Duşmanьң qantip vьlq eter,
Bulut ketse asmandan
Kyn asьlyp çьlt eter,
Açalyң çetip, kyn vьtсө
Qajran vaşьң şьlq eter.

Aq varandьn qundaqьn
Atalvasaң sunvaqьn,
Ermin desең duşmandan

Eki közün çumbaqyn,
Ötüp ketken iş usyn
Ökynür balañ urbaqyn.

Kөpkөн çigit көр syjlөjt,
Cecen çigit ep syjlөjt,
Bilbesterge çybьnda
Bir syjlөөгө көр tijbejt,
Çөн çyrvөгөн çigitter
Kөryngөndөн tepki çejt,
Kim көryngөн kekenip
„Uşunuqu өtty“ dejt,
Kөz qaraşyn vuzulsa
Kөrgөн adam „kөpty“ dejt...

Syt tavaqть çibitet,
Ajran tamsa iritet,
Pajdasь çoq көр ajтьp
Mañz sözdy ciritet,
Kylө syjlөp yjynө
Kyndө kirgen kyl icet,
Eki dylөj qoşulsa
Bir birine kylyşөt.

Çindi menen çolqoşpo,
Suu qujbaqyn tolvosqo,
Aqmaq volup ketesin
Acuulanba volvosqo,
Ygyt ajтьp sarcava
Ajtqan aqyl qonvosqo.

Çoldoş volson quu menen.
Өmyr өtөt doo menen,
Çьqmajьnca qacraqyn
Betteşip qalsañ çoo menen.

Suqtanbaqyn suluuqa
Ujat ajтра uluuqa.

Tamaşa ajtsañ bilbeske
Tar çerde qatuu sьndьrat,
Çamandardьn adeti
Çalqan sözdy cьn qьlat,
Kөpty көrgөн adamdar
Kөpylyңdy tьndьrat.

Bekerciden veze qac,
Uşaqcьdan көcө qac.

Qьzьqтьrьp qьjьqть
Qьjьn çerge çiverve,
Bilbesterdi qorqutup
Aldoo menen imerve,
Çaңsap turqan Toqoңdun
Nasijatь silerge,
Çaьn menen aqьl ajt,
Çaqşь ajtqanьn vilerge,
Qolundан kelbes çumuştu
Ojuң menen vytyrvө,
Aьstan keler qonoqtun
Qavağyn uqraj kytynvө.

Ajtalbaqan söz usyn
Oozundu beker acraqyn,
Maqtapaңqa mart volup
Ooqatьndь sacraqyn,
Qoldon keler iş volso
Qorqup beker qacraqyn,
Murunqu çaman işinди
Kijinki çerde taştapaң.

Çoldoş volbo qorqoqto.
Çyk artpaqyn toproqto.
Iş qьldьrba corqoqto.

☆
Kylyk minsed kyylönyr
Eki çaqyn qaranba,
Köjron atqa qonosun.
Kögyr qalqan adamqa.

☆
Surap icken tamaqyn
Suu icken menen bagavar,
„Suq“ atanyr ajiyna
Suuq bolbo çaş baldar.

☆
Kylyk menen çarýsra,
Bilimdyu menen alysra,
Kejvir qylat waşyndy
Kep salvaqyn mañyzqa.

☆
Könyl qaldyq kep ajtra
Ooru menen qartanqa,
Çapyn satat kee adam
Çarým söjcök talqanqa.

☆
Buzuq menen mundaşpa,
Ujatsyz menen ымдаşpa,
Bolbos işke kijlikre
Momunduq çöny bir waşqa.

☆
Alb menen kyc kerek
Azyq oqat tьndaşqa,
Aqylsyzqa söz ajtyr.
Aqmaq menen sьrdaşpa,
Ajalyndy çek kögyr
Çamandyqty ьvatpa,
El tirilik qylqanda
Esirip uqtar qur çatra.

☆
Iş tapşьrba çalqooqo.
Aqyl ajtra çalqooqo.

TERME ЪRLAR

Ed ele çьrqaal emespi
Dujnödön çьrqaar ötyyge,
Esin bolso çigitter,
Qara qylar tildewej
Qajryla çyr çetimge,
Ötyr ketken işindin
Artynan beker ökynwö,
Kötörylyp көp syjlөр
Ucuraba kesirge,
Qurctuqundu majtarьp
Taş çapqandaj ketilwө,
Ar kim ojlojt çaqşьlyq
Talaptuu işke çetyyge,
Tamaşa qylba çьrtandap
Eri ölgөн ajal çesirge,
Ujaty bar adamдын
Nuru bolot betinde,
Aldap ajtsa bir buzuq
Aldoosuna esirwө.
Qajrattuu bolor çigittin,
Otu bolot көzyndө,
Ajtqan kevin orundap
Turuqu bolot sözyndө.

Өлөңдүү çерде saz волот,
Өлсөмү кенен дajрақа
Өрдөк менен qаз qонот,
Өtkyrө syjlөp кер ajtsaң
Өlgөncө kekтер unupraj
Өz tuuqanың qas волот.

Uşaqсы волqон çigittin
Urmаты волвоjt eline,
Uurdap kepti таşыqan
Ujаты сыqат бетине,
Uşundaj şymşyk волcu деп
Çolotpojт eldin cetine.

Tuura syjlөp, tyz çyrсөң
Qadығың волот qalқыңа,
Çajdarы çigit волcu деп
braqmat ajtat артыңа,
Qыjaың, ojuң tyz волсо
Qыrqыз emes qыtajdan
Çetet qo baldar varқыңа.

Odonо syjlөp кер ajtqan
Ovu çоq adam көр волот,
Orunsuz çerge көр kirip
Oşonco çurtqa кер волот,
Tuura çyгwөj қыjсаңdap
Tuuqandan алыс cet волот.

Qыз қыjalduu қылыңdap
Çaqсы at qamсы салдырбайт,
Çaqсы adamдың белgisi
Kөңylyңdy қалтырбайт.

Сыртыңдан tyzөp кер ajтыр
Duşmanqa сығың алдырбайт,
Çaqсы көгyp çoldоşun
Çamандыq işke vardырбайт.

Çaqсы ajaldың белgisi
Çajdarы волот kişige,
Qызматың erte bytyрөт
Baa çetkis қылqan işine,
Adamдың bejli берilet
Ar кyпу kirip тыşyно.

Qadығың bilbes ajal var
Qaraңқы kundyn тыnyндөj,
Qылықы қымбат çaqсының
Qaltардың берmet сыnyндөj,
Qараqat көzy мөltypөp
Qadimki çazдың кynyндөj.

Kylyktyn волот белgisi
Bajgeden сыqат сырөтpej,
Çaqсы ajaldың белgisi
Qoldoqu şumqar тyлектөj
Ar mycөsy келиşken
Tartыр qоjқон сырөттөj.

Aлqаның çaman çoluqsa
Qulaq салбайт кеbiңe,
Tujuq соjқон canactaj
Tyşynwөjt сөzdyn çөnyно,
Qubultyp ajтыр verejin
Qulaq sal baldar кеvime,
Ajdoodon aman qutulup
Ajлапыр kelgem elime.

Azamat wolson çigitter
Tuura syjle kewindi,
Ağ çoq işke varqanca
Artıq көr andan ölymdu.

Bejli wuzıq kişige
İski sьrьd ajtraqьn,
Altь sanьn soo wolso
Bөker qarar çatraqьn,
Ataң çaman wolso da
Aqььn ojqo saqtaqьn,
Nasijatьm ьr menen
Terme qььr ajtqanьm.

Kөjreң wolson көmyldyn,
El көzүne çenildin.
Varqьn bilip Toqoңdun
Maanisin wajqa kewimdin

Kөterylup көp syjler
Bolbos işke kylvөгyn,
Alqan çarьd çaş wolso
Aqььn ajtьr yndөгyn,
Aqььn çetse ar işke
Bilip turup syjлөгyn,
Ajdalqan bulbul Toqoңdoj.
Aq çerinen kujwөгyn,
Ajdoodon saqal aqarьp
Azavьn tarttьm dyjnөнyn,
Bşqььu valdar umtulup
Bulbulum Toqom ьrь dep
Ajtьr çursyn wilgenin.

Qarьqanda syjletyp
Alçьtrasьn adamьdь,
Qalasьd valdar zьjanqa
Çoldoş qььsan naadandь,
Aramьdьq menen azqььrьp

Buzup qojot sanaandь.
Ajьqtьrwaј ьrватat
Bolor wolbos çaraңdь,
Keltirwegin çanьna
Kesiri tijcy aramьdь,
Bөөşsynur sьrtyңdan
Bajqar çuret çamandь,
Andaj wuzıq adamdar
Aqajinden çat qььp
Aсьp qojot arandь,
Kөz qaraşь wuzulup
Tyzyk ajtrajt salamьdь,
Ujур qojot waşьna
Pajdasь çoq zalaldь.

Sөz ajtsaң çoor wewegen.
Aramьdьqtьn belgisi,
Qolunda dyjnө çoq wolso
Cavaldьqtьn belgisi,
Coqulqan topqo varbaqan
Çamandьqtьn belgisi,
Oroj wolson tarqьldar
Naadandьqtьn belgisi,
Ajalьd alsa betinden
Adamьdьn kelet belgysy.

Buudань сьqьp wajge alsa
Attьn eesi syjynөt,
Kylyktyktyn belgisi
Çer tandawaj çugyret,
Eki duşman wetteşse
Qorqoqtor çandan tynylet,
Өkym qonoq qondursan
Ajьdьn waarь wylynөt.

Çajloonun көrky acьlat
Çajььp çatqan mal menen,
Bulbuldun көrky acьlat
Buralqan qььcьn tal menen,

Çigittin körky aсылат
Ajnektej suluu çar menen,
Torqoj sajrajt uqtabaj
Aqarqan şoola tañ menen,
Qarandaj adam iсе alvajt
Sajдын körky nan menen,
Salqындын tijet rajdasъ
Saratan ысық çaj menen
Qubalaşыр ojnosо
Balанын körky taj menen,
Çalama zooqо çaralqan
Eski, teke, qajwefen,
Cubaşыр wassa çaraşat
Tөөnyn körky nar menen,
Cildenin körky aсылат
Aq qarduu suuq qar menen.

Ajыдын körky aсылат
Kөk şiber majdan saz menen,
Dajraпын körky aсылат
Ajlanqan өрдөк, qaz menen,
Qыjn иш wolwojt ojlosoң
Çalqыз, çarым az menen
Keңeşpegin waş qoşur
Kem aqыл çaman was menen

Kylyktyn körky aсылат
Suutup carqan ter menen,
Өtүр ketken өmүгүң
Ajlanыр qajra kelwegen,
Çаныгтыр sözdy сыqарыр
Çaaq, tildi sermegem,
Artымда qalsын bir nusqa
Ajtajын waldar termeden,
Aq qaқaz көгүр çat alvaj
Altын çaaq çez taңdaj
Aqындар сықat pendeden,
Qawarым uqur сыrtымдан

Kөрwөгөн adam көр eken
Aq qalpaq qығqыз çergemden,
Qartajsam da waldarым
Tañ atыр kyndy сыqарыр
Baştajын uzaq termemden,
Aman kelet aһstan
Açaly çetip өlwөгөн,
Aqa-tuuqan qor qылат
Ajtqan tilge көnwөгөн,
Aqылы бар azamat
Çaman işti çөndөгөн.

Qызылды kijse qыз-kelin
Qызыqat eken tiryu adam,
Bнтымақың wolwoso
Çeңe alvajt çoonu bir adam,
Qartasa duşman ala alvajt
Tilekteş wolso miң adam.

Kөptyk qыwa çalqызqa.
Kөр tijwegin wajquşqa.
Coңduq qыwa çalqызqa.
Coң syjlөwө wajquşqa.

Qolundan kelse tartынwaj
Qajрылыла qарырqa,
Qарыгтын tijet rajdasъ
Сьqарсан waldar çарьqqa,
Aqылы çoq woz wala
Uuruluqqa ajlanat,
Tuura çolqо tyz сыгwөj
Aramдыq işke çaldanat,
Beker etke qызыqыр
Bejlinen таар qarmalat,
Qutulmaqqa aldastар

Işi qara bolso da
Ile menen qarqanat,
Artınan cыqsa ajььь
Qantip cyryp aqtalat,
Tezge salsa tyzölyp
Tetiri işten saqtanat.

Tentek cyrgөн çoq bolot.
Qajrattuu çigit şoq bolot.
Qaldajqan qalyñ top bolso
Qalyñ syjlөp oqtolot.

Aramdьq qylqan kişinin
Ajaqь çipsiz vajlanat,
Qarmalqan uuru uşu dep
Qara malca ajdalat.

Çaqşь adamdьn belgisi
Çaşьvaj ajtat bilgenin,
Bar tamaqьn ajavaj
Çaqьrьp alat syjgөнyn,
Cala tojut bolqonsup
Çaqьrьvas yjgө kirьegin,
Bolor çigit porumdap
Çasap qojot yjlөryn,
Azamat bolsoñ çaşь valdar
Çamandьq işke kыльөгyn,
Çaңsaqan çaaq, qьzьl til
Bulbuldaj muqam syjlөгyn,
Qьrьqьz qalsьn bir nusqa
br menen qomuz kyylөгym.
Qьştьn kьny aлыsqa
Qaşan attь minьegin,
Aj talaada ajьl çoq,
Azap tartьp cyrvөгyn,
Çetekke vasraj tartьnьp

Çegizet azap kyndөryn,
Aramza çigit buzuqtun
Aldoosuna kirьegin,
Al buzuqtar көrө albajt
Aq maj cajnap cyrgөнyn.

Çatpaqьla voz valdar
Çaşь ubaqta bekerge,
Çoq çerden sözdөр tabьlat
Çaңsaqan qьjьn cecenge,
Qaqşadьm ьrdap talьqraj
Qalq coqulqan necenge,
Çaştardьn çaqşь talavь
Çaqşьbьq işke çeterge...

Duşmanьñdan çaltanьp
Qajra tartьp qorqoqun,
Qara neet adamdь
Qatarьñda qoşroqun,
Aq neettyu adamdь
Kesir qьlьp tospoqun,
brdacu tilim qubultup
brdьn kenin qozqoqun.

Çолово valdar zьjanqa,
Kynymdyk işke qubavba,
Toqoңdun ajtqan nasaatьn
Esinerden cыqarba,
Çanьñ bolso qamьnqьn,
Çazqьsьn emgek qьlarqa,
Qьjuusu kelse sözyңdьn,
Kezektyu kepten ujalva,
Çaşь kezinqden er çigit
Çalaq bolup suravba,
Aqarьp saqaj qartajdьm
Attanьp yjdon cыqarqa.

Beş tьjьn berwe mart volur
Bejli çaman vuzıqqa,
Beker tamaq icem der
Adam volsoñ qьzьqra.

Tuura syjle tuuqanqa,
Çaqьndava çanьna
Aqьь çoq urqanqa,
Qantip icin buq volvojt
Beker qarar turqanqa,
Eercigile erinvej
Alal neet qьlqanqa,
Aqa-ini kəənyñ qaltьrva
Alaqaq kəzyn qьlajьr
Açal kelet bir çanqa.

Dalaj tyrkyn adam var
Tamaşa keptj syjwəgən,
Çamandьq sanar icinen
Çaqьььq işke kylwəgən,
Ala kəədək andajlar
Adamdьn çajьn bilbegen,
Çaman adam kərkəndə
Çaqььь kəzge ilbegen,
Səzge qonoq berwesten
Əz bilgenin syjləgən,
Çaş kezimde talьqraj
Sajracu elem til menen,
Aqьn Toqoñ ajdalьr
Azar tartqan tyrmədən,
Aldamь eşen arvaqan
Pajdasь çurtqa tijbegen.

Çalqanda işin onolot
Çaqьь volso alqanьn,
Adamda çьrqaal emespi
Atalar tursa valdarьn,
Ajьldaş qoñşu kişiqe

Çaqььvasa varvaqьn,
Qımarçьqra qoşulur
Çataqьna qalvaqьn,
Bejli vuzıq adamdan
Beş tьjьn qarьz alvaqьn.

Azamat volsoñ voz valdar
Açьq ajьr aq syjle,
Orunduu kepti talaşьr
Ontovoj səzdu vat syjle,
Birde var da virde çoq.
Opasь çoq şum dyjnə.
Almadaj volqon vaşьndь
Aьr tьnat quu dyjnə.

Tuuqanьndь çamandar
Duşmanьna qasraqьn,
Çoldoşundu çamandar
Avijirin asraqьn.
Ajdalьr Toqoñ Sibirde
Azavьn tartqan acqanьn,
Adam volsoñ tuura çyr
Qьlt etip qьjşьq vasraqьn,
Artьmda qalsьn bir nusqa
Çaştarьm saqa taştadьm.
Ajьşьr qalqan çirinden
Aqььñ volso qasraqьn,
Aq qalraq qьrğьz qalqьma
Altьndaj səzum sacqamьn,
Kəkyrəktə ьrьmdьn
Acqьсьn vıgar acqamьn,
Erikkende elime
Ermektegen dastanьm,
Alal volso vejlin,
Aram işti taştaqьn.

Ekəəge birəə batalvajt
Attuuqa çəə çetalvajt,
Tuura çyrğən azamat

Tuuqandan aıls ketalvajt
Qajrattuunun aldynan
Qarşy duşman ote alvajt.

Uurular çyret tyn qatır
Mekender elsiz talaan,
Beker malqa qızqır
Acyır ketet araan,
Top çynda sajraçan
Toraçdoj Toqoç savaçy
Qara myrtöz adamdyn
Qarşy tyset qavaçy,
Andajlarqa qoşroçun
Çaqşy çygar valan,
Uuruluqqa çyçylyt
Tiri adamdyn çaman,
Çaqşylyqqa vet alçan
Uzarat çaştyñ qadam.

Kykyk-Zejner saçyrat
Birin biri tavalvaj,
Kekenip çyrgön adam көр
Duşmandan kegin alalvaj,
Qajratsyz adam qorqunçaaçy
Qastaçqan çorqo varalvaj.
Tygy volot naadandyñ
Toodoqu çapan çamandaj.

Açylyz adam көр çyçat
Ötkön işin kektegen,
Artynan uşaq көр ajtyr
Açyryña çetpegen.

Çaman çyçsa ajaılyñ
Bulutuu kyndøj surdanır
Byrkölöp turat qavaçyñ,
Qarandaj qarap oturur

Qaldyratat tavaçyñ,
Eptep kytyr alalvajt
Ujynö kelgen adamyñ,
Özynyn bilbejt vaşynda
Körynur turçan çaman.

Asmandan valçyr kyn tijse
Şoolasy çerge төгyлет,
Açal kelse ar kyny
Almadaj volçon qajran vaş
Aça-iniden völynet,
Tavnya kelgen vuudandar
Suuluçun çajnar kemiret,
Qaldajçan çalyñ top volso
Qartajçan Toqoç talçyr
Bulbuldaj volur eliret.
Uçuruq salbas azoo'or
Çygöndöp minsen könygät,
Belsenip çumuş çylyçandan
Açylyz adam erinet,
Qızqyra valdar bekerge
Saqajyr adam zeriget.

Birinder vult völynö
Kyndyn közy açylyt,
Asmandan çamçyr төгylyse
Çөptyñ guly açylyt,
Dyçqançylyç ajdasañ
Çerdin guly açylyt,
Açyñdar sajrap ыdasa
Eldin guly açylyt,
Kezektyy sözgө teң volvoj
Çaman adam vaşyñat,
Qonom der varsañ andajça
Çajym çoç der çer qarar
Çekesin çyçrap çaşyñat,
Bejilin vuzur mejmandan
Bar tavaçyñ çaşyrat.

Мунушкөр салат ыркытын,
 Ақытыр қошо тайқанын,
 Қиыр сөнөйт артынан
 Көрөмін деп алқанын,
 Қыяғыр саар vajқавajt
 Атынын сарсар қалқанын,
 Қызық қыян ыркыттын
 Қамсы қып valдақын,
 Тарқа келес ыркытты
 Қалқыз сықыр салвақын,
 Асиусу келсе қасығат
 Арманда болуп қалвақын,
 Ат ыстынөн айдығыр
 Ақындан тапвақын,
 Көрунгөнгө мақтаныр
 Көтөрылүр қалвақын,
 Қыз алқан сарды сәман деп
 Ақынд болсо сапвақын,
 Оң қолундун асиусун
 Сол қолун менен қармақын,
 Ақ қалпақ қығқыз еlime
 Адашпaj тилим сайғақын.

АҚЫН БОЛСОН АЙТҚАНДА

Пене оқивaj қат болбоjt.
 Минбеj буудан ат болбоjt.
 Қијқасыз вашта сас болбоjt.
 Iреj мамил сaj болбоjt,
 Ақ буудан баспaj саң болбоjt,
 Кижбеj қызыл шaj болбоjt,
 Минуусыз қорқо тaj болбоjt,
 Асыынан адашпaj
 Адамзаат маң болбоjt.
 Асmandан тижбеj аj болбоjt.
 Азар тыспөj адамқа
 Қараңқылуу тың болбоjt.
 Қорқону мingen çолдо өсет,
 Күлыкты мingen күнде өсет.
 Душmandан қордуқ көргөндө
 Уjқуң келбеjt қатқанда,
 Ар санатты келтирiп,
 Ақын болсон айтқанда.

QARЫLBQ

Kөmyrcynyn atындаj
Qыjсап болqон kezegim,
Kөp өmyrym өtkөryp
Şыjрап болqон kezegim.

☆

Aрава басqан тор attaj
Oор болqон kezegim,
Omurtqamdan сыртыльp
Çoor болqон kezegim.

☆

Arqаны çоq, çivi çоq
Tuşajt eken qarыльq,
Qoldu, бутту qan қыльaj
Bьcat eken qarыльq.

☆

Kyryctөj болqон tişindi
Caqat eken qarыльq,
Qaran tynды ваşыңa
Salat eken qarыльq.

☆

Sajraqan bulbul tilindi
Buujt eken qarыльq,
Sajqaqtaj bolup өmyrды
Quiijt eken qarыльq.

☆

Qartajьp kettim Toqtoqul,
Qara cacyьm aq bolup

Qajran çaşть çoqtodum,
Qanattuu quştaj balalьq.
Qajryльp kelbejt oqşodun.

☆

Eskirip kettim Toqtoqul,
Eegimde saqal aq bolup
Esiz çaşть çoqtodum,
Itelgi quştaj balalьq
Eңsesem kelbejt oqşodun.

☆

Qartajьp kettin qajran vaşь,
Qajryльp kelbes arman çaşь,
Qatarьmdan qaltьrdь
Qarыльqqa varqan çaşь.

☆

Eskirip kettin esiz vaşь
Eңsesem kelbes arman çaşь,
El көзынө çenilttin
Elyu beşke varqan çaşь.

☆

Ajaqtaj bulcud et ketti
Anardan qьзы vet ketti,
Altьmьşqa çaqьndap
Ajьl-yjden cettetti.

☆

Kөryнөj сыqьp qarыльq.
Kөzymдын qurcu çaşьdь,
Kөrgөnymдын vaarьсьn
Kөkyrөkkө taşьdь.

☆

Beldi enkejtip, kycty aldь,
Bermettej appaq tişti aldь,
Buzulup, urap qoroosu
Buldurttap qьзы til qaldь.

☆

„Kykygym Toqom qajda“ dep
Kysөcy ele qatarьm,
Kөnykдын otu өckөngө
Kyjyt menen qaramьn.

☆

Qarş keldi qarılıq,
Qalıñ torqo varalvaj
Qalamıñvı zarıqır?

☆

Aqardı menin saqalıñ,
Armanıñ ajtır çatamıñ,
Aqıñ Toqom qajda der
Arzıcu ele qatarıñ.

☆

Andaqıdaj çaşım çoq
Añ oñlosom qaradıñ,
Altıñısqda men sıqır
Aldıma keldi saradıñ.

☆

Eñiştedi vazarıñ,
Estegende qaradıñ
Eegim tyşse mejlici
Ermek volup çatadıñ.

☆

Bir kezekte vajqasam
Keride çalqız tal elem,
Kelin-qızdıñ çanıñda
Ker syjlөөcy vala elem,
Kec kirgende qadimki
Kujur turcu şam elem,
Kerektyy kuytyn varıñda
Keltirgen bulbul çan elem.

☆

Bul kezekte vajqasam
Kerige ottop mal völdum,
Kezegim ketip vaşımñdan
Kevimdi tarraj dal völdum,
Kelin-qız tygyl bu kezde
Kempirime zar völdum,
Kerilgen çaştan ajrıñır
Kevimdi tarraj dal völdum.

☆

Аль-кустөн асырап
Агыр қалқан кезегім,
Арпақ волуп сақалым,
Қагыр қалқан кезегім,
Алтымыз асыр, çетиміз
Вагыр қалқан кезегім,
Çол çорқомдон бул kezde
Тапыр қалқан кезегім,
Çаныр kelbes volso da
Çаşıрқымды сеземин,
Çоқolsom çалқан dyjnөden
Çorıquım ajtsın өз elim...

☆

Qara çaaq, qızıl til
Qarmasam qolqo qomuzdu,
Qalıñ eldin icinde
Qaqşatcu elem dovuştu.

☆

Qaruu, kyc ketti çonumñdan,
Qajran çaş ketti qolumñdan,
Qartajır Toqoñ völyndy
Qajran çaşтын товunан.

☆

Бсыр кетти çojnumñdan,
Qызды кетти ojnumñdan,
Altıмызda сыqqanda
Ajlasыз çашты çojdurdun.

☆

Keriden taşы көtergen
Ketti qajran balban kez,
Kelin-qızdıñ çanıñda
Keltirip qomuz çalқан kez...

☆

Atañ arman qarılıq,
Altıмыз çaşар qarılıq,
Qaqşansam qajra çaşarvajm
Qaraluu көnyl tarıqır.

☆

Qajran çaş kelbejt qajrǵyǵyr,
Qalqanym çaştan ajrǵyǵyr,
Kelinderge men qaldym
Ker ajtyştan ajvǵyǵyr.

☆

Kyndə uc ubaq maj verip
Sylasan kelbejt çaşsǵyǵyr,
Kyndə arman kyy certip
Bjlasan kelbejt çaşsǵyǵyr.

☆

Kyndə meenet tartqǵyǵyr
Qynasan ketrejt qarǵyǵyr,
Bojuna tutaş captalqan
Tujlasan ketrejt qarǵyǵyr.

☆

Kyndə munduu kyy certip
Saqrǵyǵyr kelbejt çaşsǵyǵyr,
Kyrök menen kymuǵy
Sapǵyǵyr kelbejt çaşsǵyǵyr.

☆

Baqǵyǵyr volup qyǵyǵyr
Baqǵyǵyr ketrejt qarǵyǵyr,
Muştumundu etine
Batǵyǵyr ketrejt qarǵyǵyr.

☆

Kyndə uc ubaq telmirip
Salǵyǵyr kelbejt çaşsǵyǵyr,
Bytyn deney alǵyǵyr
Malǵyǵyr kelbejt çaşsǵyǵyr.

☆

Arǵyǵyr standaj qasǵyǵyr
Samǵyǵyr ketrejt qarǵyǵyr,
Arǵyǵyr urqan şymyuk der
Taarǵyǵyr ketrejt qarǵyǵyr.

☆

Altyn çavuu urtyktör
At versen kelbejt çaşsǵyǵyr,
Armanǵy çaşyǵyr, muçajyǵyr
Qat versen kelbejt çaşsǵyǵyr.

☆

Sojomun der soç vısaç
Arkelsen ketrejt qarǵyǵyr,
Soç vaqandy ketörüp
Tap versen ketrejt qarǵyǵyr.

☆

Elden murun enkejtir
Belimdi aldǵyǵyr qarǵyǵyr,
Kökyröktü körtökön
Çelimdi aldǵyǵyr qarǵyǵyr,
Oozumdaçy şekerdej
Kevimdi aldǵyǵyr qarǵyǵyr.

☆

Tik bastǵyǵyr vöksöjtür
Tizeni aldǵyǵyr qarǵyǵyr,
Eki buttu çydyǵyǵyr
Kişen saldǵyǵyr qarǵyǵyr.

☆

Qadam bassan arǵyǵyr
Tuşoo saldǵyǵyr qarǵyǵyr,
Qara temir çynçyǵyr
Qurcoo saldǵyǵyr qarǵyǵyr.

☆

Usty-ystynö yşkyrtyp
Kucyndy aldǵyǵyr qarǵyǵyr,
Dal ortomdu vyksyjtür
Mycömdy aldǵyǵyr qarǵyǵyr.

☆

Şalvǵyǵyr terimdi
Etimdi aldǵyǵyr qarǵyǵyr,
Ajday tunuq tastajqan
Betimdi aldǵyǵyr qarǵyǵyr.

Emi bilşen onboqur
Өсүң qandь qarььq,
Qarajlatьr tunartьr
Kөzymdy aldь qarььq.

Baldan tattь, oozdon
Sөzymdy aldь qarььq,
Уşyntьr сьгьr aqьr
Өzymdy aldь qarььq.

Ajtqan sөzdy uqalvaj
Qulaqtь aldь qarььq,
Çaştьqtьn soqqon divalь
Urap qaldь qarььq.

Çetimişke varqanьm,
Çetkirip ajtqan armanьm,
Çemirilgen çarqa oqşor
Ketti menin darmanьm.

Çaş kezekte çavьqьr
Çьrqaal көrөj zarladьm,
Çetimiş çaşqa tuş qььr
Armanduu dyjnө aldadьn.

Ezip qajra Toqtoqul
Erkin bir çaşть çoqtoqun,
Ezil өmyr, gьldөj çaş
Eki kelbes oqşodun.

Qajrьr certci Toqtoqul,
Qajran çan qajrььr kelbejt oqşodun,
Qartajьr velim vykcyjdy
Qalqьmdan keter oqşodum.

Ajtьr certci Toqtoqul,
Altьndaj çaşть çoqtoqun,
Asьl өmyr, gьldөj çaş,
Ajlanьr kelbes oqşodun.

Burup certci Toqtoqul,
Bulbul çan burulup kelbejt oqşodun
Buurul bolsom mejlici
Buralqan çaşть çoqtoqun.

Tolqoj tartqan qьl arqan
Tor qaşqa attьn kermesi,
Toodoqu bulbul yndөngөн
Toqtoquldun kerbezi.
Torqojdoj baştan çan ketse
Tolqonup qajra kelbesi,
Tovunđan ketsem aman vol
Tolqon qьrqьz çergesi.

Qaptalqa tartqan qьl arqan
Qara kerdin kermesi,
Qaqşanьr bulbul yndөngөн,
Qartajqan Toqoq kerbezi,
Qajran өmyr, gьldөj çaş
Qajrььr eki kelbesi,
Qalqьndan ketsem aman vol
Qaldajqan qьrqьz çergesi!

**TOQTOQUL MENEN
EŞMAMBETTİN
AJTÛŞQANÛ**

Toqtoqul menen Eşmambet көр айтқан,
Бирок улардын айтқань, кее бир ысыларды-
қандай самандашуу емес, таташалар, елдин
көнулын асуу усын айтқан.

Toqtoqul Sisirden kelgenden kicin Eşmam-
bet ekөө dajьma bir çyryşkөн. 1915-çыы
Ketmen-Tөвөдөгү Qонur-Өgыз degen çerde
toj volot. Tojço Bazar-Qorqондоқу Arstan-
vır Carvaqtan Baltavaj degen valsan daqь
varqan. Arьm çaqtaqь Sarttar urusunan Sejt-
nek degen Baltavaj menen eñişip çenilip
qalat. Eşmambet „Senin Sarttar uruңdan tьy-
kөн valsan çenildi“ dep Toqtoquldu tamaşal-
ar ьrdajt. Toqtoqul Eşmambettin saqalьn
ьrdap ekөө aйтьsat.

EŞMAMBET

Arstanvar, Carvaqtan kelgen
Baltavaj

Balvandьqьn ajtam aj,
Alьn vilbej eñişip
Arьmdan bir Sarttar*
Asььp çyçet qaltadaj.

TOQTOQUL

Eşmambet ьrdap turasьn
Ec nerseni vajqavaj,
Elirip topqo maqtanva
Eegindegi saqalьn
Qoolap ketken arpadaj.

* Sarttar—Qьrьzдын атақты урусу. Alaj çaqta, Nooqat rajonunda çana
Ketmen-Tөвөдө Sarttar urusuu var. Toqtoqul uşul Sarttar urusunan.

EŞMAMBET

Өлөмyn dep sanavaj,
Өz alьna qaravaj,
Arqasьnda bir Sarttar
Syjçөлyp çyçet maladaj.

TOQTOQUL

Qьjçьrasьn Eşmambet
Qьlçajьp arьn qaravaj,
Qьjuun таар сьmçьsam
Qalarsьn işke çaravaj,
Eegindegi көр saqal
Een qojduң taravaj.

EŞMAMBET

Toiquansьp keldi ele
Toqtoquldu qaracь,
Tomrojup attan çьqьlь
Eñişke tьşkөн valasь,
Qaruu çoq Sarttarдын
Ujalqanьn qaracь.
Eñişten Toqom çьqььp
Esinen tajьp turqanda
Eşmambet boldu aracь,
Muruntan qajqь көр tartьp,
Mundanьp çyrgөн sanaasь.

TOQTOQUL

Acqanьnь Eşmambet
Mundanьp çyrgөн sanaamь,
Balvanьqь çьqьp qojdu dep
Çamandajьn valamь,
Eegin tutaş qьl vasqan
Eşmambet, esi çoq elen aramь.

EŞMAMBET

Qajtaram çoop munuңa,
Eñişken valaң çьqььp
Toqom, qajqьrçansьp turuda,
Ajtьsa turqan ьçьdaj.
Asььnьn Toqtoqul
Alqьmda saqal qььma.

TOQTOQUL -

Съқыр қалса еңістен
Самандағы нимди,
Көңүлым сууқ ојлоду
Ешмамбет сенін тилиңди,
Көкүрөгүң тутаş қы
Көтөрылүр ырдасын
Ешмамбет, көрөөйсүң ошол тыгынды.

EŞMAMBET

Адьрқа буткөн çekensin,
Айтъқанда netesin,
Аldastava quu көсөө
Алқымында сақал чоқ
Араңа оқшоş ekensin.

TOQTOQUL -

Qara eckinin terisin,
Qartap alqan ekensin,
Qajra-qajra çelimdep
Cартap алqan ekensin,
Eki воо қылың qudajдын
Epcildikten Eşmamбет
Maqtap алqan ekensin.

EŞMAMBET -

Авалъ surap qudajdan
Брыль алqan ekensin,
Andan соң ооз бергин деп
Murun алqan ekensin,
Enemdej volqon quu көсөө
Eeginde bir қыл чоқ
Quru qalqan ekensin,
Өgyncөрөөк көргөндө
Beş-altъ қыл var ele
Ань да çulup алqan ekensin.

TOQTOQUL -

Eki воо qara saqalqa
Tunup qalqan ekensin,
Saqal çaqtan vajgeden
Съқыр qalqan ekensin,

Igeri varaq el volot decy ele:
Tula vojun tyk vasqan
Bir deci,
Anda-mynda bit vasqan.
Eki deci,
Өzyn соң төөdej çyk vasqan.
Ус deci,
Ошол varaq elderden
Çalqыз өзүң çajqалыр,
Eşmamбет, uruq qalqan ekensin.

Toqtoqul mintip ырдaқанда Eşmamбет kylyp:—Toqtoqul emne volqonsuң, çesir qatъnca qarqар ырдajсынды.—dedi.

Anda TOQTOQUL—Seniki çaqъы, eki воо қылына maqtanыр ediren-dejstн—dep adaqъ kyldy.

EŞMAMBET—Andaj volso qarap tur!

TOQTOQUL—Qarap tursa qarap turajyn.

EŞMAMBET -

Qudaj degen kişinin
Alqымъ saqal tyk volot,
Аньн қылаң тоовосу
Bir qudajqa бут volot,
Көсөөны qudaj көрсөтpe
Вааръсы cунаңдаqан çurt volot,
Таңда maqсаар volqondo
Qudaj dosu Muxamбет
Көсөөлер çанына varvaj сырт volot.

TOQTOQUL

Aқылы чоқ kişinin
Алқымы saqal tyk volot,
Asьrap vaqыр çyrbөсө
Araş sirke, bit volot
Eşigi bejiş tar degen

Evin taap kire alvaj,
Eki voo qьln cыk volot,
Cuup qojqon kijimdej
Kөsөөнyn vaarьsь sьpaa çurt volot.

EŞMAMBET

Qudaj degen kişinin
Tyk volot tygөл betteri,
Avalь murun çannatqa
Şarapatь saqaldьn
Adamdan murun çetmegi,
Ar birinen berište
Alat eken bir-birden,
Avalь murun bejiške
Saqaldьn bul qo ketkeni.

TOQTOQUL

Qudaj degen kişinin
Tyk volot beken betteri,
Qaj şarijattan eşittin
Saqaldьn bejiş çetkeni,
Ajtqan sözyn cьn bolso,
Ala topuran kyn bolso
Ar qьlьndan berište
Bejişti közdөj syjrөsө
Başqanь mьndaj qojo tur
Bolorsun qьzьq kökrөy.

EŞMAMBET

Tyvy sajbьn berište
Kynygө birden tynөsyn,
Saqaldьnyn çoq deşet
Şarijatta kynөsyn,
Eki qьl tappaј eltөndөp
Eneme oqşoş quu көsөө
Esinden tanьp çyгөsyn,
Çulçundava көsөкө
Qudajqa çaqrajt mьnөsyn.

TOQTOQUL

(Alaqanьn çajьp nata berip):
Tyvy sajbьn berište
Birden emes Eşmamбет

Ekiden kelip tynөsyn,
Qьlna qьrқ ekiden çaza көr
Qudaj Eşmamбетtin kynөsyn,
Eşiği tar bejiške
Evin taap men kirem
Eki voo qьln vaгьnda
Qarьqan teke keptenip
Qaңqьjьr sьrtta çyгөsyn.
Arvajqandan — sarvajat,
Ar bir çeriң bir saјat
Saqal emes buta qo
Bul saqalьn vaгьnda
Qantip çaqat mьnөsyn.

EŞMAMBET

Tyvy sajbьn berište
Tynөp çyгөн kezi uşul,
Bir qьl tappaј көsөкөн
Çyдөp çyгөн kezi uşul.

TOQTOQUL

Tyvy sajbьn berište
Tynөp çyгөн turvajьь,
Kөptygynөн vaqalvaj
Qanteer ajla tavalvaj,
Bul saqaldan Eşmamбет
Çyдөp çyгөн turvajьь,
Qaraqandan qalьq qo
Berište emes, qьlna,
Qarqalar ucup tynөsyn.

(nata berip):

Menden alqan vatan şul
Çazqь vaar көktөmdө,
Çer cьmьrap көrkөndө,
El çajlooqo көckөndө,
Qьlnьn birі qalvastan
Qьp-qьzьl volup tyөsyn,
Qьzьldь көrsө birge ucat,
Altьmьş qarqa—saqьzqan
Ajdoondo çyгөsyn,
Tyvy oşondoј volmoqsu,
Eşmamбет senin mьnөsyn.

EŞMAMBET

Sы́жа са́қал, керт мурут,
Сы́ласам ке́лет қолума,
Зы́рғары́сын кө́сөкө
Бір қы́ндын қо́ғуна,
Са́қалы́ қо́қ кө́сөһи
Са́вар уру́п келте́ктер
Қо́лотро́йт де́йт қо́ғууға.

ТОҚТОҚУЛ

Sы́жда са́қал, керт мурут
Сы́ласаң ке́лет қолуна,
Сы́рттыңды́ салы́р мақта́нға
Бір воо́ қы́ндын то́вина,
Қағы́ғанда́ узағы́р
Қағууң ке́тіп сүк во́лот
Бе́жіш турсуң Е́шмамбет
Бағалва́жын қо́ғууға.
Кү́лкі қы́лат кө́рген еі,
Кү́рсылде́р қы́ға мақта́нған,
Е́шмамбеттин ке́він көр
Қума́р во́лсоң са́қалға
Қуса́ғың то́лот бір сы́да
Қула́ қо́лоқ ва́йтальды́,
Қи́жғуаң қы́рғыр қо́жо ве́з.

EŞMAMBET

Балтава́ж ты́скөн е́ңішке
Ваағы́ құрттуң ке́неші,
Еегінде́ бір қы́ қо́қ,
Са́қалың кө́р деп асы́лат,
Са́рттардың то́ғолоңқон е́несі.*

ТОҚТОҚУЛ

То́ғолоңсо́м өзү́м ва́р,
То́лқуаң то́рқо ке́лгенде
То́рқо́ждо́й ші́рін сө́зүм ва́р,
То́р қы́нды мақта́нға
То́лқуа́ғың Е́шмамбет
То́ро́й са́лар ке́зім ва́р.

* „Са́рттардың то́ғолоңқон е́несі“—деп Е́шмамбет То́ртоқу́лду а́йтп қатат.
То́ртоқу́л са́рсы́ кіші́ во́лқон. О́ғондуқтаң аны́ „То́ғолоңқон“—деп Е́шмамбет
тама́шалар ы́рдаған.

EŞMAMBET

Қо́лоқ са́ар сы́қыда́й,
Қо́ртоңдо́ғон не́месін,
Қо́осуа́нсы́р ы́рдаған
Қо́ртоңдо́ғон не́месін,
Асу́ума кө́р ті́же
Бірде́мені кө́ресуң,
Ағ сengelim бе́ш қада́қ
А́жава́ж туру́п му́стасам
А́йлына́ сө́тпей ө́лесуң.

ТОҚТОҚУЛ

Қа́лдуу қа́ра а́жарда́й *
Қа́йры́лдаған е́месін,
А́рава́н кө́ргенде́
Тағы́ры́лдаған е́месін,
Екі ва́тман сүк ар́тса
Ө́өдө́ден сы́ғыр та́рталва́ж
Ті́зесінең те́мтенде́р
Е́есінең келте́к сө́р
Сең, у́рған тағы́ры́лдаған е́месиң.

EŞMAMBET

А́ждадың ма́лды сы́ығыға
Арзы́р келіп қа́лысын
А́лыста́ қатқан у́ғууға,
А́лысқа́ кетіп те́мтенде́р
А́жығың қо́қ, кү́нөөң қо́қ
А́қ сө́рінең келте́к сө́р,
А́ждады́ кеттің шы́ғырда **

ТОҚТОҚУЛ

А́қылың та́рған қа́н ке́лет
А́лты а́йлы а́лы, шы́ғырдаң
Қа́вар алва́ж қа́рсы́ ы́рдап
Қа́ра са́қал Е́шмамбет,
Қа́жарда́ сү́ргөн му́нумдаң,
Қо́ро а́сы́ қо́жун қа́жтарғы́

* Қа́лдуу қа́ра а́жарда́й—деп То́ртоқу́л Е́шмамбетті тама́шалар ы́рдаған.
Е́шмамбет а́лғатты, са́қалдуу кіші́ во́лқон.
** Шы́ғыр—Стір деген сө́з.

Qoluna tijse bir ecki *
Qorçondop qactın sen nege,
Qonuşuñ Qalwa** сьвьрдан,
Qarmağan çoq bir soldat
Qacыр keldin sen nege
Qalın Talas uruudan?

EŞMAMBET

Qaқazdı bildin qartınan,
Qarmalыр kettin Şьвьрдa
Qaj kynөөnyn зарынан?
Eki soldat, bir dezur
Ajdar ketken artınan,
El qьдыр ar çerden
Surap çedin çartınan

TOQTOQUL

Qarmalыр kettim qalqıman,
Azartuu çoldo qactılar,
Ajdadı soldat artınan,
Qarmalыр ketken men elem
Qas duşmandın зарынан,
Qajғыр kelip el көrdym
Bar eken tuzum çalırдан,
Өiöt velem acqadan,
Bras, surap çedim çartınan,
Eki qolpoc*** urvastan,
Ec adam doo qьvastan
Qorçondop qactın sen nege,
Qonuşuñ Talas qalqınan?
Beş-altı qolpoc qarma dep
Quudu bele artınan.

* „Qoluna tijse bir ecki“ degendin mañlisi mında: Eşmambet özy Talastıq Qorpo açь degendin qojcusu bolqon. Toодо çyгyp açьnın bir eckisin sojup köteryp alыр Ketmen-Tөвөгө aşuu aşьr qacыр kettir qalqan.

** Qalwa—Talastaqь çerdin aly.

***Qolpoc—Talastaqь qьrқьzdardьn bir urusuu.

EŞMAMBET MENEN TOQTOQULDUN EŞENGE ЫRDAQANЬ

(Toqtoqul menen Eşmambet Talasqa kelip bir alyda turuşa, qalpalaryn eercitip ešen kele çatqan. Eşendi oşol alydın başь tozur cьqqan. Bajdın başь qaltıldaқ eken. Oşondo ekөө ыrdap qojo berişken).

EŞMAMBET

Qonuşu şiber көp-kөk cөp
Kelişken eken çergesi,
El coqulsa ыrdaqan
Eşmambettin termesi,
Teetigi elyydөн aşqan aq topu
Emine ycyn qьjмыldap
Qozqolup qalqan keldesi?

TOQTOQUL

Tolqoj tartqan aq arqan,
Tor qaşqa attın kermesi,
Top çьjындь gylđөtkөн
Toqtoquldun kerbezi,
Kyny-tyny uqtavaj,
Tyn termetip çyрөm dep
Oşonun, toqtovoj qalqan keldesi.

EŞMAMBET

Qьzьtьp eldi gylđөtkөн
Qьzьl tildin termesi,
Qьjvat çanьn өtkөnde

Qысајыр қайта келбеси,
Qызыққо Тоқо қарасъ
Qығда турған ақ көјнөк,
Qыжылдап турат келдеси.

ТОҚТОҚУЛ

Al асық көјнөк, ақ selde
Eşendin ыјлајт кевине,
Qолuna берip қадыр şart,
Eşen-sopu қылаңдып
Oşentip, келдеси турвајт çөпynө.

EŞMAMBET

Aq sandь eken topusu
Eşen berse қадыр şart,
Ajьнып eken sopusu,
Qыјamat çolun көздөгөн
Qығызда sopu қалраньп
Анда, Тоқо қыжылдајыь соқusu?

ТОҚТОҚУЛ

Qарасъ appaq topusu,
Erteler келдеp namazqa
Elinin ваарьп қыјқыр
Tyn терметip uqtavaj
Oşentip, epkindep қалқан соқusu.

(Eşen kele çatqanda aldьnan сықыр Тоқтоқул менен Eşmambetin ығда-
қандарь):

EŞMAMBET

Ajal, erkek cuildap
Arьnan қалвај сыр ошо,
Aq caranduu, aq selde
Tee aldьndaқы қојқојқон
Aq voz at mingen kim ошо?

ТОҚТОҚУЛ

Erkek, ajal cuildap
Eercip қалвај сыр ошо,
Aldьna kelse сылақан,
Ajқыр, қосқор сыпнақан,
Aldaқань volboso
Aқыretke varqanda

Erkectej çoldu baştaqan
Mьna eşen degen pir ошо,
Çannattьn қulpu mende деп
Çalрьнь алдап сыр ошо.
EŞMAMBET

Ajal, erkek çyrсын деп
Atь-çөпyn surajьық
Aq seldeden kimsiң деп?
Өz aldьnan вақыр
Tuş-tušta kele çatьr deјt
Duvana volup kyrsyldөp,
Tergegen kişi çoq eken
Eminege çyrсын деп?

ТОҚТОҚУЛ

Al, qol tarşьrған eşeni
Tuş-tuş çaqta tuјlaқан.
Eercip қалвај арьнан
Et, maj çecyy көзөly
Qолun çajьr syv dese
„Ajьqqan қалqтьn keseli“
Tee, aq eşendin қолunda
Kim beјişi, kim tozoq,
Oşonun ақыс, esevi.
Men, uşul тақыр pirdin зағрьнан
Dalaј çы ketkem ajdalьp
Dartьmь ырдap қалајьп
Тақырдып келди kezegi.

EŞMAMBET

Tuş-tuşunda вақыр,
Duvana volup kyryldөp,
Qaғыларь ыјлашат
Qapilet dyjнө cirkin деп,
Aq seldecen andan көр,
Baştarьnda sylkyldөp,
Sary calbar bir kişi
Ada, ыјлар kelet ыlkyldөp.

ТОҚТОҚУЛ

Tuş-tuş çaqta kyryldөp,
Duvanalar ыјлақан,
Ajқыр, қосқор mal берip
Ata eşen деп сылақан,

Arqasında qalralar
Bekerge çapın çajnaçan,
Aqıretin qarızın
Aqıldıu eşen pir oşol,
Uşu baştan çajnaçan.

EŞMAMBET

Erkek, ajal qalbastan
Eercip çyret çalır çan,
Elyu qocqor, çyq ajqır
Ajdar ketet artınan,
El bervej qojvojıt eken qo
Eşendin kersə varqınan,
El bergen dyjnə kər oqşojıt
Eercisek qantet artınan?!

TOQTOQUL

Eşmambet sen elirve
Eşen eercitrejt qo artınan,
Eşendin tyrkylygyn surasam
Alaçan çajır «suv» dese
„Ajyqat“ deşet dartınan
Olujə eşen eken dep,
Ajdalır varqan volcumun
Tetigi aq seldecen eşendin
Oğunsuz qılqan qalırnan.

EŞMAMBET

Qol tarşırqan eldenbi,
Qojqojqon eşen aq selde
Çe qoço sөөk çerdenbi,
Qantir eşen sıjdyrat
Qalq coqultur bergendi,
Bu qalaada çatqan kişi eken
Çe qalq saqır kelgenbi,
Şarijattə aram dep
Moldolor syjler çyrçy ele
Өzyncə surar kelgendi.

TOQTOQUL

Qıvanır eşen qalqandır
Mal coqultur bergenge,
Acuum kelip tyjyləm

Uşundaj aq seldeni kergendə
Aralap kelip mal çajnajt
Aq qalpaq çyqıqz elderden,
Aq seldecen eşenden
Azar, muñdu men kergem
Ajqır, qocqor çajnaçan
Avijirsiz şermendem!

(Eşend) yığa kelip tuşur ırcılarqa topu berer

EŞMAMBET

Bu taqsır eesi eken kynөөnyn,
Aşyraqın Toqtoqul
Ajqırdın berer virөөvyn,
Eşen bergen ajqırdı
El aralap minemin,
Eşendi közum kergendə
En qıvandı çyrgөm,
Bejlin eşen qıspasa
Berer maldın virөөvyn.

TOQTOQUL

Ajqırdın bervej virөөvyn,
Alda qacan tynylgө
Aq eşenden çyrgөm,
Kөnylym şunca qalırtyr
Kөrgөm kelvej çyrgөmyn.
Kөrcylyk bergen maldardın
Berse volo virөөvyn!
Eşendin kesir saatınan
Elsizge necen tynөdym,
Bizdi ajdatqan eşen pir volcu,
Alalvaj kegitim çyrgөmyn.

EŞMAMBET

Eşen berdin topunu,
Şyladın vizdej totunu,
Totular kijip topunu
Taqsır, eşen, qoldo dep,
Tyşөrsyn sen da qolqo dep,
Qarqaqan da var çyqar
Qantelik eşen oñvo dep..

ÇAŞAQBİN KENESİ ӨКМӨТ

Bozdop, Ылар тырмөдө
Çatqan wөлсu Тоqтоқул,
Boz тоқолоқ ыргө etin,
Саққан wөлсu Тоqтоқул,
Bozorup сугур қығқызды
Тарқан wөлсu Тоqтоқул.

Qajқығқанмын bir kezde
Qaraluu qorqon turmuşqa,
Qanca қы сугур талаada
Qajтыр kelgem қығқызқа
Ajdaыр сурдум Sibirde
Azartuu çaman turmuşta,
Açalым çоқ өlwөstөн
Aman kelgem қығқызқа
Çaşaқын kedeş өkmөt,
Çalaa қықан wuzuqtu *
Çatqанынан turquzwa,
Erktyu emgek, çañ çurt
Ergisin waqын çыldызқа!
Eskirip kettim qоşulwaj,
Emki soqun turmuşqa!

* „Çalaa қықан wuzuqtu“ деп aқын өзүн kynөөсыз aјdatqan waj-manap-
tar çönynde aјтыр çatat.

ZAMANA

(Eski zaman menen çañ zaman çö-
nynde):

Dalajlardy qor қыыр
Zarlatqansyn zamana,
Kedejlerdi wajlarqa
Qarmatqansyn zamana,
Açydaardaj zalimge
Arwatqansyn zamana,
Çelmoquzdaj wajlarqa
Çalmatqansyn zamana,
Kedejlerge şor wölup
Çarmaşqansyn zamana.

Ac ыркыtkө tylkydeј
Aldығqansyn zamana,
Uu тырмақты kedejge
Maldығqansyn zamana,
Açыратыр aқылдан
Maң қықansyn zamana,
Ataqanat dyjnө dep
Taң қықansyn zamana,
Carcь wөzгө çetkirwөј
Zar қықansyn zamana,
Birөөгө çоқ, birөөгө
Bar қықansyn zamana,
Wajlarqa ken, kedejge
Tar wölqonsun zamana,
Kedejge қымбат, wajqa arzan

Mal bolqonsun zamana,
Qara çarma kedejge
Bal bolqonsun zamana,
Bajqa buudaj, kedejge
Çar bolqonsun zamana,
Kedejge tujuq, vajlarqa
Şar bolqonsun zamana.

Bajın syjler kedejdi
Tumcuqturqan zamana,
Kedejge vajdı qıjırtır
Uncuqturqan zamana,
Bij, starcın, voluşun
Qurcutturqan zamana,
Kedejdi tylky, vajlardı
Bırkyt qılqan zamana,
Vajdı cınar, kedejdi
Cırırq qılqan zamana.
Vajdı çañ, kedejdi
Cırırq qılqan zamana.

Vajdı vory, kedejdi
Qoj qılqansın zamana,
Çoq qıltaqqa kedejdi
Oj qılqansın zamana,
Bir-birine vajlardı
Toj qılqansın zamana,
Çalqız malın kedejdin
Sojdurqansın zamana,
Qara çerdi kedejge
Ojdurqansın zamana.

Kedejlerdin yjynde
Çivin alqan zamana,
Tavalbaqan kedejdin
Ujyn alqan zamana,
Qanca malqa cuu tısyır,
Kujyır qalqan zamana,

Bөөдө qajqı kedejge
Kujyt qılqan zamana,
Kedejdi çarın, vajlardı
Bijik qılqan zamana,
Vajdı mergen, kedejdi
Kijik qılqan zamana.
Tavalbaqan bulbul men elem,
Sajrajn tıpvaj qalqama,
Zamanın keldi ajlanır
Çarqıda kedej, çarqıda.

QANDAJ AJAL TUUDU EKEN LENINDEJ UULDU

Турку атабыз қыргыздан,
Зарқынь көрдык турмустан,
Айтқанда сөзүм сар-сарық,
Асманда күйгөн сұлдыздан,
Он четинци сьльнда
Николаж тақтан сьльмьсқан.
Кенешти қуруп Ленин
Кедејге устум турқузқан!

Басыр сеген қалқымы
Баж—манартаг қуилду,
Аты кедеј валдарь
Артьндан сорун сьулду,
Николаж панын сегендер
Амалын таррај туунду,
Рапардај саныр боштондуқ
Бақтыбызға туилду,
Қандај ажал тууду екен
Лениндеј уилду!

V Он четинци сьльнда
Өктөүрдын таңь атты
Сарқылдақан волсевик,
Сақсы заман саратты,
Мусарьлар қуваньыр,
Мундууларға сол акты.

Көр сьлдар аққан тьльбай
Көздүн сьсын қураатты!

Четигин Ленин қутқарды
Чезиттин сьаққан отунан,
Четилип кедеј қутулдун
Челмоқуздын оозунан,
Челпintiп тууну көтөрдун
Чегелуу қыргызы тоосунан.

Бажакьда саяналды,
Баж-манартын тишине,
Қантеер аяла тавалбай
Қан сьутқанын ичине,
Мьндая заман волорун
Көрдун ве ле тьсунды?
Асылды вақың вирага
Артьмақтай кьсүлды!

Ал кезекте менаақ
Аждодо сьугур ьйлақам,
Алсар сьатыр тутқунда
Ажымды самар ьрдақам,
Қьжоону тартыр алтын вағ
Қьрқ қавьрқам қьйрақан,
Ьгьсқа буткөн Ленин
Ьжьнды васть қьйладан...

Өмүрүнүн вардығын
Кедеј усун зар қьйқан,
Езилген қалын қалқы
Еркелетип вағ қьйқан,
Раанайын елдин асууға
Ваşьнан Ленин ант қьйқан.

Көзүм варда айтайын
Көргөнүмды қалқыма,
Саяратайын тилимди.

Samar çyrgөн çarьна,
Qubanamьn bulbuluq
Ala-Too çyrgөz daqьna!

☆

Termeden ajttьm kevimdi,
Qubantьr valdar көnyldy,
Salpaqtar ucqan qulaly,
Tartaqan quştan çenildi,
Noqtoodon vaşьn qutqardь
Tozoqto çatqan elimdi,
Qur ьraqmat ajtavьz
Quttuqtar aşьl Lenindi!...

☆

Kөzymdyn çaşь төgylgөн,
Kөр çьlь tartьr azartь
Kөjkyttө çatьr telmirgem,
Kөnkь çyrgөz көр qalqьm
Kөrdyңөр çьrqaal Leninden!...

☆

Kecinen ber dep tilejmin,
Kejigen çanqa ölymды,
Өвөктөр ьjlar tyrmөdө
Өtkөrgөm çaşьtьq ömyrды,
Kedejler aль verdiner,
Kerimvajdan keгимdi,
Uşuncalyq çьrqaatqan,
Urmattajьvьz Lenindi!...

☆

Keңcilik door çьqqanda
Terime vatraj semirdim,
Tuşalqan temir ciderden
Boşotqon butun elimdin,
Atandaj vaqqan aldejlep
Amanьn tile Lenindin!...

☆

Kesiri tijgen quzquandar
Kelbes çajqa көmyldy,
Ezyucy zalim vajlardan
Esiңe alsaң çaşь valdar
Emi çigiң belyndy.

Çarьr menen vaqьrqa
Qaltьrvaj cactьn ьrьstь,
Qantip ajtrajt bul Toqon
Qazьrqь çьrqaal turmuştu
Qaraңqь atqan el elek
Qatarqa qoştu çyrgөzдь,
Ketpes dөөлөt, keң zaman,
Keneş өkmөt turquzdu!

☆

Çetim menen çesirge
Çemişin bөlyp tarattь,
Zarьqqan eldin vaqьna
Lenindi çarattь,
Talyqras qьlьr taqtьndьz
Şumqarqa altьn qanattь!

☆

Aq qalraq çyrgөz elime
Altьn, kьmyş kenderdin
Ezilip çyrgөн kedejge
Encisin bөlyp çer verdin,
Qajьda çyrgөн elime
Qajrat—qubat dem verdin.
Uşuncalyq çьrqaaldь,
Urmattuu Lenin sen verdin!

AQBAARЬ *

(1929-çыы, Ақсынын ** Qara suu degen çerinde, Maşqara degenin tojuna Ketmen-Tөwөdөн Тоқтоқул, Talastan Алымқул вa-рыты.

Çajдын толуг ивaқы... Тојоо келген қыз, келiндер ајылдын cетiндегi керiде отура-ған екен.

Тоқтоқул менен Алымқул қыз, келiндердiн çанына вастырып келiшiр ырдap қојо вeрiштi.

Қыз, келiндердiн cетiндегi қызы тоғу келiндi көрүр Алымқул ығын вaштaды:

АЛЫМҚУЛ

Қыјқырсақ қantet Тоқтоқул
Тигил қызы тоғу çенени?

ТОҚТОҚУЛ

Қызылды көрсөн қымтыңдар
Қыјқырасың çивармек,
Ашықрай балам тура тур,
Авалы бир ајландырып көрөлу.

Анда Алымқул қара тоғу келiндi көрүр ырдap çiвердi.

АЛЫМҚУЛ

Qадьғын ајтсам çақавь,
Qalam қаş qara тоғуну?

ТОҚТОҚУЛ -

Ашықрай балам туратур
Тавылар вaşqa сонуну,

* Ақбаарь—Fарьса, peri degen söz.

** Ақсы—ушл күндөгү Karaban (вaштaқы Қызылçar району).

Qartанды сүжөс çан волур

Quuratpasyn çorumu.

АЛЫМҚУЛ

Qajsь birin ырдajыыз

Toqo, kimdin çақat porumü?

ТОҚТОҚУЛ -

Ej, balam çaştық çөny oşondoј

Çalрынын вaарь бир emes

Balam, вaşqa волот çоруqu.

АЛЫМҚУЛ

Қызы тоғу çақраса

Toqo, men қыдырмақ вoldum кө-
vynө.

ТОҚТОҚУЛ

Қыјалын билip таар ајт

Қызықрай балам өnyө.

АЛЫМҚУЛ -

Вaарь ele çақш көрүнөт

Вaарсын қуштaj темiнген.

ТОҚТОҚУЛ

Сығын билеј çүрөгүн

Сыгына вeкeр semirgen,

Сымбатын таар ырдajық

Balam, сiндуусу сықат келiнден

Aq сақал ырдap çatat деп

Ajыp көрвө келiндер

Men, ажылқам çaştық өmyрдөн.

АЛЫМҚУЛ

Aq vulbul saјrajт emespi

Toqo, aq сынардын çақына,

Andaj volso ырдajық

Toqo, келишкен suluw ақына.

ТОҚТОҚУЛ -

Ej çивармек, ошол „ақ“ деп ајтыр
ырдасаң.

Кевiң çақат қарғына,

Keteli ырдap ошону,

Uqulsun şarь вaарьқа...

ALBMQUL

Mergenci salat weleske
Toqo, beş qawat wolot qarqanb.
Andaj wolso aşyqra
Toqo, tawajb izder appaqb.

TOQTOQUL

Brđasañ walam aqtъ ыгда,
blajbq oşol tarqanb,
brđaştar çaştyq qurc wolot
Balam, ыqsyz çerge sarraqb.

ALBMQUL

Teetigi meltiregen peridej,
Beş qawat wermet, şurunu,
Meni qasan ыrdajt der
Toqo, wizdi qarap turubı?...

TOQTOQUL

Belgilegem aq kelin
Senin betinde qъzyl nuruñı,
Brđasañ walam uşunu ajt
Oşonun çaqat qъbqъ.

ALBMQUL

Kemseli çiwek, warqyttan
Kelişken çaqan qajbma.

TOQTOQUL

Kelinden çaqşъ tawbısa
Balam, ketkiñ war dejm ajbna.
Aqъb durus korynet
Balam, uşul aq kelinden ajbwa.

ALBMQUL

Çelwegej kijgen wejqasam
Arqaqъ wazar çiwegi,

TOQTOQUL

Ej, walam ajtuuqa sonun aq kelin
Ajaldın taza çyregy,
Ajtsañ walam oşonu ajt,
Adamdın erijt çyregy.
Arman kyn, waştan ketkensiñ
Çaştyqtın uja tynegy.

ALBMQUL

Kelindin taptyq aqtarın
Toqo, kezegin taap maqtadın.

TOQTOQUL

Ketpesin sözüñ bekerge
Çuarmek, kelindin sura attarın.
Ker çorqodoj tögylcy
Menden ketip qalqan çaşsıbq
Balam, kezeksiz çerge sarraqb.

(Bir wala saap keltir „Kelindin atъ Aqwaarъ” der ысыlarqa şıbıradı)

ALBMQUL

Kykyktör sajrajt şaqtaqъ,
Qaracъ, kyndöj bettin appaqъ.

TOQTOQUL

Kylyusy çaştyq qalqanda
Kyugym çaşqa warqanda
Kykyk wolup Toqondu,
Kyjdyrösyñ Aqwaarъ.

ALBMQUL

Aq bulbul sajrajt şaqtaqъ
Ajday bettin appaqъ.

TOQTOQUL

Bul, Albmquldun tarqanb,
Altımbş çaşqa kelgende
Toqondu azarqa saldın Aqwaarъ.

ALBMQUL

Bulbuldar sajrajt şaqtaqъ
Buralqan öndyn appaqъ.

TOQTOQUL

Bulbul çaştyq ötkendö,
Bul ömyrgö çetkende,
Buralb syjler, kerilip
Meni, muñajtasın Aqwaarъ.

ALBMQUL

Butunda kijgen maasъb,
Toqo, bulqaarъ emes, akeri,

TOQTOQUL

Bytyn kymuş korynet
Qoluna salqan şakegi,

Buralqan suluu Aqvaarъ,
Munajttъn mendej akeni.

ALBMQUL

Kөjnөgy appaq tuvardaj,
Kөrcy Toqo Baarъnъ
Kөk zoodon ucqan ulardaj

TOQTOQUL

Kөtөryldym men daqъ
Balam, көrgөndө toqtop turalvaj,
Kөzyndy tyzdөp tikteп tur,
Balam, көp çaşъnъp ujalvaj.

ALBMQUL

Qъзыl til sajra talvajsъn
Qъjalъn şeker valdajsъn.

TOQTOQUL

Qъp-qъзыl betin anardaj,
Çaş kezimde çaralvaj,
Qъz kezinde qandajsъn?...

ALBMQUL

Çaңsoodon tilim talvajsъn,
Çamalъn şeker valdajsъn,

TOQTOQUL

Çajnaqan colpon nur çyzdy
Çьraçъm, çaş kezinde, qandajsъn.

ALBMQUL

Qъзыldan kijgen çeletken,
Qьrqa taqqan sedepten.

TOQTOQUL

Qъдыръ çyryp sendejdi,
Kөrvөdym qъjla eletten,
Qъsъnъp menden ujalva
Qъзыqcu çaştъ çөnetkөm

ALBMQUL

Çaşьldan kijgen çeletken,
Çaraşat taqqan sedepten.

TOQTOQUL

Çaqşь ele çyrdym sendejdi,
Kөrvөdym qъjla eletten,

Çaşъnъp valam ujalva
Çaş kezimdi çөnetkөm.

ALBMQUL

Qolo emes kymuştөj,
Toqo, qoluna salqan bilерik.

TOQTOQUL

Toqondun çetsen varqъna
Balam, topto sajrap çyrөlyk,
Tolup çatqan qatъndar
Seni ele tiktejt tynөryp.

ALBMQUL

Çalqъz өзyp ьrдавaj,
Toqo, çan çoldoşun bilelik.

TOQTOQUL

Bilsen volo çuvarmek,
Bir kişini çiverip.

ALBMQUL

Ajtъp ьrdap turubuz
Toqo, ajaldъn taza çyrөгyn.

TOQTOQUL

Atъn varъp surap kel,
Uşunun alqan qurdaş kyjөvyn.

(Eri Samsaalъ degen eken. Semiz tot çorqo minip, qara көpө teik kijp
kelip uqur turdu. Aqvaarъnъn eri uşul Samsaalъ dep ajtъştъ)

ALBMQUL

Çaъna keldi qurdaşь,
Toqo, çaraştъrъp ьrdacъ!

TOQTOQUL

Çaman vala көrynөөjt
Uşul Samsaalъnъn tulqasъ,
Çajnaqan Baarъ sulunun
Çaraşqan eken qurdaşь.

ALBMQUL

Kylykty mingen Samsaalъ,
Kylpөty çaqşь Aqvaarъ.

TOQTOQUL

Kyjөөsy vaqtuu nerse eken
Kyndeј suluu tapqanъ,

Күпү-түпү тојго бoқсојт
Bularдын кyлyр-ојлор çатқань...

АЛЫМҚУЛ

Qызыл ат мingen Samsaalъ,
Qылыq çақшы Aqvaarъ.

ТОҚТОҚУЛ

Qыздын сарқан алтынъ
Samsaalънын qығқа салқан қарқанъ,
Qызық çығқал емесpi
Bularдын, qыңсылашъp çатқанъ.

АЛЫМҚУЛ

Çорқону mingen Samsaalъ,
Çоруқи çақшы Aqvaarъ.

ТОҚТОҚУЛ

Çоқ nemeni ојго тысырды
Çoodarънын аррақъ,
Azamat eken Samsaalъ
Çоруqtuunu тарқанъ ...

АЛЫМҚУЛ

Aldьnda минip турвајъ
Ajvandan suluu торunu.

ТОҚТОҚУЛ

Azamat eken Samsaalъ
Alqanън çандьн сонунu,
Aqvaarъ menen birge østyn
Samsaalъ, аль kelci qолунu.

АЛЫМҚУЛ

Altъn, kumys аралаş
Alqьmqa таққан кyвөгy.

ТОҚТОҚУЛ

Azamat çigit көrynøt
Aqvaarънын кyжөвy,
Aqvaarъdaj bolsun de
Azamat erdin syjөry.

АЛЫМҚУЛ

Aqvaarъ qылаң kijim оо,
Samsaalънын qajьrma çақа icigi.

ТОҚТОҚУЛ

Çaman көрөө Aqvaarъ,
Qartajқан mendej kişini,
Acылаң вақтън Samsaalъ,
Alqanън çандьн тызыgy,
Kөтөryлды көnylym
Aqvaarъ, көргөндө senin çyzyny.

АЛЫМҚУЛ

Bazardьн şaly çivеgi,
Başьna салқан çолуқи.

ТОҚТОҚУЛ

Balam, tikter qaracъ.
Aqvaarъ, çандьн сонунu.

АЛЫМҚУЛ

Adьrdьн сөвy qozqoiso
Aqarқан şamal çel çyrсын.

ТОҚТОҚУЛ

Aqvaarъ çaman көрөөгyn
Ajtqanьma el kьлсын,
Bej orun sözdy syjөөөj
Bejvaş valdar тек çyrсын.

АЛЫМҚУЛ

Çajloonun toluq kezi uşul,
Çajqalъp şiver көryngөн.

ТОҚТОҚУЛ

Ajtqanън ьras Aьmqu
Arqar menen qulçasъ
Arcanъn vьryn kemirgen,
Keneştin çolu kyc аль
Maqtoolor cьqsьn kelinden.

АЛЫМҚУЛ

Qunduzdaj casьn qar-qara,
Qujulup тыskөн dalьndan.

ТОҚТОҚУЛ

Qup kelişken kişi eken
Qurdaşьna tavьlqan.
Kiştaldaj syjөp otursaң
Kim ketsin Baarъ çanьndan,

Eskirip ketti qajran çan
 En kylyk elem çavlyqan,
 Elirip Toqon syjləse,
 Erkek, əjal coqulup
 Men kirgen yjgə çavlyqan,
 Peridej kelin ekensin
 Bermet, şuru taqynqan.
 Qadimki çaşta var bolsom,
 Ajavaj tartyp çibersem
 Ajaqqa qıjdan val bolsın,
 Bulbuldaj qonup sajrooqo
 Buralqan qırsın tal bolsın.

*Qajran çan
 Kylyk elem çavlyqan*

MAZ MUNU

	Betl
Toqtoquł	7
✓ Ömyr	37
Kermez	39
✓ Guldəp al	42
✓ Nasijət ır	43
✓ Ylgı ırlar	44
✓ Emne qızıq	49
Qardastın keenyn ilip öt	51
Nasijət ırlar	53
✓ Alımqanda	58
Dunyje	60
✓ Beş qaman	67
✓ Eşen qalpa	70
Aqın bolup çıqqamın	72
✓ Qoş elim	73
✓ Qoş, apake!	77
✓ Azapqa tısty ömyrym	79
✓ Allanqan toonun ıyrkyty	84
✓ Usundajı suraqlar	86
✓ Tutqunda çyrgəndə	88
✓ Tutqundaqı arman	93
✓ Tutqun sırtı	96
✓ Kəcədə ölcü künymü?	101
✓ Qacıp kele çatqanda	107
✓ Qacqandaqı ır	109
✓ Cerdi kərgəndə	111
✓ Ensegen elim amanı?	114
✓ Apakem aman barsıdı?	119
✓ Tutqundan kelgende	121
✓ Buurul bolup qarıdım	124
✓ Balam çoq	127
✓ Ezildim şundıq zamanda	129
✓ Toqtoquł sıbirde kelgende Eşmambet ırçı menen ucıraşqanı	133
✓ Toqtoquł ırçı Toqtoquıldun balasınnı ölgöyn ırcıqanda	152
✓ Toqtoquł menen Eşmambettin ucıraşqanı	156
✓ Toqtoquł menen Alımquıldun ucıraşqanı	170
✓ İkinci ajdalarda	188
✓ Salam verdim saqınır	190
✓ Quulup çyrdım kəp çılı	195
✓ Kylyk elem talıbaqın	200

✓ Sanat ʻrlar	202
✓ Terme ʻrlar	207
✓ Aqʻn bolson ajtqanda	221
✓ Qatʻlyq	222
✓ Toʻtoʻqul menen Eʻmatʻbetin ajtʻsqanʻ	230
✓ Eʻmatʻbet menen Toʻtoʻquldun eʻenge ʻrdaʻqanʻ	239
✓ ʻaʻaʻqʻn kepeʻ ʻkmet	244
✓ Zamana	245
✓ Qandaj ajal tuudu eken Lenindej uuldu	248
✓ Aqʻbaari	252

Teryyge 14/VII 39-ç. berildi. Basuuqa 5/IV-40-ç. qol qojuldu. Qoqazdan formaty 60x32. Bir nasma tanaqta 39744. tamqa. Bardyqy 16,5 nasma tanaq. Qyryqyaglavit № B-636. Qyryqyztamaas № 124. Zakaz № 1210. Tiraz 30000-100.

Фрунзе,
Тиволитография № 1
1940

CHATELAIN

